

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**BATI ANADOLU'DA NEOLİTİK ÇAĞ'DA KIRMIZI BOYALI
TABANLAR**

Gözde PATLAK

**Danışman
Doç. Dr. Ali OZAN**

**2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeolojisi Bilim Dalı öğrencisi Gözde PATLAK tarafından Doç. Dr. Ali OZAN yönetiminde hazırlanan “**Batı Anadolu’da Neolitik Çağ’da Kırmızı Boyalı Tabanlar**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 30.07.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ali OZAN

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Bahadır DUMAN

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Erim KONAKÇI

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 01.08.2019 tarih ve 12/7..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Müdür

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Gözde PATLAK

ÖNSÖZ

“Batı Anadolu’da Neolitik Çağ’da Kırmızı Boyalı Tabanlar” başlığıyla ele alınan tez çalışmasında danışmanlığımı yapan, takıldığım her nokta ve sorunda önemli derecede bir özveri göstererek destek olan, Doç. Dr. Ali OZAN’a öncelikle teşekkür etmek isterim.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca gerek derslerim gerekse arkeolojik kazılarda bana emeği geçen tüm hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Tez çalışmam sırasındaki tüm duygu değişimlerimi sabırla karşılayarak elleri daima omuzlarımda olan Şenay ÖZTÜRK OZAN’a ve Güllü AKKUŞ UZUN’a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca eğitim hayatım boyunca arkamda duran Fadime ÇUHACI ve Hasan ÇUHACI’ya sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak koşulsuz şartsız yanımda duran, attığım her adımda elimi tutan annem Selma PATLAK başta olmak üzere babam Uğur PATLAK ve kardeşlerim Gülsay ve Gizem’e minnettarım.

Denizli-2019

ÖZET

BATI ANADOLU'DA NEOLİTİK ÇAĞ'DA KIRMIZI BOYALI TABANLAR

PATLAK, Gözde

Yüksek Lisans Tezi

Arkeoloji Enstitüsü

Klasik Arkeoloji Yüksek Lisans Programı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ali OZAN

Temmuz 2019

Kırmızı boyalı tabanların ilk örnekleri Yakın Doğu'da Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da ortaya çıkmıştır. Özel bir teknoloji, bilgi, uzmanlık ve kaynak gerektiren kırmızı boyalı kireç tabanlar Batı Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ yerleşimlerinde de görülmektedir. Tez çalışmasında kapsamında Batı Anadolu'nun Neolitik süreci incelenmiş ve bölgedeki yerleşim yerlerinde Neolitik-Erken Kalkolitik tabakalarda tespit edilen kırmızı boyalı tabanlar değerlendirilmiştir. Batı Anadolu'daki kırmızı boyalı tabanların işlevlerinin anlaşılabilmesi amacıyla diğer bölgelerdeki yerleşimler de değerlendirilmiş ve genel özellikleriyle tanıtılmıştır. Kırmızı boyalı tabanların gösterdiği özellikler, kült ya da domestik yapılarla olan ilişkileri, diğer bölgelerdeki kırmızı tabanlarla benzerlik ve farklılıklarının değerlendirilmesi tez çalışmamızın esas konusunu oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Terrazzo Taban, Kırmızı Boyalı Tabanlar, Neolitik Çağ, Batı Anadolu

ABSTRACT

RED PAINTED FLOORS IN THE NEOLITHIC PERIOD IN WESTERN ANATOLIA

PATLAK, GÖZDE

Master Thesis

Archaeology Department

Classical Archaeology Programme

Adviser of Thesis: Doç. Dr. Ali OZAN

July 2019

The first examples of red painted floors were found in the Near East during the Pottery Neolithic period. Red painted lime floors that require special technology, knowledge, expertise and resources are also observed in the Neolithic settlements of Western Anatolia. Within the scope of the thesis, the Neolithic process of Western Anatolia was examined and the red painted floors that was detected in the Neolithic-Early Chalcolithic layers in the settlements in the region were evaluated. In order to understand the functions of the red painted floors in Western Anatolia, settlements in other regions were also evaluated and introduced with their general characteristics. Properties of red painted floors, their relations with cultic or domestic structures, their similarities and differences with red painted floors in other regions are the main themes of our thesis.

Keywords: Terrazzo Floor, Red Painted Floor, Neolithic Age, Western Anatolia

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1
AMAÇ.....	3
KAPSAM.....	4
YÖNTEM.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİTİK ÇAĞ'DA KIRMIZI BOYALI TABANLARIN GÖRÜLDÜĞÜ BÖLGELER VE YERLEŞİMLER

1.1. Yakın Doğu'da Neolitik Çağ ve Kırmızı Boyalı Taban Geleneğinin Teknolojik ve Kültürel Öncülleri.....	6
1.1.1. Yakın Doğu'da Neolitik Çağ.....	7
1.1.1.1. Neolitik Çağ'ın Aşamaları.....	11
1.1.2. Kırmızı Boyalı Taban Teknolojisinde Kireç ve Alçı Kullanımı..	12
1.1.2.1. Kireç ve Alçı Teknolojisinin Kullanım Alanları.....	15
1.1.2.1.1. Beyaz Mallar.....	16
1.1.2.1.2. Kafatası Kültü.....	17
1.1.3. Kırmızı Boyalı Tabanlarda Kullanılan Aşırı Boyası ve Kırmızı Rengin Sembolik Anlamı.....	19
1.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Neolitik Çağ'da Kırmızı Boyalı Taban Geleneği.....	21
1.2.1. Coğrafik ve Topografik Yapı.....	21
1.2.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları.....	22
1.2.3. Çayönü.....	24
1.2.3.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	25
1.2.4. Nevali Çori.....	29

1.2.4.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	31
1.2.5. Göbeklitepe.....	34
1.2.5.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	36
1.2.6. Değerlendirme.....	38
1.3. İç Anadolu Bölgesi'nde Neolitik Çağ'da Kırmızı Boyalı Taban Geleneği.....	39
1.3.1. Coğrafi ve Topografik Yapı.....	39
1.3.1.1. Konya-Karaman Ovası.....	41
1.3.1.2. Dağlık Kapadokya Yöresi.....	41
1.3.2. İç Anadolu Bölgesi Tarihöncesi Araştırmaları.....	42
1.3.3. Pınarbaşı.....	43
1.3.3.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	45
1.3.4. Boncuklu Höyük.....	45
1.3.4.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	47
1.3.5. Aşıklı Höyük.....	48
1.3.5.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	50
1.3.6. Musular.....	53
1.3.6.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	53
1.3.7. Batı Çatalhöyük.....	56
1.3.7.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	57
1.3.8. Değerlendirme.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA NEOLİTİK ÇAĞ VE KIRMIZI BOYALI TABAN GELENEĞİ

2.1. Coğrafi Sınırlar ve Topografik Yapı.....	61
3.1. Kıyı Ege.....	62
3.1.1. Coğrafi ve Topografik Yapı.....	62
3.2. Kıyı Ege'de Paleolitik ve Mezolitik Çağ.....	63

3.3. Kıyı Ege’de Neolitik Çağ.....	65
3.3.1. Neolitik Çağ Araştırmalarının Tarihçesi, Yerleşimler ve Bölgenin Neolitik Süreci.....	65
3.3.2. Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.....	67
3.3.2.1. Ulucak Höyük.....	67
3.3.2.1.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	71
3.3.3.2. Çukuriçi.....	73
3.3.3.2.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	74
3.3.3.3. Gökçeada/ Uğurlu Zeytinlik.....	75
3.3.3.3.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	76
3.4. Değerlendirme.....	77
4.1. Yukarı Menderes Havzası.....	79
4.1.1. Coğrafik ve Topografik Yapı.....	79
4.2. Yukarı Menderes Havzasında Paleolitik Çağ.....	80
4.3. Yukarı Menderes Havzasında Neolitik Çağ.....	80
4.3.1. Neolitik Çağ Araştırmalarının Tarihçesi ve Neolitik Çağ Yerleşimleri.....	80
4.3.2. Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.....	81
4.3.2.1. Ekşi Höyük.....	81
4.3.2.1.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	83
4.4. Değerlendirme.....	85
5.1. Güneybatı Anadolu.....	85
5.1.1. Tlos-Girmeler Mağarası.....	85
5.1.1.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	86
5.2. Değerlendirme.....	88
6.1. Göller Yöresi.....	89
6.1.1. Coğrafik ve Topografik Yapı.....	89
6.2. Göller Yöresi’nde Mezolitik ve Paleolitik Çağ.....	90
6.3. Göller Yöresi’nde Neolitik Çağ Araştırmalarının Tarihçesi ve Neolitik Çağ Yerleşimleri.....	90

6.3.2. Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.....	92
6.3.2.1. Hacılar Höyük.....	92
6.3.2.1.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	93
6.3.3.2. Bademağacı Höyük.....	96
6.3.3.2.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	97
6.4. Değerlendirme.....	99
7.1. Doğu Trakya’da Neolitik Çağ’da Kırmızı Boyalı Taban Geleneği..	100
7.1.1. Coğrafik ve Topografik Yapı.....	100
7.1.2 Aşağıpınar.....	101
7.1.2.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	104
7.1.3. Hoca Çeşme.....	105
7.1.3.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar.....	106
7.2. Değerlendirme.....	107
SONUÇ.....	108
KISALTMALAR.....	113
KAYNAKLAR.....	114
FİGÜRLER LİSTESİ.....	131
ÖZGEÇMİŞ.....	134

GİRİŞ

Anatomik yapısı gereği insan, doğal çevrede yaşantısını sürdürebilmek için, arkeolojide maddi kültür olarak tanımlanan, üretilmiş ve biçimlendirilmiş nesnelere gereksinim duyar. Genel olarak insan elinden çıkmış bu nesnelere alet olarak tanımlanabilir. Alet üretebilme yeteneği insanlık tarihinden önemli bir dönüm noktasıdır. Nitekim yüzbinlerce yıl yırtıcı tehditleri ve iklimin zor şartları insanlık için zorlayıcı etkenler olmuştur. Bu olumsuzlukların üstesinden insanlar alet yaparak ve bir süre sonra da ateşi kullanarak gelmişlerdir. Aletin ve ateşin kullanıldığı yüzbinlerce yıl boyunca insanlar yiyeceklerini temin etmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Sığınabileceği doğal barınaklar bulmuş ya da bazen geçici kulübeler yapmıştır. İnsanlar, doğanın imkânlarını kendi lehine olumlu bir şekilde dönüştürmüştür.

En eski dönemlerde insanlar genellikle çevrelerindeki doğal sığınakları barınmak amacıyla kullanmışlardır. Bu dönemlerde barınma, insanlar için doğanın zor şartlarına karşı kendini korumak amacını taşımaktadır. Kaya altı sığınaklarında ya da mağaralarda başlayan barınma eylemi, alet yapma ve özellikle ateşin keşfinden sonra yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Çevre şartlarının da olumlu yönde değişmeye başlamasıyla ilerleyen zamanlarda insanlar iskân için açık alanları da değerlendirmiştir. Yerleşim için bu tür alanlar seçilirken yaşamlarını yüzlerce hatta binlerce yıl sürdürebilecekleri zengin ve verimli bölgeleri tercih etmişlerdir.

Avcı-toplayıcı, göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçiş, tarihteki en önemli dönüşümlerden biridir. Neolitik Çağ ile başlayan bu süreç insan topluluklarının yaşam tarzlarında çeşitlenme ve değişim ile kendini gösterir. Holosen'in başlamasıyla iyileşen iklimsel koşullar ve Epi Paleolitik ile karşımıza çıkan, yılın tümünde iskân edilen köylerin daha da kalıcı yerleşimlere dönüşmesiyle birlikte, insan toplulukları sosyal, bilişsel, ekonomik, kültürel vb. birçok yönden dönüşüm geçirmiştir. Zaman içerisinde sadece sığınmak için kullandıkları barınaklar sembolik anlamlar yüklenmiş ayrıca sosyal ve kültürel faaliyetlerin de devam ettirildiği yaşam birimlerine dönüşmüştür.

Neolitik yaşam tarzının, önceleri, Akdeniz Kıyı Şeridi ve Zagros Dağları arasında, kurak ve yarı kurak bölgede ortaya çıktığı varsayılmıştır. Genel olarak Anadolu'nun bu sürecin dışında kaldığı kabul edilmiş ancak yapılan araştırmalar ile bu yaklaşımın doğru olmadığını ortaya koymuştur. Yapılan araştırmaların sonucunda;

- İç Anadolu'daki Neolitik Çağ'ın erken dönemlerde başladığı anlaşılmıştır.
- Kuzeybatı Anadolu'daki Neolitik Çağ'ın çanak çömleksiz bir evresinin bulunduğu tespit edilmiştir.
- Güneybatı Anadolu ya da Göller Yöresi olarak tanımlanan bölgenin Neolitik kültürü, yapılan arkeolojik kazılarla detaylandırılarak belirli bir çerçeveye oturtulmuştur.
- Son yıllardaki çalışmalar ile Kıyı Ege olarak isimlendirilen bölgenin, diğer Neolitik kültür bölgeleri ile karşılaştırılabilir özellikte bir Neolitik geçmişe sahip olduğu görülmüştür.

Yukarıda kısaca sıralanan araştırmaların sonuçlarına bağlı olarak, Anadolu'daki farklı Neolitik kültür bölgelerinde çanak çömlek, küçük buluntular, mimari yapılar ve beslenme alışkanlıklarında benzerlik ve farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Hali hazırda Anadolu'nun Güneydoğusunda ve Kuzey Mezopotamya'da görülen Neolitik Kültürün, Batı ile ilişkilendirilerek düşünülmesi bu benzerliklere dayandırılmaktadır. Bu benzerlikler arasında çanak çömlekler ön plana çıkarken, son yıllarda yapılan kazılar ile İç ve Batı Anadolu'daki yerleşimlerin en eski tabakalarında ortaya çıkartılan kırmızı boyalı tabanlar, Anadolu'nun farklı bölgeleri arasındaki ilişkiyi yeniden gündeme getirmiştir. Bu tartışmaların ana ekseninde Mezopotamya, Güneydoğu ve İç Anadolu ile Batı Anadolu'da karşımıza çıkan kırmızı boyalı tabanların benzer yapılarda mı kullanıldıkları ve işlevlerinin aynı olup olmadığı gibi konular yer almaktadır.

Bu bağlamda tez çalışmasının konusunu, Anadolu'nun farklı kültür bölgelerinin karşımıza çıkan ve Batı Anadolu'da da görülen kırmızı boyalı tabanlar oluşturmaktadır. Kırmızı boyalı tabanların Batı Anadolu Neolitiği söz konusu olduğunda ne anlama geldiği, bu tür tabanların domestik yapılarda kullanılıp kullanılmadığı, kült yapıları ile ilişkisi, tez çalışmasında araştırılacak temel sorun olarak belirlenmiştir. Yine Batı, İç ve Güneydoğu Anadolu'da görülen bu tabanlar arasındaki ilişki tezde değerlendirilecek bir diğer konu ve sorunu oluşturmaktadır.

AMAÇ

Batı Anadolu Neolitik Çağ'da Kırmızı Boyalı Tabanlar adlı tez çalışmasıyla amaçlanan;

1. Batı Anadolu Bölgesi kapsamında araştırılacak kırmızı boyalı taban geleneğinin gösterdiği temel özellikler.
2. Batı Anadolu Bölgesi kapsamında çalışılan kırmızı boyalı taban geleneğinin kronolojisi ve değişim evreleri.
3. Batı Anadolu Bölgesi kapsamında çalışılan kırmızı boyalı taban geleneğinin domestik ve kült yapıları ile ilişkisi.
4. Batı Anadolu Bölgesi bağlamında İç Anadolu ve Yakın Doğu'daki terrazzo olarak isimlendirilen tabanlarla işlev benzerliği veya farklılığı sorunu.
5. Batı Anadolu Bölgesinde kullanılan kırmızı aşı boyalı tabanların İç Anadolu ve Yakın Doğu'da kullanılan terrazzo tabanlar ile benzerlikleri ve farklılıkları, şeklinde sıralanmaktadır.

KAPSAM

Anadolu yarımadasının batı bölümünü oluşturan ve Göller Yöresi'nden Kıyı Ege kesimine kadar uzanan bölge tez konusu kapsamında değerlendirilen kırmızı boyalı tabanların coğrafi olarak sınırını oluşturmaktadır.

Neolitik Çağ çalışmalarının Akdeniz kıyı şeridi ve Zagros Dağları arasındaki coğrafi alanlarda yoğunlaşmasına bağlı olarak, Anadolu, bu sürecin dışında yer alıyor olarak düşünülmüştür. Ancak son yıllardaki çalışmalarda Anadolu bölgesindeki Neolitik gelişimin de Yakın Doğu'daki gibi erken tarihlerde başladığı anlaşılmıştır. Göller Yöresi'ndeki Neolitik Çağ yerleşimlerinin kronolojisi ve maddi kültür öğeleri 1970'li yıllarda yapılan Hacılar ve arkasından yürütülen Kuruçay, Höyücek ve Bademağacı yerleşimlerinden bilinmektedir. Yukarı Menderes Havzası'nda son birkaç yıl içerisinde başlayan Ekşi Höyük kazıları ve daha batıda, Ege Denizi kıyılarında ise Ulucak Höyük'ün ilk kez sistemli bir şekilde kazılması ve sonrasında Yeşilova, Ege Gübre, Dedecik-Heybelitepe ve Çukuriçi gibi yerleşimlerinde araştırılmasıyla bölgedeki Neolitik sürecin Anadolu'nun diğer bölgelerindekiler ile karşılaştırılabilir olduğu sonucu çıkarılmıştır. Söz konusu kazılardan elde edilen veriler, Yukarı Menderes ve Kıyı Ege kesiminde, Hacılar'da olduğu gibi, belki de bir çanak çömleksiz/akeramik evre

bulunabileceğini, sonrasında gelişkin bir Çanak Çömlekli Neolitik kültürün geliştiğini ortaya koymuştur. Aynı araştırmaların sonuçlarına göre erken tabakalarda karşımıza çıkan bir diğer olgu, kırmızı boyalı tabanların yerleşimlerde önemli bir özellik olduğudur. Tez çalışmasında ele alınan ve genellikle yerleşimlerin erken tabakalarında karşımıza çıkan kırmızı boyalı tabanların bu bölgelerde kronolojik ve kültürel olarak değerlendirilmesi tezin kapsamını oluşturmaktadır. Kırmızı tabanların görüldükleri yerleşimler, ortaya çıkışı buldukları yapılar gibi özellikler bu kapsamda araştırılmıştır. Batı Anadolu'daki kırmızı boyalı tabanların daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, konunun değerlendirilmesine Yakın Doğu'dan başlanmıştır. Bunda amaç kronolojik olarak doğudan batıya doğru kırmızı boyalı tabanların gelişimini, teknolojisini ve işlevini takip edebilmek, böylece Batı Anadolu örneklerini daha iyi açıklayabilmektir.

YÖNTEM

“Batı Anadolu'da Neolitik Çağ'da Kırmızı Boyalı Tabanlar” başlıklı tez çalışması kapsamında, Yakın Doğu ve Anadolu'nun bazı bölgelerin söndürülmüş ya da yakılmış kireç kullanılarak yapılan tabanların ne olduğu, nerede ve ne zaman ortaya çıktığı araştırılmıştır. Bu amaca ulaşabilmek için kullanılan temel yöntem, Yakın Doğu'dan başlayarak Ege kıyılarına kadar uzanan geniş coğrafyada arkeolojik kazılar ile araştırılmış hangi yerleşimlerde kırmızı tabanların bulunduğu araştırılmasıdır. Bunun için literatür taraması yapılmış, kırmızı boyalı tabanların bulunduğu yerleşimler teze dahil edilmiştir. Bölgelerden ve yerleşimlerden elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece kırmızı boyalı tabanların kültürel ve kronolojik bağlamları değerlendirilmiştir.

Kırmızı boyalı tabanların en eski örnekleri Yakın Doğu'da ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda tez çalışması kapsamında ilk bölümde Pleistosen sonunda başlayan iklim değişikliklerinden başlayarak, Holosen olarak adlandırılan zamandaki iklim şartları ve Yakın Doğu'da başlayan Neolitikleşme süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan tabanların öncülü olan uygulamalar ve gelişimi ile bu teknolojinin kullanıldığı alanlardan bahsedilmiştir. Tez konusunu oluşturan tabanların kırmızı boyalı olduğundan, kırmızının insan toplumu için hangi anlamlara geldiği ve neden bu rengin kullanıldığına dair tartışmalar da bir başlık olarak teze eklenmiştir.

Kırmızı boyalı tabanların görüldüğü yerleşimler bölgeler bağlamında incelenmiştir. Yerleşimlerin bulunduğu bölgelerin coğrafyası, bölgedeki araştırmaların tarihçesi, ele alınan yerleşimlerin tabakalanması ile tarihlendirilmesi ve kırmızı boyalı tabanların olduğu tabakalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Bir diğer bölümde söz konusu tabanların gösterdiği genel özellikler, tabanların kronolojisi, yapılar ile ilişkisi ve Batı Anadolu'da görülen tabanların diğer yerleşimlerdeki tabanlar ile olan benzerlik ve farklılıklarına değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİTİK ÇAĞ'DA KIRMIZI BOYALI TABANLARIN GÖRÜLDÜĞÜ BÖLGELER VE YERLEŞİMLER

1.1. Yakın Doğu'da Neolitik Çağ ve Kırmızı Boyalı Taban Geleneğinin Teknolojik ve Kültürel Öncülleri

MÖ 15.700'de soğuk ve MÖ 9.400'de ısınan, Genç Dryas olarak isimlendirilen iki önemli iklim durumu söz konusudur¹. Yaklaşık olarak 1000 yıl süren, soğuk ve kurak iklim şartlarının hâkim olduğu Son Buzul Dönemi'ni içeren Genç Dryas MÖ 9.400 sene önce "Bond olayı No.1"² olarak tanımlanan iklim olayı ile sona ermiştir³. Çoğunlukla sıcak ve nemli iklim şartlarının hâkim olduğu MÖ 7000-4000 arasını kapsayan Kuzey yarım küredeki iklim olaylarının içinde olduğu süreç ise Holosen Klimatik Optimum olarak isimlendirilir⁴. Önemli kültürel geçişlerin yaşandığı Holosen olarak isimlendirilen jeolojik dönemde ani iklim farklılıkları bulunmaktadır. Bu iklim farklılıkları kimi bölgelerde soğuk, kimi yerlerde ise kuraklık olarak kendini göstermiştir⁵. Yaklaşık olarak 1500 senelik döngülerle Holosen Dönem içerisinde 8 kez soğuk salınımının olduğu tespit edilmiştir. Son yıllardaki çalışmalarla bu sayı 13'e kadar çıkmıştır⁶.

Buzullaşmanın doruk noktasında olduğu tarihten başlayarak iklimsel koşullarda meydana gelen bu salınımların Yakın Doğu'da Neolitik yaşam tarzının ortaya çıkışına neden olduğu, Neolitik Çağ'ın başlamasından sonra ise insan toplumlarının kültürel gelişiminde belirleyici olduğu düşünülmektedir. Bu uzun zaman aralığında Yakın Doğu'da Epipaleolitik olarak adlandırılan kültürel evreye karşılık gelmektedir⁷. Epipaleolitik ya da "Ön Tarımsal Evre" şeklinde adlandırılan ve taş alet teknolojisinde mikrolit adı verilen aletlerden oluşan bu dönem, Holosen zamandaki iklimsel değişimlerle beraber bir önceki dönemde yaşayan insanlara kıyasla daha dinamik bir

¹ Tekin 2017, 114.

² Amerikalı jeolog Gerard Clark Bond'un çalışmalarından dolayı "Bond Döngüsü" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. age 114.

³ Kuzucuoğlu 2019, 25.

⁴ Tekin 2017, 114.

⁵ Kuzucuoğlu 2019, 25.

⁶ Tekin 2017, 114; Kuzucuoğlu 2019, 24.

⁷ Maher et al. 2012, 71: fig. 2.

yaşam tarzına sahiptir⁸. Yakın Doğu'da yürütülen çalışmalarla Levant'daki Epi-Paleolitik süreç; "Kebaran", "Geometrik Kebaran", "Natufian"; Arap Çölü ile Akdeniz kıyısından içerideki alanlarda "Mushabian"; Zagroslar'da ise "Zarzian" ve "Zawi Chemi Shanidar/Karim Shahir kültür evreleri ile tanımlanmıştır⁹.

Yakın Doğu'daki söz konusu bu dönemin ilk evresini oluşturan Kebaran kültürü boyunca iklimsel koşulların sert olmasından kaynaklı olarak yerleşimler vadi kıyılarında kurulmuştur. Kebaran kültürüne ait en karakteristik buluntu grubunu mikrolit aletlerdir. Kebaran uçları olarak tanımlanan dipleri eğri düzeltilmiş devrik sırtlı dilgicikler bu evrenin tipik alet endüstrisini oluşturur. Aynı zamanda öğütme taşlarının tespit edilmesi bahsedilen evrede tahıl tanelerinin öğütüldüğünü göstermektedir¹⁰. Epipaleolitik dönemin geçim kaynağını iri hayvan avcılığı ve toplayıcılık oluşturmaktadır. Yakın Doğu'da bozkır mamutu, gergedan, su aygırı ile fil gibi büyük ebattaki ve kısmen nesli tükenmiş hayvanların avcılığı yaygındır¹¹.

Kebaran kültür ile birlikte oval planlı kulübeler ilk kez tespit edilmiştir. Buna örnek olarak Ohalo II yerleşiminde çalı-çırpı tarzındaki malzemelerle kaplı kulübeler saptanmıştır. Çukur barınak biçimindeki bu yapıların içerisinde ocak alanları, depolar, yanık ahşap, yontmataşlar, karbonlaşmış halde bitki kalıntıları ve mezar buluntusu açığa çıkarılmış olup Yakın Doğu'daki en erken zamanlı açık alan kamp yerleşimi olarak kullanılmıştır. Tarımsal çalışmaların başlamasından önce insanların tahıl toplayışının kanıtlanması insan ve tahıl arasındaki ilişkiyi göstermiştir¹².

Değişen iklim koşullarına tepki olarak 15.000 yıl önce Yakın Doğu'da önemli bir değişim yaşanmıştır. Doğu Akdeniz'deki "Geometrik Kebaran" ve "Natufian" olarak tanımlanan MÖ 15.000-10.000 yıl öncesindeki alet endüstrisi ile bu kültürler temsil etmektedir¹³. Levant'ta Epipaleolitik sonu Neolitik başlangıcını temsil eden Natufian kültürü¹⁴, erken ve geç olarak iki evreye ayrılmaktadır¹⁵. Bu kültürün erken evresi için ilk başta MÖ 10.360-9.510, geç evresi için MÖ 8.845-8.389 önerilmiştir. Ancak kalibre edilen yeni tarihlerle erken evre için MÖ 12.900-11.500, geç evre için MÖ 11.500-

⁸ Erek 2017, 379.

⁹ Kartal 2009, 30.

¹⁰ Tekin 2017, 151; Kartal 2009, 31.

¹¹ Kartal 2019, 34.

¹² Tekin 2017, 153; Kartal 2009, 32-33.

¹³ Bogucki 2013, 196.

¹⁴ Dorothy Garrod tarafından Wady en-Natuf'da tespit edilen mikrolit alet teknolojisinden kaynaklı tanımlanmıştır. Bkz. Garrod 1932, 261.

¹⁵ Bar Yosef-Belfer Cohen 1992, 29; Tekin 2017, 155.

10.750 kullanılmaktadır. Yine bu dönemlere ek olarak Son Natufian (Natufian Final) adıyla MÖ 10.500-9.750 tarihleri arasını içeren yeni bir evre önerilmektedir¹⁶.

Natufian toplumunun, tarımla uğraşan ilk çiftçi topluluklar olduğu orak dilgileri ile taş alet sayılarını göz önüne alınarak öne sürmüşlerdir. Bu kültürle ilgili çalışmalar arttıkça Natufianlıların avcı-toplayıcılara göre daha karmaşık ve muhtemelen yerleşik oldukları belirtilmiştir¹⁷. Natufian kültürüne ait yerleşmelerde tespit edilen teknolojik, tipolojik ve ritüel etmenler önceki dönemden farklılıklar göstermemektedir. Ayrıca, orak şeklindeki aletler söz konusu kültürün en karakteristik buluntusunu oluşturmaktadır. Bu aletlerin bir önceki dönemle arasındaki en büyük ayrımın olduğu kabul edilmektedir. Kazma formundaki (*elongated pick*) aletlerin tespit edilmesi ile bu kültür insanlarının toprağı kullandığına işaret etmektedir. Taş alet kullanımının yanında kemik alet ve su ürünü avcılığına yönelik olta ile kancalar da tespit edilmiştir¹⁸. Yakın Doğu'da en erken ve yoğun mimari buluntuları bu kültürle karşımıza çıkmaktadır¹⁹. Erken Natufianlılar Akdeniz sahili ve ormanlık bölgeleri, Geç Natufianlılar ise step bölgelerinde daha büyük yerleşimler kurmuşlardır²⁰. Genellikle kompleks sosyal yapılar oluşturan, içinde depolama alanları bulunan yuvarlak plana sahip evler Natufianlılar tarafından kullanılmıştır²¹.

Natufianlılar'ın mimari anlayışlarını genellikle açık hava ve mağaraları oluşturmaktadır. Bir açık hava yerleşimi olan Ain Mallaha'da çapı 4-9 m arası değişebilen yuvarlak taş yapılar açığa çıkarılmıştır. Yapıların birer ocağı bulunmaktadır. Bazılarında ahşaptan direk delikleri tespit edilmiştir. Depo çukuru olduğu düşünülen çukurlar ve mezarlar da açığa çıkarılmıştır. Bu yuvarlak yapıların benzerleri Hayonim Mağarası'nda da tespit edilmiştir. Mağara içine taşınan taşlardan odalar oluşturulmuştur. Bu odaların içerisinde de ev olarak kullanıldığını gösteren ocaklar vardır²². Ain Mallaha yerleşimi Levant için ilk köy yerleşimi olarak kabul edilmektedir²³.

¹⁶ Tekin 2017, 155.

¹⁷ Bar-Yosef-Valla 1994, 376.

¹⁸ Tekin 2017, 155.

¹⁹ Kartal 2009, 38.

²⁰ Bogucki 2013, 198.

²¹ Kartal 2019, 44.

²² Bogucki 2013, 198.

²³ Tekin 2017, 155.

Orta Fırat'ta bulunan Mureybet yerleşiminin IA tabakasında Natufian kültürüne ait bir köy tespit edilmiştir. Mimari kalıntılar içinde bazı kırmızı boyalı taban parçaları ile ocak yapıları açığa çıkarılmıştır. IB tabakasının ise Geç Natufian evresini temsil eden ve kısa süreli yerleşim gören bir yer olduğu belirtilmiştir. Ayrıca burada yaşayan insan gruplarının Mureybet keseri olarak adlandırılan çakmaktaşı aletler, ağaçların kesilerek kullanılmasında önemli bir yere sahiptir. Ağaca gereksinim duyulması olasılıkla mimari faaliyetler içindir²⁴.

Natufian kültürünün Yakın Doğu'da Neolitik kültürün ve yaşam tarzını hazırlayan topluluklardan birisi olduğu kabul edilmektedir. Ancak Levant'ta arkeolojik kazı çalışmalarının daha fazla olmasından sebeple Yakın Doğu'nun Neolitikleşmesi açısından burası özel bir konuma sahiptir²⁵. Ancak son yıllarda diğer bölgelerde gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte diğer bölgelerdeki Epipaleolitik ve Proto-Neolitik toplulukların Neolitik yaşam tarzının ortaya çıkışına katkıları daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Neolitik Çağ'ın Yakın Doğu'nun geniş bir alanında dağınık ortaya çıktığı ve bölgelerin şartlarına göre biçimlendiği fikri kabul görmektedir²⁶.

1.1.1. Yakın Doğu'da Neolitik Çağ

Avcı-toplayıcı esasına dayanan yaşam tarzı ve toplumsal örgütlenme Neolitik olarak bilinen süreçle değişime uğramıştır. Günümüze kadar devam eden yeni bir toplumsal örgütlenme modeli olarak karşımıza çıkmıştır. Neolitik Çağ, insanlık tarihindeki en önemli kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. Neolitik Çağ sonunda, teknoloji, inanç sistemi, beslenme, yaşam tarzı, toplumsal örgütlenmeden ekonomik bir düzene ve bakış açılarına kadar hayatın her alanı yeniden yapılandırılmıştır²⁷.

Neolitik Çağ kronolojik ve kültürel olarak en erken Yakın Doğu'da gelişmiştir. Ancak son derece geniş bir coğrafyada birçok yönden benzer özellikler gösteren bu sürecin ilk olarak nerede başladığı hakkında çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Ürdün Vadisi, Levant Koridor'u, Kuzey Levant, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kapsayan ve Altın Üçgen olarak adlandırılan bölge Neolitik Çağ'ın ilk olarak

²⁴ Tekin 2017, 159-163.

²⁵ Düring 2016, 64-65.

²⁶ Düring 2016, 64-65.

²⁷ Özdoğan 2012, 44.

ortaya çıktığı çekirdek bölgeler olarak öne çıkarılmıştır²⁸. Bu tartışmaların başlangıç noktasında ise Braidwood'un çalışmaları önemli bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

R. J. Braidwood, Neolitik'in başlangıç ve gelişimi için en verimli bölgenin "Bereketli Hilal" olarak tanımlanmış alanın içinde yer alan Dağ Eşiği Kuşağı olarak tanımlanan alanda olduğunu düşünerek bu bölgede çalışmalar yürütmüştür²⁹. Belirsizlikler içeren Neolitik terimini tartışmaya açmış ve kelime anlamı Yenitaş Devri olan yaşamsal açıdan bir mana taşımayan bu tanımın yerine içerisinde yerleşik köy hayatı, tarım ve hayvancılık olmak üzere üçüncü bulduğu İlk Tarımcı Köy Toplulukları Dönem" olarak tanımlanmasının daha doğru olacağını savunmuştur³⁰. Doğa bilimlerinden faydalanan R. J. Braidwood, günümüzde Doğal Yaşam Bölgesi olarak tanımlanan bir kuramı ortaya atmıştır. Buna göre; çiftçiliğin ancak tahıl ve hayvanların yabani atalarının doğal ortamlarında birlikte bulunabildiği, sulama gibi gelişkin bir teknoloji gerektirmeyecek bir şekilde tarımın yapılabileceği bir bölgede gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Bu kurama dair ortaklaşa yürüttüğü çalışmalar ile çiftçiliğin başlayabileceği bölgenin, Yakın Doğu'nun belirli bir kesiminde olabileceğini savunmuştur. Bu bölgenin doğuda Zagros, kuzeyde Güneydoğu Toroslar, batıda Amanos ve Lübnan Dağları ile belirlenen ve ağzı güneye doğru bir hilale benzediği için Bereketli Hilal olarak tanımlanan bölgenin biraz gerisindeki dağların etek ve eşikleri boyunca uzanan, daha sulak ve bereketli bir coğrafi kuşak içerisinde olabileceğini belirtmiştir³¹.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Levant, Neolitik yaşam biçiminin başladığı bölgelerden bir tanesi olarak kabul edilmektedir. O. Bar-Yosef daha sonradan çekirdek bölgeyi güneye çekmiş ve Neolitiğin ortaya çıkış bölgesi olarak Güney Levant'ı göstermiş ve yayılımı içinse kuzeye doğru Levant Koridoru tanımını kullanmıştır³². J. Cauvin ise Neolitik çıkışını psiko-kültürel temellere dayandırarak insan topluluklarının inanç sistemlerindeki sembolizmle nitelendirmiştir³³.

Ancak bütün çekirdek bölge yaklaşımlarının Yakın Doğu'daki Neolitikleşme sürecini açıklamakta yetersiz kaldığı iddia edilmiştir. Çekirdek bölge yaklaşımlarına

²⁸ Bar-Yosef 2002, 120, 117: Fig. 12; Cauvin 2000, 75, 143; Kozłowski-Aurenche 2005, 46: Table 0.12.1.

²⁹ Braidwood 1969, 146-150.

³⁰ Özdoğan 2004, 46.

³¹ Özdoğan 2007, 12-13.

³² Bar Yosef-Belfer Cohen 1992, 21-48.

³³ Cauvin 1997, 278-279.

alternatif olarak geliştirilen açıklama, çok merkezli gelişim modelidir. Buna açıklamada Neolitik birçok bölgede ve birbirinden bağımsız olarak eşzamanlı ortaya çıkmıştır³⁴.

Anadolu'daki Çanak Çömleksiz Neolitik dönem ile ilgili araştırmalara bakıldığında ise Güneydoğu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu başta olmak üzere üç bölgede çalışmalara yoğunlaştığı görülmektedir. Yerel farklılıklar haricinde, Güneydoğu ve Doğu Anadolu, Yakın Doğu'nun Neolitik kültürleriyle benzer gelişmeler gösterir ve burada kullanılan bölümlendirme isimlendirmeleri, bu bölgelerde de kullanım görmektedir³⁵. İç Anadolu açısından bakıldığında ise Çanak Çömleksiz (Akeramik) ve Çanak Çömleklili olmak üzere genel bir ayırım yapılmaktadır. Yakın Doğu'dan bilinen kültürel alt tanımlamalar burada tespit edilmediği için kullanılmamaktadır³⁶.

1.1.1.1. Neolitik Çağ'ın Aşamaları

Tüm Yakın Doğu'da geçerli olmak üzere Neolitik Çağ öncelikle Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömleklili Neolitik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sonraları, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem kendi içerisinde alt bölümlere ayrılmıştır. 1952 yılında K. Kenyon, Eriha Höyüğü'nün derin katmanlarına indiğinde çanak çömleğin kullanımından da önce Neolitik yaşamın var olduğunu görmüş ve mimari gelişimi dikkate alarak değerlendirilmiştir³⁷. Çanak Çömleksiz Neolitik (PPN), K. Kenyon tarafından, Jericho'nun (Eriha) Çanak Çömleksiz tabakaları için Çanak Çömleksiz Neolitik A (PPNA) ve Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB) şeklinde ikiye ayrılmıştır³⁸. Sonraki yıllarda Ain Ghazal yerleşimi temel alınarak Çanak Çömleksiz Neolitik C (PPNC) bölümü eklenmiştir³⁹.

³⁴ Gebel 2004, 28 vd.

³⁵ Özdoğan 1995, 278-279; Özdoğan 1998, 34.

³⁶ Özdoğan 1998, 34; Esin 1999, 17.

³⁷ Özdoğan 2015, 44.

³⁸ Kenyon 1967, 271-272.

³⁹ Rollefson 1989, 169.

1.1.2. Kırmızı Boyalı Taban Teknolojisinde Kireç ve Alçı Kullanımı

Tarihöncesi dönemlerdeki kireç kullanımı, özellikle Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'ta, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz kıyı bölgesinde karşımıza çıkmaktadır⁴⁰.

Yakın Doğu'da oldukça yaygın biçimde kullanılmış olan kireç yakma yönteminin, ilk olarak Güney Levant'ta Natuf kültüründe (MÖ 10.400-10.000), Hayonim, Qafzeh ve Tabun Mağaraları'nda kullanıldığı bilinmektedir⁴¹ (Figür 1). Natufian kültürüne tarihlenen Hayonim Mağarası'nda kireç yakma işleminin gerçekleştirildiği fırın olarak yorumlanan bir yapı tespit edilmiştir. Bu özelliği ile Hayonim Mağarası sönmemiş kireç üretiminin tespit edildiği ilk örnektir⁴². Ain Mallaha'da ise kireç sıvaların mimaride kullanıldığı tespit edilmiştir. Çanak Çömleksiz A'da da görülen bu teknolojinin asıl yaygınlaştığı dönem Çanak Çömleksiz B dönemidir. Kirecin böyle bir teknoloji olarak kullanımı çevre koşullarına dayanaklı olacak bir yapı malzemesinin talep edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır⁴³. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Kfar HaHoresh ve Yiftahel'de kirecin ısıtılma işleminden geçirilerek toz haline getirildiği ve bu malzemenin sonrasında su ile karıştırılarak tabanlar ve duvarlara uygulandığı saptanmıştır⁴⁴. Beidha'da yaklaşık 63 metrekairelik perdahlı alçı zeminli bir ev yapısı bilinmektedir. Tell Ramad'da hem evler hem sokaklar alçı zeminlere sahiptir. 20-30 evden oluşan bir köy yerleşimi olan Jarmo'da duvarlar çamurlu, pise tekniğiyle yapılmıştır. Genellikle önemli olarak nitelendirilen yapıların tabanları sıva ile kaplıyken bazı yerleşimlerde tüm yapı katlarında sıva kullanımı bilinmektedir. Zeminlerin kalınlığı ve yüzey kalitesi yerleşimlerde değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin; Beidha'da 63 m², Çayönü 90 m², Yiftahel'de 110 ve 64 m² büyüklüğünde Çanak Çömleksiz B dönemine ait sıva döşemeler tespit edilmiştir⁴⁵.

⁴⁰ Goring-Morris 2000, 126; Petrie 2012, 281.

⁴¹ Berna-Goldberg 2007, 114.

⁴² Kingery et al. 1988, 223.

⁴³ Kingery et al. 1988, 239.

⁴⁴ Kingery et al. 1988, 223-226.

⁴⁵ Kingery et al. 1988, 238.

Figür 1: Hayonim Mağarası, Oklarla Gösterilen Alanlar Kalsiyum Karbonat İçeren Küllü Alanları Göstermektedir (Solda). Tabun Mağarası C Tabakasının Küllü ve Killi Yanmış Katmanları (Sağ Üst Köşe). Qafzeh Mağarası 1998 'de Tespit Edilen Giriş Bölümünde Kayalar ve Alüvyon İçinde Gömülü Birkaç cm Kalınlığındaki Fırınlr (Sağ Alt Köşe). (Kaynak: Berna-Goldberg 2007, 110, 111, 112, Fig. 2C, Fig. 3A, Fig. 4B)

Deneysel çalışmalar, kireç sıva yapımı için orta boyutlu bir kireç yakma çukurunun yeterli olduğunu ve ağaç kesme ve yerleşmeyi taşıma işinin 4 kişilik bir ekiple 5 günde gerçekleştirilebileceğini göstermiştir⁴⁶ (Figür 2). Açık alanlarda ve çukurlarda yapılan yakma işleminin yanı sıra Umm Dabaghiyah, Kfar Hahoreshe ve Ain Ghazal'da fırın kullanıldığı belgelenmiştir. Özel olarak yapılan fırınlarda bu işlem gerçekleştirilmiştir⁴⁷. Yaklaşık 3600 kg (~ 4 ton) büyük sıvanmış bir yüzeyin üretimi için dört yakma seansının gerçekleştirilmesi gerektiği ve bu işin 20 işçiyle 5 günde,

⁴⁶ Goren-Goring Morris 2008, 794.

⁴⁷ Rehder 2000, 48; Clarke 2012, 4.

benzer şekilde çalışan 4 işçiyle ise 3 hafta boyunca sürdürülecek çalışmayla mümkün olabileceği anlaşılmaktadır⁴⁸.

Figür 2: Deneysel Kireç Üretim Çalışmaları: Çukur İçi Ahşap ve Gübre ile Doldurulur (Sol Üst Köşe). Ateşleme İşlemi Sırasında Fırının Görünümü (Sol Alt Köşe). İşlem Sonrasında Toplanan Sönmemiş Kireç ile Oluşturulan Sıva Yüzeyi (Sağ Alt Köşe).

(Kaynak: Goren-Goring Morris 2008, 786, 787, 788, Fig. 4 A, B, D, G)

Aşıklı Höyük, Çayönü, Tell Ramad, Jericho, Byblos, Beisamoun, Ain Ghazal, Hama ve Hacı Firuz Tepe’de yanmış kireç kullanımının tespit edildiği yerleşimlerdenidir. Buradaki çalışmalar Neolitik Çağ’daki sıvanın kireçten yapıldığını göstermiştir. Gereken kireç miktarı açısından bir tahmin yapılmamıştır. Fakat Çayönü ve Jericho’daki kullanılan kireç miktarları hesaplanmıştır. Söz konusu kireç miktarı Çayönü’ndeki bir yapı için 1.8 ton iken Jericho’da 0.45 ton üzerinde bir kireç miktarı

⁴⁸ Goren-Goring Morris 2008, 794.

gereklidir⁴⁹. Kireç sıvalardaki saf kireç oranına bakıldığında ise Çayönü'nde %30, Jericho'da ise %80'dir⁵⁰.

Ham kireçtaşından sıva üretimi 3 aşamada gerçekleşir. İlk aşamada ham kireçtaşı 850 santigrattaki bir sıcaklıkta yakılır. Bu işlemde CO₂ atmosfere salınır ve sönmemiş kireç (CaO) üretilir. Kireçtaşının yakım işlemi sırasında sıcaklık yaklaşık 1.100°C üzerine çıkarsa kireç yoğunluğu artar. Bu sebepten bu işlemler sırasında iyi bir sıcaklık kontrolü gereklidir. Sönmemiş kireç ve kireçtaşı arasındaki ağırlık oranı her bir ton için 560 kg kireçtir. İkinci aşamada sönmemiş kirece su eklenerek sönmüş kireç elde edilir. İkisi arasındaki ağırlık oranı her 560 kg sönmemiş kireç için 740 kg söndürülmüş kireçtir. Üçüncü aşama ise sönmüş kirecin taban ve duvarlara sıvanması için farklı miktarlarda başka malzemelerle birleştirilmesidir. Bu süreçte CO₂ atmosfer tarafından emilir, su serbest kalır. Her 740 kg sönmüş kireçten, bir ton saf kireç elde edilir⁵¹. Isıtılan sönmemiş kirece su eklenerek sıva haline getirilmek için karıştırıldıktan sonra miktarın artması için içerisine ilaveler yapılır. En son pürüzsüz bir nesneye elde edilen su geçirmez yüzey parlatılır. Bu işlem özellikle yüzeye aşı boyası uygulandıktan sonra etkili olmaktadır⁵².

1.1.2.1. Kireç ve Alçı Teknolojisinin Kullanım Alanları

Yakın Doğu'da kireç, duvar ve taban sıvalarında, ocak, seki ve Beyaz Mallar (*White Ware*) olarak tanımlanan kaplarda karşımıza çıkmaktadır⁵³. Çanak çömleğin öncülü olduğu düşünülen Beyaz Mallar diğer bir deyişle alçı ve kireç harçtan yapılmış kaplar muhtemelen sepetlerin kaplanmasıyla oluşmuştur⁵⁴. ÇÇNB evresinde tabanlarda yaygın olarak kirecin yakılarak kullanımını kült veya kamusal binalarda yaygın olarak görülürken ender olarak konut yapılarında da kullanılmıştır. Bunun dışında Yakın Doğu'da bazı yerleşimlerde, kil heykellerin veya kafataslarının sıvanmasında da kullanılmıştır. İnsan kafatasları kireç ile kaplanarak maske şeklinde yüz biçimleri yapılmıştır⁵⁵.

⁴⁹ Garfinkel 1987, 69.

⁵⁰ Gourdin-Kingery 1975, 149.

⁵¹ Rehder 2000,47; Garfinkel 1987, 70-71.

⁵² Kingery et al. 1988, 221-222.

⁵³ Thuesen-Gwozdz 1982, 99.

⁵⁴ Thissen 2007, 523.

⁵⁵ Duru 2013, 163; Yakar 2014, 90.

1.1.2.1.1. Beyaz Mallar

Beyaz kapların üretimi kireç harcın bir diğer önemli kullanım alanını oluşturmaktadır⁵⁶. İlgili literatürde bazen Fransızca olarak *Vaisselle blanche* şeklinde geçen, hamuruna organik bir katkı eklenerek alçı ya da kireçten yapılan bu kapların, çanak çömlek teknolojisinin öncülü olduğu düşünülmektedir⁵⁷ (Figür 3). Alçı ve kireç kullanılarak üretilen bu kapların depolama kaplarından daha küçük boyuttaki çanak çömleklere kadar birçok formu bulunmaktadır⁵⁸.

Figür 3: Kireç Harç Kaplar.
(Kaynak: Nilhamn, Astruc, Gaulon, 2009: 67-68, fig. 6-12).

Kireç kaplar seramik teknolojisinde olduğu gibi sarma yöntemi ya da kalıplama yapılarak şekillendirilmiştir. Bazen sepet, taş kaplar veya ahşap kalıp kullanılarak üretilmiştir⁵⁹. Tabanlarda ve beyaz kaplarda kullanılan alçıtaşı ve kireç sıva, temelde benzer teknoloji ile üretilmiştir. Bu tür kaplar Cafer Höyük, Gritille, Çayönü ve Aşıklı höyük gibi çok sayıda yerleşimde bulunmaktadır⁶⁰.

Çayönü yerleşiminin Kafataslı Yapı olarak tanımlanan evresinde bu kapların büyük bir örneği tespit edilmiştir⁶¹. Benzer örnekleri Ain Ghazal, El-kown, Bouqras,

⁵⁶ Banning 1998, 205.

⁵⁷ Nilhamn et al. 2009, 64; Thissen 2007, 523.

⁵⁸ Conray 2006, 73.

⁵⁹ Nilhamn et al. 2009, 65.

⁶⁰ Yakar 2014, 109.

⁶¹ Özdoğan 2009, 4.

Gritille, Tell Ramad, Ras Shamra, Tell Sabi Abyad ve Umm Dabaghiyah yerleşimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Genellikle yangın geçirmiş tabakalarda tespit edildiklerinden bilinçli bir pişirme yapıp yapılmadığı bilinmemekle beraber olasılıkla sepetlerin dış yüzeylerinin sıvanması ile üretildiği düşünülmektedir⁶².

1.1.2.1.2. Kafatası Kültü

Ölen kişinin belirli bir törenle defnedilmesi geleneği Orta Paleolitik Döneme, Neandertal insanının yaşadığı zaman kadar gitmektedir. Çoğu kültürel olay gibi, ölü gömme geleneği de prehistorik çağlardan bu yana sürekli olarak bir değişim süreci halinde karşımıza çıkmıştır⁶³. Yakın Doğu'da Neolitik Dönem başladığında diğer gömü türlerinin yanı sıra en dikkat çekici gömü uygulamalarından bir tanesi olarak kafatası kültü karşımıza çıkmaktadır. Bu geleneğin ilk örnekleri önce Natufian kültüründe gözlemlenmekle birlikte, Çanak Çömleksiz Neolitik B'de kafatasları sıvanarak detaylandırılmaktadır⁶⁴. İsrail'de bulunan 12.000 yıllık bir geçmişi olan Hilazon Tachtit, en az 28 kişi için bir Natufian mezar alanı işlevi görmüştür. Mezarlarda bireylerin bütün iskelet öğelerinin bulunmuş olmasına rağmen ele geçirilen iskeletler birleştirilememiştir. Muhtemelen mezarlarda kafatası bulunmaması, bölgenin birincil mezar alanı olarak kullanım gördüğünü ve Natufian kültüründe görülen bir uygulama olan ve sonraki süreçte Neolitik'te de görülecek olan ikinci bir mezar için kafa parçalarını almak amacıyla yeniden açıldığını göstermektedir⁶⁵.

Kafatası kültü olarak isimlendirilen uygulama, ölülerin kemiklerinin en az iki aşamalı olarak gömülmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Yerleşimden yerleşime birtakım farklılıklar göstermekle birlikte, yaygın unsurlar şöyle sıralanabilir: İlk aşamada ölü, muhtemelen ilişkili olduğu ev bağlamında, taban altına gömülür; ikinci aşamada ise ölünün kafatası veya kafatasıyla beraber diğer kemikleri alınarak, aynı işlemden geçmiş diğer ölü kemikleriyle beraber ortak bir mekâna gömülür. Bu iki aşama arasında ölünün kemikleri çeşitli defalar ev tabanından çıkartılarak kullanılmış olabilir⁶⁶.

⁶² Özdoğan 1999, 59; Özdoğan-Özdoğan 1993, 93.

⁶³ Özbek 2005, 127-128.

⁶⁴ Goring Morris-Cohen 2002, 71.

⁶⁵ Grosman 2008, 17665.

⁶⁶ Atakuman 2015, 10.

Yakın Doğu Neolitiği'nde kafatası, ölünün bedeninden alındıktan sonra kil veya kireç ile üzeri kaplanarak şekillendirilmektedir⁶⁷. Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada görülen kafatası kültü, Jericho, Beisamoun, Tell Ramad, Ain Ghazal gibi yerleşimlerde yaygın bir biçimde görülmektedir⁶⁸. Bu uygulamanın Orta Anadolu'daki en erken örneği, Epi-Paleolitik Dönem'e tarihlenen Pınarbaşı kaya sığınağıdır⁶⁹. Burada yapılan gömüde ölü, deniz kabuklarıyla süslenen bir kıyafet ve yanında bezeli taşlarla birlikte gömülmüştür. Gömüldükten belli bir süre sonra, ölünün kafatası mezarından çıkarılmıştır⁷⁰. Kafatasının modellenmesi geleneğinin en çok görüldüğü bölge İsrail'dir. Beisamoun, Eriha, Nahal Hemar ve Kfar HaHoresh, Suriye'de Abu Hureyra, Tell Aswad ve Tell Ramad, Ürdün'de Ain Ghazal, Anadolu'da Köşk Höyük, Aşıklı Höyük ve Cafer Höyük alçılanmış kafataslarına ilişkin en iyi örnekleri sunmaktadır⁷¹(Figür 4).

Modellenmiş kafatasları Çatalhöyük'te de karşımıza çıkmaktadır⁷². Çatalhöyük V. tabakasında hocker pozisyonunda yatırılmış bir kadın gömüsü ortaya çıkarılmıştır. Kollarını göğsü üzerinde kavuşturarak üzeri alçı ile sıvanmış kırmızıya boyanmış bir kafatasını sarmaktadır. Kafatasının bir kısmında birkaç kat alçı sıva ile birlikte boya kalıntılarının saptanması, uygulanan tekniğin birkaç sefer yenilenmesi ya da tahribe uğramış kısımlarının onarıldığını göstermektedir. Olasılıkla kafatası mezara konulmadan önce sergilenmiştir⁷³.

Bazı yerleşimlerde kafatasları kil ile sıvanmış, bazılarında ise aşı boyası kullanılarak boyanmış olduğu görülmektedir⁷⁴. Bazen kireç doğrudan değil kafataslarını sıvama amacıyla kullanılan sıvanın içerisine demir oksit ya da kalsit olarak da eklenmiştir⁷⁵.

⁶⁷ Lichter 2007, 541; Petrie 2012, 281.

⁶⁸ Duru 2013, 242.

⁶⁹ Bonogofsky 2018, 30.

⁷⁰ Baird 2007, 462.

⁷¹ Özbek 2005, 128.

⁷² Hodder-Meskell 2018, 92.

⁷³ Lichter 2007, 543.

⁷⁴ Duru 2013, 242.

⁷⁵ Petrie 2012, 281.

Figür 4: Köşk Höyük Kırmızı Kil Sıvalı Kafatası (Solda). Kfar Hahoresht Modellenmiş Kafatası (Sağda).
(Kaynak: Lichter 2018, 23; Goring Morris 2002, 109, Fig 3)

1.1.3. Kırmızı Boyalı Tabanlarda Kullanılan Aşı Boyası ve Kırmızı Rengin Sembolik Anlamı

Dönemler boyu renk, bir bakıma toplumsal iletişim sürecini devam ettirme biçimi olarak kullanılmakta, toplumsal yaşamın her alanında etkin rol oynamaktadır⁷⁶. Tıpkı renkte olduğu gibi semboller de duygularımızı güçlü bir biçimde etkiler. Dolayısıyla renkler önemli derecede güçlü semboller olma potansiyeline sahiptir⁷⁷. Sembolik bir sistemin bileşenleri olarak toplumlardaki renk sembolizmi incelenirken siyah, kırmızı ve beyaz olmak üzere 3 temel renk üzerinde durulmuştur. Kırmızı kanla, beyaz anne sütü ve meniyle, siyah ise dışkı veya idrarla ilgilidir⁷⁸. Üst Paleolitik Çağ'da kadınlık ve aşı boyası arasında güçlü bir sembolik ilişki vardır⁷⁹. Kırmızı pigmentler tehlike ve ölümle, kan ve yaşam için eş anlamlı olabilir⁸⁰. Erken prehistorik dönemlerde kırmızı aşı boyası kullanımı faydacıl ve işlevsel yönünden daha çok sembolik ve ritüel yönüyle önem kazanmaktadır. Kırmızı, çoğunlukla yaşam, bereket, başarı ve zafer ile ilişkilendirilmektedir⁸¹.

Prehistorik insanlar için kırmızının en önemli özelliği kanı temsil etmesidir. Bu yüzden söz konusu renge yaşam, bereket, ölüm, iyi şans getirme ve koruyuculuk gibi işlevler yüklenmiştir. Sarı aşı boyasının ısıtıldıktan sonra kırmızı renge dönüşmesi, çocukluktan genç kızığa ve daha sonra anneliğe doğru olan değişim süreci ve öldükten

⁷⁶ Özer 2012, 269.

⁷⁷ Petru 2006, 204.

⁷⁸ Erdoğan-Ulubey 2011, 1.

⁷⁹ Petru 2006, 206.

⁸⁰ Wreschner 1980, 633.

⁸¹ Kolankaya Bostancı 2012, 33.

sonra yeni hayatın başlaması gibi dönüşümlerle bir tutulmuştur⁸². Paleolitik Çağ'da kırmızı aşı boyası, çoğunlukla mezarlardaki iskeletin, kaya sığınakları ve mağara duvarları ile kadın heykelciklerinin boyanmasında kullanılmıştır. Bununla birlikte prehistorik insanın vücudunu boyamada ya da ritüel törenlerinde de bu boyadan yararlanılmış olduğu düşünülmektedir⁸³. Ateşi sembolize eden kırmızı, soğuk cesedi ısıtmak, yaşamı geri getirmek için cesedin üzerine serpilmiş olmalıdır⁸⁴.

Kırmızı boyanın prehistorik dönemlerdeki kullanımına bakıldığı zaman, yukarıda da vurgulandığı üzere bu rengin çeşitli anlamı ve işlevi olduğu anlaşılmaktadır⁸⁵. Paleolitik sanatta siyah ve kırmızı oldukça yaygınken beyaz neredeyse yoktur. Ancak resimlerin tasvir edildiği duvarlar sıklıkla beyazdır. Sanatçılar kireçtaşı duvar alanlarını boş bırakarak beyaz tonları ortaya çıkarmış veya beyaz bir alanı oluşturmak için duvar üzerindeki tozları bile kazımışlardır⁸⁶.

Boyalar çoğunlukla minerallerden, kimi zaman toprak ya da bitkilerden elde edilerek kullanılmıştır. Mineral boyalar diğerlerine kıyasla daha sağlamdır. Sarı, turuncu, kahverengi ve kırmızı tonlar, demiroksit ve aşı boyasından sağlanır. Siyah ya da koyu kahve tonları ise kömürden sağlanmıştır. Doğal mineral olan aşı boyası Paleolitik Çağ'dan beri sıklıkla kullanılmıştır. Boya elde etmenin 3 yöntemi vardır: Pat halde (havanın içine konulan madde ince hale gelinceye kadar ezilir ve toz hali yassı bir taş üzerine içine ekleme yapılarak karıştırılır), toz halde ve sıvı halde⁸⁷. Güney Afrika'daki Blombos Mağarası'ndaki bulgular kırmızı aşı boyasının ezgi taşı ve el taşları kullanılarak toz haline getirilerek bir karışım elde etmek için kemik iliği ve odun kömürü ile karıştırıldığını göstermiştir⁸⁸. Hayonim Mağarası'nda ele geçen öğütme taşında aşı boyası izlerine rastlanılmıştır⁸⁹.

Mimaride aşı boyası kullanımı Orta Paleolitik Çağ'da Moldova'da görülmektedir. Burada kırmızı aşı boyası ile boyanmış olan mamut kemiklerinden yapılmış olan oval bir yapı, buluntu yerinin ortasında yer almaktadır⁹⁰. Neolitik Çağ'da kırmızı rengin evlerin tabanlarında ve duvarlarında çeşitli desenler yapmak amacıyla

⁸² Kolankaya Bostancı 2012, 42.

⁸³ Kolankaya Bostancı 2012, 30.

⁸⁴ Petru 2006, 26.

⁸⁵ Kolankaya Bostancı 2012, 41-42.

⁸⁶ Petru 2006, 204.

⁸⁷ Yalçinkaya 1982, 12-13.

⁸⁸ Duarte 2014, 561.

⁸⁹ Dubreuil 2004, 1623.

⁹⁰ Kolankaya Bostancı 2012, 37.

kullanıldığı bilinmektedir. Tell Halula ve Ain Ghazal'da evlerin tabanlarına yapılan resimlerde kırmızı renk kullanılmıştır⁹¹(Figür 5). Ev duvarlarına çeşitli desenler yapılırken kırmızının yoğun olarak kullanıldığı yerleşimlerden bir tanesi Çatalhöyük'tür. J. Mellaart, Çatalhöyük'te kırmızı boya ve kırmızı aşı boyasının evlerde kullanımını tartışmıştır. Kırmızı aşı boyası bir şekilde hemen her evde mevcuttur. Kırmızı aşı boyası gömütlere serpilmiş olarak ayrıca özellikle odalar arasındaki eşiklerde bulunmuştur⁹². Panellerin, direklerin, kapı eşikleri ve bazen sekilerin, platformların ve hayvan başlarının sıva, mimari ya da dekoratif detaylarında evlerin ve tapınakların üzerinde kırmızı boya kullanımı yaygındır. Kırmızının kullanımının ritüel amaçlı olduğu düşünülmüştür⁹³.

Figür 5: Tell Halula Sıvalı Taban Boya Bezemeleri.
(Kaynak: Molist 1998: 85, Fig. 5; Akkermans-Schwartz 2003, 64, Fig. 3.13)

1.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Neolitik Çağ'da Kırmızı Boyalı Taban Geleneği

1.2.1. Coğrafik ve Topografik Yapı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ortalama yüksekliği 1000 m'yi geçen, yüksek dağlar ve dağ arası ovalar ile kaplı Doğu Anadolu ile yaklaşık olarak yüksekliği 200 ile 300 m arasında değişen, kum ve taş çöllerile kaplı geniş düzlüklerin olduğu Arabistan platformunun arasındaki geçişi sağlayan bir konumdadır⁹⁴. Bölge doğal çevre ortamı, bitki örtüsü, hammadde ve su kaynakları açısından Suriye ve Mezopotamya ile

⁹¹ Molist 1998: 85, fig. 5; Schmandt-Besserat, 2013: 351, fig. 8.1.1

⁹² Hodder 2007, 321.

⁹³ Mellaart 1967, 149-150.

⁹⁴ Özdoğan 2003, 21.

karşılaştırılmayacak kadar zengindir⁹⁵. Coğrafi açıdan Suriye-Mezopotamya'nın kuzey uzantısı olarak kabul edilen bölge, göçebe çobanlar, kervanlar ve ordular için geçiş yolu olmuştur⁹⁶. Akdeniz iklim kuşağı içinde yer almasına rağmen yazları Suriye çöl iklim koşulları hâkimdir. Öte yandan kuzeyden gelen karasal hava koşulları iklimin sert hale gelmesine neden olmaktadır. Yağışın az olduğu bu bölgelerde, yüksekliğe göre ısı değişmektedir⁹⁷. Yüksekliği 1000 metre ve daha fazlaya varan Doğu Toroslar'da kışları yağışlı ve sert geçer. Kışın kara dönüşen yağışlar Fırat ve Dicle'nin en önemli besleyicisidir⁹⁸. Bölge Türkiye-Suriye sınırı, Amanos ve Toros dağları arasında Fırat ve Dicle nehirleri tarafından oluşturulmuş dalgalı platolar ve geniş alüvyon ovalardan oluşur. Bu bölgedeki en belirgin topografik yükseltilerden biri, bölgeyi ikiye bölen Karacadağ'dır⁹⁹ (Figür 6).

Figür 6: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler

1.2.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları

G. Childe'in kurak ve yarı kurak bölgelerde uygarlığın geliştiği fikrinden hareketle geliştirilen kuramların Yakın Doğu arkeolojisini şekillendirmesi sebebiyle Neolitik Çağ'a ait çalışmalar uzunca bir süre, Suriye-Mezopotamya'da yoğunlaşmıştır.

⁹⁵ Yakar 2014, 41; Özdoğan 2007, 443.

⁹⁶ Yakar 2007, 388.

⁹⁷ Erineç 1980, 76.

⁹⁸ Frangipane 2002, 38.

⁹⁹ Ökse 2011, 260.

Buna bağılı olarak bahsi geçen döneme dair yapılan araştırmaların odak noktası Anadolu'nun güneyi, Kuzey Mezopotamya, Suriye ve Filistin'e kadar devam eden Doğu Akdeniz kuşağıdır. Fakat Anadolu yarımadası uzunca bir süre çekirdek bölge dışında tutulmuş, bu bölge arkeolojik açıdan göz arđ edilmifitir¹⁰⁰.

18. yy'dan 20. yy ortalarına kadar Yakın Doğu arkeolojisi, Tevrat ve İncil'de bahsi geçen yerleri ortaya çıkarmak şeklinde gelişmiştir. Söz konusu kitaplarda Anadolu'dan çok az bahsedilmesi sebebiyle çalışmalar temelde Filistin ve Mezopotamya ağırlıklı olmuřtur¹⁰¹. Öte yandan Anadolu bölgesinde çalışma eksikliği, bu bölgenin Neolitik yaşam biçiminin geliştiği alanların dışında tutulmasına neden olmuřtur¹⁰². Bununla birlikte, Anadolu'daki Neolitik yaşam biçiminin Güneybatı Asya'da gelişimini tamamladıktan sonra aktarıldığı ve Yakın Doğu kapsamını içinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bir taşra konumunda olduğu dřnlmüřtur¹⁰³.

Bölge hakkında elde edilen ilk verilen çoğu K. Kökten'in yaptığı çalışmalara dayanmaktadır. 1940-1949 arası "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma" isimli tez çalışması kapsamında gezdiği höyükleri haritalandırmış ve sondaj yapılan, yapılmayan alanları tasnif etmiřtir¹⁰⁴.

1960'lı yılların başlarında Neolitik ağ'a ilişkin olarak Anadolu'da yaşam olup olmadığı bir tartışma konusu iken, Neolitik'in başlangıcına dair fikirler ise, 1960'lı yılların başlarına kadar Levant modeline göre yorumlanmaya alıřılmıřtır¹⁰⁵. 1960'lı yıllarda, barajların yapılacak olması sebebiyle bölgede kurtarma kazılarının başlatılması, son yıllardaki çalışmalarının da neticesinde bu bölgede MÖ 10.500'den başlayarak önemli Neolitik merkezlerinin bulunması ve Mezopotamya'dan ayrı gelişen özgün bir model oluşturduğu belirlenmiřtir¹⁰⁶.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle Havzası'nda Proto-Neolitik dönemden çanak meleksiz Neolitiğe geçiş, MÖ 11. binyılın son birkaç yüzyılına tarihlenen Hallan emi, MÖ 10. binyılın ilk birkaç yüzyılına tarihlenen Demirköy ve Demirköy'n hemen arkasından yerleşimin başladığı Kortik Tepe ile temsil

¹⁰⁰ Özdoğan 2003, 7; Schmidt 2007, 8.

¹⁰¹ Özdoğan 2003, 12.-13

¹⁰² Özdoğan 2012, 46.

¹⁰³ Özdoğan 2003, 7.

¹⁰⁴ Kökten 1952, 167.

¹⁰⁵ Esin 2007, XI; Özdoğan-Başgelen 2007, VII.

¹⁰⁶ Özdoğan 2003, 7.

edilmektedir. Fırat Havzası'nda bu sürecin başlangıcı Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası (Urfa-Bozova) ile temsil edilmektedir¹⁰⁷. Çayönü, Cafer Höyük, Nevala Çori, Göbekli Tepe, Hayaz, Gritille, Gürcütepe, Akarçay ve Mezraa-Teleilat ve Yeni Mahalle-Balıklığöl yerleşimleri bölgenin önemli Çanak Çömleksiz Neolitik dönemine tarihlenen yerleşimleridir¹⁰⁸.

Güneydoğu Anadolu'da Çanak Çömlekli Neolitik 5 yerleşimden takip edilebilmektedir. Çayönü, Sumaki ve Salat Camii Yanı Dicle Havzası'nda; Akarçay Tepe ve Mezraa-Teleilat Fırat Havzası'nda yer alır. Dicle Havzası'nda Çanak Çömleksiz Neolitik'ten Çanak Çömlekli Neolitik'e geçişin kesintisiz olarak takip edilebildiği yegâne yerleşim Çayönü'dür¹⁰⁹.

1.2.3. Çayönü

Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin 7 km güneybatısında, Sesverenpınar köyünün kuzeyinde yer alır¹¹⁰. 160 metre kuzey-güney ve 350 metre doğu-batı yönünde boyutlara sahip bir höyüktür. Kültür dolgusunun kalınlığı höyüğün güney kesiminde 4.5 m, kuzey kesiminde ise 6.5 m'dir¹¹¹.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde İlk Üretimciliğe Geçiş Evresi'ni ve besin üreten tarımcı köy topluluklarının ilk yaşam koşullarını ortaya çıkarmak amacıyla İstanbul ve Chicago Üniversiteleri'nin "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Karma Projesi" çerçevesinde; Diyarbakır, Şanlıurfa ve Siirt il sınırları içerisinde 1963 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında keşfedilmiştir¹¹². Neolitik Çağ yerleşmesi ile ünlenen ve R 55-1 kod numarası ile dünyaya tanıtılan Çayönü'ndeki kazı çalışmalarına 1964 yılında başlanmıştır¹¹³.

1986'dan itibaren kazı başkanlığını M. Özdoğan üstlenmiş 1978-1988 yılları arasında Almanya-Karlsruhe Mimarlık Enstitüsü ve 1989-1991 yılları arasında ise İtalya-Roma Üniversitesi'nin katkılarıyla ortaklaşa sürdürülmüştür¹¹⁴.

¹⁰⁷ Rosenberg-Erim Özdoğan 2011, 127.

¹⁰⁸ Rosenberg-Erim Özdoğan 2011, 135.

¹⁰⁹ Rosenberg-Erim Özdoğan 2011, 141.

¹¹⁰ Çambel-Braidwood 1980, 13.

¹¹¹ Rosenberg-Erim Özdoğan 2011, 127; Özdoğan 2011, 188.

¹¹² Çambel-Braidwood 1980, 5-6.

¹¹³ Çambel-Braidwood 1980, 9.

¹¹⁴ Erim Özdoğan 2011, 186-187.

Çanak Çömleksiz Neolitik dönemden Ortaçağ'a kadar hemen hemen sürekli yerleşim gören höyüğün orijinal konisinin olasılıkla günümüzden daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Yeni dönemlere ait tabakaların sel, erozyon ya da diğer nedenlerle yok olduğu kabul edilen höyükte, Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömleklili Neolitik Dönem, Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, MÖ 2.binyıl ve Demir Çağı kültürlerinin varlığı tespit edilmiştir¹¹⁵ (Figür 7).

Figür 7: Çayönü Havadan Görünüm.
(Kaynak: Erim Özdoğan 2019, 81)

Radyokarbon tarihleri Çayönü'nün MÖ 8500 yıllarından itibaren 2000 yıl kesintisiz olarak yerleşildiğini ve yerleşim dolgularının büyük bir kısmının Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait olduğunu açık olarak göstermiştir¹¹⁶.

1.2.3.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Çayönü'nde kırmızı boyalı tabanlar hem konutlarda hem de kült yapısı olarak tanımlanan kamusal binalarda kullanılmıştır. Çayönü'nde kırmızı boyalı tabanlar ilk kez Hücre Planlı Yapılar Evresi'nde görülür. Çanak Çömleksiz Neolitik B başlarından itibaren, yaklaşık olarak MÖ 8700'de Izgara Planlı Yapıların geliştirilerek ve yavaş yavaş Hücre Planlı yapılara dönüştürülmeye başlanır. Bu değişim süresince platformlar bir konut temeli oluşturmak için birbirlerine yakın biçimde yan yana yerleştirilmiştir. Bu aşamada evlerin tabanları kireçle sıvanmakta, bazen kırmızıya boyanmakta ve dal

¹¹⁵ Özdoğan vd. 1991, 78.

¹¹⁶ Özdoğan 2015, 45.

gibi organik malzemeden oluşan bir tabakayla temel kısmından ayrılmaktadır¹¹⁷ (Figür 8).

Figür 8: Çayönü’nde Açık Hava Müzesi için Yapılan Düzenlemeden Sonraki Görüntü. Arka Plandaki Setin Üzerinde Hücre Planlı Yapılar, Ön Planda Izgara Planlı ve Yuvarlak Planlı Yapılar.
(Kaynak: Özdoğan 2010, 152, res. 8)

Kamusal yapılardan Terazzo Yapısı olarak adlandırılan yapıda kırmızı boyalı taban döşemesi bulunmaktadır. Yangın geçiren Kafataslı Yapı, üzerine taştan kalın bir örtü serilerek terk edilmiş ve yerine alanın daha kuzeydoğusunda yer alan Büyük Kanallı Yapı’nın üzerine terrazzo tabanlı yapı yapılmıştır¹¹⁸. Bu yapı Çayönü’nün son kült yapısı olup T kodlu, masif duvarlara sahip Terrazzo Yapısı’dır (Figür 9). Höyüğün doğu kesiminde yer alan bu yapı, adını taban döşemesinden almaktadır. Tek bir odadan oluşan büyük boyutlu yapının boyutları dıştan dışa 12x9.25 m’dir. Yapının ortalama 12 cm kalınlığındaki taban dolgusunda küçük beyaz kireçtaşları, söndürülmüş kireç ile birbirine bağlanmıştır. Ardından, yakın kaynaklardan elde edilen pembemsi-kırmızı renkte olan kireç dökülmüş ve yüzeyi açkılarak düzeltilip ardından parlatılmıştır¹¹⁹.

¹¹⁷ Sagona-Zimansky 2015, 48-49.

¹¹⁸ Özdoğan 1994, 43.

¹¹⁹ Çambel-Braidwood 1980, 15; Özdoğan 1994, 49.

Şekil 9: Hücre Planlı Yapılar Evresi Terrazzo Yapısı

Yapının kuzeydoğu köşesinde, ağzı kuzeydoğuya dönük yarım ay biçimli kilden bir ocak yer almaktadır. Bu ocağın hemen yakınında, yan yüzünde kabartma şeklinde bir insan yüzü bulunan küçük bir taş tekne parçası ele geçmiştir¹²⁰ (Figür 10). Ortasına açılan geniş bir çukur ile tahrip edilen yapının üstü örtülerek terk edilirken ortasında yer alan çukur içerisinde geç devir malzemesi ele geçmemiştir. Üzerine kısmen yapı yapılmasına karşın iyi durumda korunmasının nedeni olasılıkla yapının terk edildikten sonra kapatılması ile ilişkilidir. Aynı zamanda Çayönü'nde yapıların gömülmesi uygulamasının da bir göstergesidir¹²¹.

Figür 10: Terrazzo taban üzerinde ele geçirilen insan yüzü kabartması olan tekne parçası.
(Kaynak: Özdoğan 1999, 30)

¹²⁰ Erim Özdoğan 2011, 207.

¹²¹ Özdoğan 1994, 49.

Taban uygulaması, içindeki buluntular ve kapatılmış olmasının yanı sıra, Terazzo Yapısı'nın kamusal amaçlı ve kült uygulamaları ile ilişkili olduğunu gösteren başka bulgular da bulunmaktadır. Terrazzo Yapısı'nın duvarlarında yer alan ve taşıyıcı işlevi olmayan paye buluntuları bunlardan biridir. Dıştan dışa 12x9.25 m boyutlarındaki yapıda, kalın taşlardan örülen bütün duvarlarında, fazla dayanıklı olmadığı için taşıyıcı olmaktan ziyade dekoratif olabilecek ikişer adet küçük paye yer almaktadır¹²². Taşıyıcı işlevi olmayan fakat paye olarak tanımlanan buluntunun, dikilitaş özelliği gösterip göstermediği tartışmalıdır. A. Özdoğan bu payelerin özel bir anlamı olabileceğine işaret etmektedir¹²³ (Figür 11).

Figür 11: Terrazzo Yapı.
(Kaynak: Dietrich-Notroff 2015 84 fig 7.5,3)

Perdahlanmış tabanının kesitinden yapılan analizlerde Çayönü taban malzemesinin hacim açısından %70'i kireçtaşı parçalarından oluşmuş ve % 30'u da kireç harçla bağlanmıştır. Analizler sonucunda harç içerisinde alçıtaşı kalıntılara rastlanılmamıştır. Sonuç olarak Çayönü'nde taban yapımında kullanılan sıvanın, bağlayıcı olarak saf kireçten elde edildiği anlaşılmıştır¹²⁴. Terrazzo yapısının sıvalı tabanında kullanılan pembemsi kalker taşı olasılıkla Ergani yakınlarındaki Zülküf Dağı'nın karşısında bulunan bir kaynaktan sağlanmıştır¹²⁵.

¹²² Schirmer 1990, 382.

¹²³ Özdoğan 1994, 49.

¹²⁴ Gourdin-Kingery 1975, 139-146.

¹²⁵ Yakar 2014, 112.

1.2.4. Nevali Çori

1992 yılında Atatürk Barajı'nın suları altında kalan yerleşim, Şanlıurfa il merkezinin kuzeyinde bulunan Hilvan ilçesinde Kantara köyünün yaklaşık 750 m kuzeybatısında, Süleymanbey ve Kantara mahallesi arasında yer almaktadır. Fırat'ın bir kolu olan Kantara Çayı yerleşimi doğu ve batı olmak üzere ikiye böler. 90x40 m boyutlarındaki büyük bir teras üzerinde yer alır¹²⁶. Deniz seviyesinden 490 m yüksekliği olan yerleşim Fırat'ın 3 km güneyinde konumlanmaktadır¹²⁷. Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan ve Çanak Çömleksiz B yerleşmesi olan Nevali Çori, yaklaşık 0.7 hektarlık bir alana kurulmuştur. Yerleşim açısından çok büyük bir alan sayılmayan Nevali Çori farklı kült yapılarıyla dikkat çekicidir¹²⁸.

Yerleşimin batı kesimi erozyon sonucu aşındığı için Erken Neolitik mimari kalıntılar yerleşimin doğu kesiminde daha iyi korunmuştur. Yerleşimin bu alanı kırsal Kantara Vadisi'nin doğusunda yer alan bir kireçtaşı yatağı olan Yaygıntepe'nin yamacında sel suları yarıkları ile sınırlanmış bir taraça üzerinde yer alır¹²⁹.

İlk kez 1980 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunan Nevali Çori'nin doğu yamacındaki yerleşim yeri Nevali Çori I, batıdaki yerleşim yeri ise Nevali Çori II olarak adlandırılmaktadır¹³⁰. 1983 yılında H. Hauptmann başkanlığında Heidelberg Üniversitesi ile Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi iş birliği ile Adnan Mısır yönetiminde ilk çalışmalar başlamıştır¹³¹.

Kazı çalışmaları ilk olarak Kantara Çayı'nın doğu kısmında yer alan Nevali Çori I'de başlamış daha sonra çayın karşı tarafındaki Nevali Çori II olarak isimlendirilen alana geçilmiştir. Ana yerleşme I olarak tanımlanan Nevali Çori I'de yerleşimin 2 m kalınlığındaki dolgusu ana toprağa kadar kazılmış ve yapılan çalışmalarda başlıca 3 ana yerleşim evresi ortaya çıkarılmıştır. Bu evreler yukarıdan aşağıya doğru İlk Tunç Çağ ve Halaf Dönemi tabakaları ve bu tabakaların örttüğü beş yapı katı içeren Neolitik tabakayı içerir¹³² (Figür 12).

¹²⁶ Hauptmann 1999, 122.

¹²⁷ Hauptmann 2007, 136.

¹²⁸ Hole 2000, 201.

¹²⁹ Hauptmann 2012, 99; Hauptmann 2007, 136.

¹³⁰ Gebel 1984, 240; Hauptmann 1993, 55.

¹³¹ Hauptmann 1984, 228.

¹³² Hauptmann 2007, 137; Hauptmann 2007, 442.

Figür 12: Nevali Çori Havadan Görünüm
(Kaynak: Hauptmann 2012, 97).

3 ana yerleşim evresi saptanan Nevali Çori yerleşim yerinde yukarıdan başlayarak Roma, İlk Tunç Çağı I, Kalkolitik Çağ (Halaf) ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait yerleşim izleri bulunmuştur. Nevali Çori I'de 5, Nevali Çori II'de 2 yapı katı evresi tespit edilmiştir¹³³.

Nevali Çori I'de yapı katları I-V arası evrelere ayrılırken bu evreler Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimini kapsar. Tek bir yapı ile temsil edilen Evre VI ise çanak çömlek buluntularının özellikleriyle Orta Halaf kültürünü temsil etmektedir¹³⁴.

5 farklı yapı katı evresi olan Nevali Çori I'de temelinde kireçtaşı ile harç olarak çamurun kullanıldığı ve taban altlarında kanalları olan birbirinden bağımsız düzenli iç bölümlere sahip dikdörtgen planlı 29 adet mimari yapı ele geçmiştir. Bu yapılar boyut olarak 4.5 m'den 6.2 m'ye kadar değişen genişlik ve 11.3 m'den 18.2 m arasında

¹³³ Hauptmann 2011, 90.

¹³⁴ Hauptmann 2007, 137.

değişen bir uzunluk göstermektedir¹³⁵. Yapılar sadece onarımlar görerek ve yerini değiştirmeden uzun bir süre kullanılmış ve bu nedenle yapıların yönü kuzey-güney ekseninde kalmıştır. Yapıların dış duvarları ise 30 cm ile 60 cm arasında değişkenlik gösterirken, Nevali Çori I'ın en erken dönemi ile Çayönü'nün ikinci evresi benzer özellikler göstermektedir¹³⁶.

Yerleşimin en erken tarihlerini veren tabakalar (I. ve II. Evre) için uyarlanmış tarihler MÖ 8550-8350'dir. Ayrıca radyokarbon örnekleri Çayönü'nün erken tarihleriyle örtüşmektedir. Sonuç olarak tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde yerleşim yerinin orta ÇÇNB'nin sonuna doğru bir süreliğine terk edildiği söylenebilir. Nevali Çori'deki yerleşimin ise olasılıkla ÇÇNA evresinin sonuna doğru başladığı düşünülmektedir¹³⁷.

1.2.4.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Nevali Çori'de kırmızı boyalı tabanlı yapılar, daha çok kült yapıları olarak isimlendirilen kamusal yapılardan oluşmaktadır. Kült yapıları, I. Evre'den itibaren yerleşimin yer aldığı terasın kuzeybatı tarafında yer alırken, yerleşimin batı kısmındaki konut yapılarına göre daha uzağa inşa edilmiştir. Yerleşim yerindeki konut veya ambar olarak kullanılan dikdörtgen yapılardan, yapım tekniği, temel plan ve donanım ile farklılaşmaktadır¹³⁸.

En eski kült yapısı olan Kült Yapısı I, yerleşimin en erken evresi ile çağdaş olup aynı zamanda yapının plan ve formu hakkında en az bilgiye sahip olunan yapıdır. Bu yapı ile ilgili olarak sadece yapının güneydoğu tarafında 4 m uzunluğunda hafif bir eğimi olan ve yamaca doğru kavisli bir şekilde oturtulmuş bir dış duvar tespit edilmiştir¹³⁹. I. Evre'de görülen Kült Yapı I'ın duvar kalıntısından anlaşıldığı kadarı ile yapı birçok kez yenilenmiştir. Aynı zamanda arka duvarı, alt kotta bir düzlem oluşturmak amacıyla yamaç eğiminin düzeltilerek ardından bu yamacı da kesecek şekilde teras duvarı gibi 3 m yüksekliğinde örülmüştür¹⁴⁰.

¹³⁵ Hauptmann 2012, 100.

¹³⁶ Hauptmann 2011, 90.

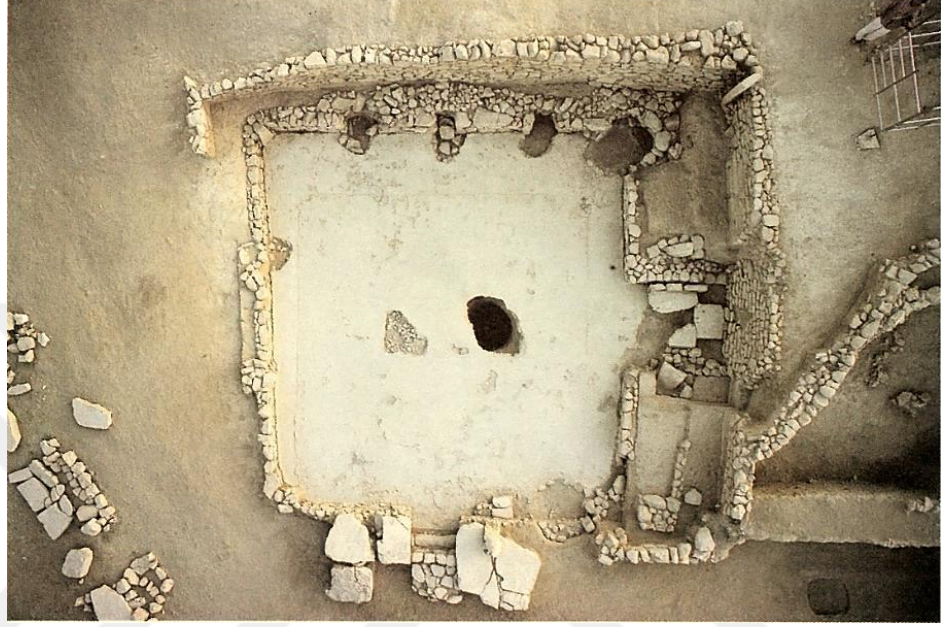
¹³⁷ Hauptmann 2007, 149; 2012, 99.

¹³⁸ Hauptmann 2011, 95; 1993, 41.

¹³⁹ Hauptmann 1993, 41.

¹⁴⁰ Hauptmann 2007, 141.

Yapı I'in üstüne inşa edilen Yapı II, neredeyse kare planlıdır ve 13.90x13.50 m ölçüleriyle 188 metrekarelik bir alanı kaplar (Figür 13)¹⁴¹. Yapı inşasında yumuşak, hafif işlenmiş kireçtaşları seçilmiştir. Yapının iç ölçüleri 9.15 m kuzeydoğu ve 8.40 güneybatı yönüyle hafif trapez şeklindedir. Yapı, güneybatı-kuzeydoğu yönünde 9.20 m'dir¹⁴².

Figür 13: Kült Yapısı II Üstten Görünüm.
(Kaynak: Hauptmann 2011, Res. 8)

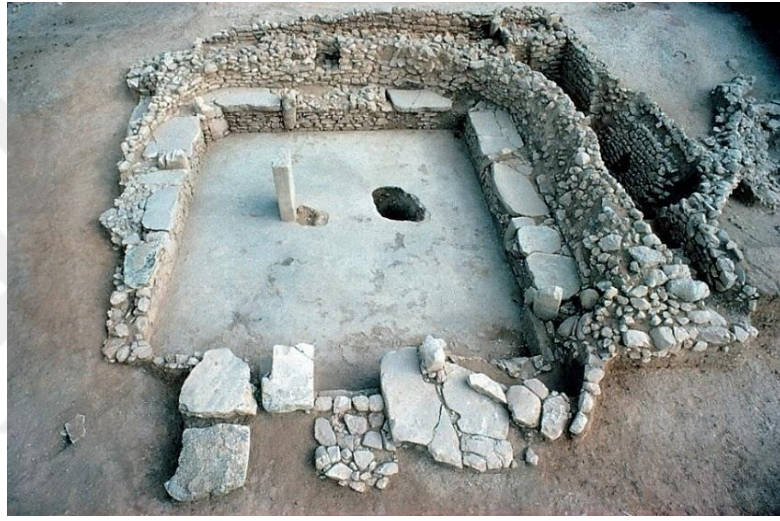
Duvarların iç kısmı beyaz kille sıvanmış ve üzerlerinde yer yer kırmızı, siyah boya izlerine rastlanmıştır. Bu durum iç duvarların büyük bir olasılıkla boyalı olduğunu göstermektedir. Yapı içerisini yaklaşık 1 metre derinlikte yassı kireç taşlarının çamur ile tutturulmasıyla yapılmış seki çevrelemektedir. Bu bankın araları toplam 13 “T” başlı paye ile çevrelenmiştir. Yapıya giriş güneybatıdan iki basamakla inilerek gerçekleştirilir. Yapı, terrazzo tabanlıdır. Terrazzo taban, çok sağlam olarak korunmuş gri, beyaz renktedir ve 15 cm kalınlığa varan kireçtaşları ve alçı harcın yere serilmesiyle oluşturulmuştur. Taban yaklaşık 81 metrekarelik iç alanı kaplar ve yapının içini çevreleyen taş bankların önünde hafifçe yükselerek 2 cm kalınlığındaki sıva üzerinden

¹⁴¹ Hauptmann 1999, 74.

¹⁴² Hole 2000, 20; Hauptmann 1993, 43.

yükselerek geçer. Yapının ortasında 2 paye olduğu düşünülmektedir ve belki de bu payeler Kült Yapısı III'te kullanılmıştır¹⁴³.

Kült Yapısı III bir önceki kült yapısının hala ayakta duran duvarlarının hemen içine yapılmıştır. Bu nedenle III. evrenin kült yapısının kapladığı iç alan da, bir önceki evreye göre küçülmüştür (Figür 14). 12.1x12.8 m ölçülerine sahip olan bu yapının kapladığı iç alan 155 metrekareye düşmüştür¹⁴⁴. Bu evrede boyut olarak küçülen yapının, aynı zamanda içinde yer alan sekinin genişliği 1.3 m'ye ve dikilitaş sayısı da 12'ye düşmüştür. Bu evre yapısında yer alan dikilitaşlar yaklaşık 2.50 m aralıklarla sekinin ön yüzüne yerleştirilmiştir¹⁴⁵.

Figür 14: Kült Yapısı III'ün Giriş Tarafından Görünümü.
(Kaynak: Hauptmann 2012, Res.6)

Yapının çevre duvarlarının iç kısmında duvar boyunca uzanan taş levhalar ile kaplı seki uygulaması devam ederken, bir önceki yapıya ait terrazzo taban, Kült Yapısı III'te de kısmen onarılarak tekrar kullanılmaya devam edilmiştir. Duvar kalıntıları arasında, duvar içine gömülmüş şekilde bir önceki evrenin yapı kalıntılarına ait olabilecek kullanılmış dağınık parçalar yer almaktadır. Farklı büyüklüklerdeki kırık taşlardan yapılan yeni çevre duvarı, yapının kuzeydoğu kesiminde yer alan eski yapının duvarına yaslandırıldığı için yapının duvar kalınlığı 1.50 metreye ulaşmıştır. Yine bu yapı içinde yer alan nişin arka duvarına, kireç taşından yapılmış olan yılanlı bir baş

¹⁴³ Hauptmann 1999, 74; Hauptmann 1993, 43; Hauptmann 1999, 44.

¹⁴⁴ Hauptmann 2011, 96; Hauptmann 2012, 101.

¹⁴⁵ Hauptmann 1993, 50-51.

yerleştirilmiştir. Kuş, insan/hayvan karışımı heykeller yapı duvarlarının içinden çıkmıştır¹⁴⁶.

En az 3 kez yeniden inşa evresinden geçen kült yapıları, yerleşimin kuzey kısmındaki yamaca oyularak yapılmıştır. Yapıların tabanı kireç sıvayla yapılan Göbeklitepe ve Çayönü'nde olduğu gibi kalın bir terrazzo tabana sahiptir. Geniş ve tek odalı, yarı yarıya da toprağa gömülü olarak inşa edilen yapılar, duvarı boyunca uzanan taş sekiler ve özenle hazırlanmış tabanları ile konut yapılarından ayrılmaktadır¹⁴⁷.

1.2.5. Göbeklitepe

Şanlıurfa ilinin 15 km kuzeydoğusunda ve Karaharabe (Örencik) Köyü'nün 2.5 km kuzeydoğusunda yer alan Göbeklitepe, Gernuş dağ silsilesinin en yüksek noktasına kurulmuştur (Figür 15). Yaklaşık 300 m çapındaki bu tepe yerleşmesi doğuda Cülap (Balikh) Çayı'na, güneyde Harran Ovası'na batıda ve kuzeyde Urfa tepelerine bakan büyük bir kalkerli sırt üzerinde yer alır. Yerleşme 15 m yüksekliğindedir ve 9 hektarlık alanı kaplamaktadır¹⁴⁸.

Figür 15: Göbeklitepe Havadan Görünüm.
(Kaynak: Notroff et al. 2017, 58, Fig. 1)

İlk kez 1963 yılında İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün birlikte başlattıkları Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları

¹⁴⁶ Hauptmann 1993, 48-49; Hauptmann 2007, 142.

¹⁴⁷ Hauptmann 2007, 141-142.

¹⁴⁸ Notroff vd. 2015, 54.

Karma Projesi çerçevesinde gerçekleştirilen yüzey araştırmasında bulunmuştur. Yontma taş endüstrisinin örnekleri daha çok sırtın üzerinden ve sırtın otluk olan batı yamacından toplanırken burası Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası ile birlikte kayda değer buluntu yerleri arasında sayılmıştır¹⁴⁹. 1995 yılında ise, Şanlıurfa Müzesi Müdürü Adnan Mısır ile İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Harald Hauptmann'ın bilimsel danışmanlığında, Almanya Heidelberg Üniversitesi Tarihöncesi Enstitüsü'nün ortak projesi olarak çalışmalara başlanmıştır¹⁵⁰.

Göbeklitepe'nin ilk kazı çalışmaları 1995 yılında yerleşim yerinin güneydoğu yamacının alt kesiminde bulunan, profilinde terrazzo taban görülen birkaç kazı çukurunda başlamıştır¹⁵¹.

1995-1996 yıllarında kazılan güneybatı yamacında "Kaya Tapınağı" olarak adlandırılan E Yapısı gün yüzüne çıkartılmıştır. Kazı çalışmaları dışında yerleşimin kuzeydoğu tepesinde 1997 yılında sondaj çalışması yürütülmüştür. 2007 yılında çalışmalarına başlanan güneybatı tepesinde, doğu-batı yönünde sıralanan sekiz adet açma içerisinde yürütülürken bu alanda F Yapısı olarak adlandırılan yuvarlak bir yapı ve II. tabaka'ya ait yapılar gün yüzüne çıkartılmıştır¹⁵².

2009 ve 2010 yılında yapılan çalışmalar kuzeybatı tepesinde devam etmiştir. Bu çalışmalar esnasında iki adet daha yuvarlak planlı yapı H ve I yapısı dışında II. tabakaya ait bulgular saptanmıştır. Göbeklitepe'de 2010 yılı sonrası devam eden kazı çalışmalarının ağırlık merkezi, bahsedilen alan olmuştur. Şu ana kadar yürütülen çalışmalarda, toplamda 9 adet (A-I) dairesel ve oval planlı yapı saptanırken, 2003 yılından bu yana höyüğün tümünü kapsayan jeomanyetik taramalarda en az 21 adet (A-Q) yuvarlak planlı yapının varlığı saptanmıştır¹⁵³.

Göbeklitepe'de bulunan yapıların tarihlendirilmesine ilişkin olarak şu ana kadar A-D ve H yapısının radyokarbon analizleri yapılmıştır. Elde edilen radyokarbon analizleri sonucu, Göbeklitepe'nin III. tabakası MÖ 9600-8800 tarihleri arasına ÇÇNA'ya tarihlenir. Yerleşimin II. tabakasını oluşturan ÇÇNB erken ve orta evresine

¹⁴⁹ Benedict 1980, 137.

¹⁵⁰ Dietrich vd. 2015, 92.

¹⁵¹ Dietrich vd. 2015, 93; Schmidt 2007, 107-108.

¹⁵² Schmidt 2012, 319-321.

¹⁵³ Schmidt 2012, 319.

ait veriler ise; MÖ 8800-8200 tarihleri arasına yerleştirilir. Yerleşim yerinde ÇÇNB'nin geç evresine ait bulgular ise şu ana kadar saptanmamıştır¹⁵⁴.

1.2.5.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Göbeklitepe'de II. tabaka ÇÇNB döneminin erken ve orta evresini kapsamaktadır. Yerleşim yerinin üst kesimiyle sınırlı olan bu tabakada, terrazzo tabanları olan birkaç dikdörtgen planlı odaya sahip yapılar yer almaktadır¹⁵⁵. Bu tabakaya ait güneydoğu alanındaki dörtgen ve trapez planlı, her biri üçer odadan oluşan 6 adet mekân sıralamasının (A-F) tabanları da aynı şekilde döşenmiştir¹⁵⁶. Küçük boyutlu dikdörtgen yapılar ile karakterize edilen tabakaya ait dikilitaşların, III. tabaka buluntularına göre; boyutları ve yapı içindeki dağılımı önemli ölçüde azalmaktadır. Çoğunlukla yapı merkezinde yer alan iki adet dikilitaş geleneği devam ederken, bu dikilitaşları boyut olarak en büyüğü 1.5 m yüksekliğine ulaşmaktadır¹⁵⁷.

III. tabaka ise ÇÇNA dönemine tarihlendirilmektedir. Bu döneme ait dolgu içerisinde oval ve dairesel yapılar bulunmaktadır. Sözü edilen bu yapılar; merkezinde ve yapıları çevreleyen taştan duvarlar ile bağlanan daireler halinde yerleştirilmiş büyük boyutlara sahip T biçimli dikilitaşları ile ön plana çıkmaktadır. Yapı merkezinde yer alan dikilitaşların boyutları yaklaşık 5 m olup tümü yekpare taştan yapılmıştır¹⁵⁸. IV. tabakaya ait olduğu düşünülen bulgular ise L9-88 açmanın kuzey kesiminde hazırlık amaçlı olarak yapılan çalışmalar esnasında açığa çıkan mimari buluntulardan oluşmaktadır¹⁵⁹.

III. tabakaya ait B yapısında dairesel bir yapı oluşturduğu anlaşılan 8 adet dikilitaş açığa çıkarılmıştır. Bu yapının dikkat çeken özelliği tabanıdır. C ve D yapılarında kesilerek düzleştirilmiş ana kaya taban yer alırken B yapısında kirecin yakılması ve daha sonra parlatılmasıyla oluşturulan bir taban ortaya çıkmıştır. Terrazzo adı verilen bu taban tipi, dikdörtgen yapılar ile karakterize edilen geç mimari evrenin en belirgin özelliğidir. B yapısı merkez dikilitaşlarından birinin önünde (P9) terrazzo tabanın içine yerleştirilmiş olarak bulunan taştan bir kap yapısının iç donanımının ve

¹⁵⁴ Dietrich-Schmidt 2010, 82.

¹⁵⁵ Dietrich et al. 2014, 11.

¹⁵⁶ Schmidt 2000, 30.

¹⁵⁷ Dietrich et al. 2016, 54.

¹⁵⁸ Dietrich vd. 2015, 93; Dietrich et al. 2017, 98.

¹⁵⁹ Schmidt 2013, 81.

dolayısıyla yapıda gerçekleştirilen aktivitelerin bir parçası olarak yorumlanmaktadır¹⁶⁰(Figür 16). B yapısı dikilitaşlarında tilki motifi hâkimdir¹⁶¹.

Figür 16: Göbeklitepe B Yapısı P9 No'lu Dikilitaş Taban Üzeri Taş Kap
(Kaynak: Becker Et Al. 2012, Şek. 14)

Göbeklitepe’de yapılar, diğer yerleşimlerde olduğu gibi kapatılmıştır. Yapıların gömülmesindeki çeşitli bulgulara dayanarak belirli aşamaların izlendiği görülmektedir. İlk önce yapı temizlenerek peşinden bazı bölümleri tahrip edilir. Dikilitaşlar kırılıp yere yatırılır ve bazı eşyalar ise hediye olarak bırakılır. Bazen bu işlem sırasında yapının bilinçli bir şekilde yakılarak yanık dolgusuyla ya da temiz toprakla doldurulduğu görülmektedir. Çayönü ve Hasankeyf örneklerinde de görülen dikilitaşların kırılıp yere yatırıldıktan sonra yapıların doldurulması geleneği Göbeklitepe’de biraz farklıdır. T şekilli dikilitaşlar burada olduğu gibi bırakılmış, yapıların için karışık molozlarla doldurulmuştur¹⁶². Yapıları gömmek için kullanılan çok büyük miktardaki toprak dolgu incelendiğinde, yapılar kireçtaşı molozu, çakmaktaşı eserler, taş kap parçaları, çok sayıda hayvan kemiğinden oluşan bir toprak dolgu ile doldurularak kapatılmış, gömülmüştür¹⁶³.

Bu bölgede tespit edilen diğer terrazzo tabanlı yerleşimler Taşlı Tepe ve Yeni Mahalle’dir. Yaklaşık 15 m’lik küçük bir alanda araştırılan Yeni Mahalle’de ÇÇNB dönemine tarihlenen profilde 4 tane terrazzo taban tespit edilmiştir. Ayrıca tabanların

¹⁶⁰ Notroff vd. 2015, 59.

¹⁶¹ Dietrich 2012, 70.

¹⁶² Schmidt 2006, 165-171; Erim Özdoğan 2007, 71.

¹⁶³ Notroff vd. 2015, 60-61.

içine yerleştirilmiş ve söve taşı olduğu düşünülen bazalttan taşlar ele geçirilmiştir¹⁶⁴. Diğer yerleşim yeri olan, yüzey araştırması sırasında tespit edilen Taşlı Tepe’de de terrazzo taban parçalarına rastlanılmıştır¹⁶⁵.

1.2.6. Değerlendirme

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, Çanak Çömleksiz Neolitik B evresine denk gelen terrazzo tabanların görüldüğü yerleşimler; Çayönü, Nevali Çori, Göbeklitepe, Yeni Mahalle ve Taşlı Tepe’dir. Bahsi geçen yerleşimlerdeki tabanlar, konutlardan bağımsız olarak belirli bir alanda inşa edilmiştir. Daha çok ritüel amaçlar için inşa edilmiş kült yapılarda karşımıza çıkan bu tabanlar bir gelenek gibi kullanım görmüştür.

Çayönü’ndeki tabanlar üzerinde ocak yapısı, insan yüzü formunda taş tekne parçası, kazı başkanı tarafından dikilitaş olarak yorumlanan payeler ele geçmiştir. ÇÇNB dönemine tarihlendirilen Çayönü terrazzo tabanlarının kimyasal analiz sonuçlarında sadece kireç kullanılarak oluşturulmuş bir sıvanın kullanıldığı belirlenmiştir.

Nevali Çori’deki terrazzo tabanlar da konut yapılarından uzak bir alanda kült alanlarında kullanılmıştır. Tabanlar üzerinde “T” biçimli dikilitaşlar bulunmaktadır. Kült Yapısı II’nin taban analizlerinde kireç ve alçı kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu yapının içine yapılan Kült Yapısı III’te bir önceki tabanlar onarım görerek kullanıma devam edilmiştir. Bu evrede tabanın olduğu yapıda seki, insan/hayvan karışık heykeller, taştan yapılmış yılanlı bir baş ele geçirilmiştir.

Göbeklitepe’nin yine diğer yerleşimlerdeki gibi ÇÇNB’ye tarihlenen evresinde dikilitaşların zeminlerinde kullanılan terrazzo tabanlar üzerinde bir tane taş kap ele geçmiştir. Yeni Mahalle’de üzerinde söve taşlarının olduğu 4 tane terrazzo taban, Taşlı Tepe’de ise terrazzo tabanlara ait parçalar tespit edilmiştir.

Çayönü, Nevali Çori ve Göbeklitepe’deki tabanların ortak özelliği, taban üzerindeki yapılarda dikilitaş ve payelerin tespit edilmiş olması ve söz konusu tabanların tüm yapılarda yenilenerek kullanılmasıdır. Çayönü Terrazzo Yapısı, Nevali Çori Kült Yapı II ve III ve Göbeklitepe’nin II. tabakasinda tespit edilen tabanların bulunduğu mimari dörtgen formludur. Yalnızca Göbeklitepe’nin III. tabakasındaki

¹⁶⁴ Çelik 2005, 93.

¹⁶⁵ Güler et al. 2013, 292.

tabanların bulunduğu mimari dairesel planlı bir yapıyı vermektedir. Göbeklitepe III. tabakası hariç geri kalan yerleşimlerin tabanları ÇÇNB'ye tarihlenmektedir. Söz konusu yerleşimlerdeki tabanların kalınlıkları 12-15 cm arasındadır ve Çayönü hariç diğer yerleşimlerde tabanlarda bağlayıcı olarak kireç ve alçı birlikte kullanılmıştır. Yerleşimlerde kireç yakma çukuru tespit edilememiştir. Tabanların kullanıldığı yapılardaki mimari anlayış konut yapılarından farklıdır. Bu durumun Çayönü'ndeki istisnası Hücre Planlı Yapılar Evresi'nde konutlarda da kireç sıvalı kırmızı tabanlardır (Figür 17).

Yerleşim	Kronoloji	Buluntular
Çayönü	Hücre planlı yapılar evresi	Yarım ay formlu kilden ocak Dekoratif ikişer paye
Nevali Çori	ÇÇNB	Kült Yapı II: yapı içini çevreleyen seki 13 tane "T" biçimli dikilitaş
		Kült Yapı III: 12 "T" biçimli dikilitaş, Kuş, insan/hayvan karışımı heykeller Seki
Göbeklitepe	ÇÇNA-ÇÇNB	III. tabaka 8 tane dikilitaş P9 önünde taş kap
Yeni Mahalle		Söve taşları
Taşlı Tepe		

Figür 17: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kırmızı Boyalı Tabanlar.

1.3. İç Anadolu Bölgesi'nde Neolitik Çağ'da Kırmızı Boyalı Taban Geleneği

1.3.1. Coğrafi ve Topografik Yapı

Doğuda Volkanik Kapadokya coğrafyası, batıda ise Göller Yöresi ile sınırlanan İç Anadolu, Volkanik Kapadokya Bölgesi, Tuz Gölü Havzası, Konya Ovası ve Beyşehir Ovası olmak üzere dört ana havzaya sahiptir. Kuzeyde Tuz Gölü, batıda Beyşehir Gölü, doğuda Volkanik Kapadokya Bölgesi ve merkezde ise Konya Ovası'nın çerçevelediği bölgenin temel akarsuları, Kızılırmak ve Sakarya nehirleridir. Kuzeyde Kızılırmak nehir vadisi ile güneyde Toros Dağları coğrafi anlamda bölgeyi sınırlar¹⁶⁶.

Batıda, Yukarı Sakarya ve Konya ovasının batısından başlayan, doğuda Sivas İli'nin doğusunda Tecer Dağları'na ulaşan kuzeyde Kızılırmak Nehri güneyde ise

¹⁶⁶ Kuzucuoğlu 2002, 33.

Torosların kuzeyine ulaşan alanı kapsayan İç Anadolu bölgesi iklimsel, jeolojik ve kültürel özellikleriyle pek çok alt bölgeye ayrılır¹⁶⁷.

İç Anadolu Neolitik Çağ'ın iklimsel koşulları ile ilgili bilgilerin çoğu polen ve göl seviyesi analizlerine dayanmaktadır¹⁶⁸. Bugün genellikle kışları soğuk, yazları sıcak ve kurak olan karasal iklimin hüküm sürdüğü bölgede ilk iskânın başladığı dönemlerde iklim daha önceki dönemlere göre biraz daha elverişli hale gelmiştir. Özellikle Holosen'le birlikte artan nemle beraber yağış oranları yıllık ortalama 350-400 mm değerlerine yükselerek tarımsal faaliyetler için gereken asgari şartları sağlamıştır¹⁶⁹.

İç Anadolu'nun en önemli özelliklerinden biri, obsidiyen hammaddesinin Yakın Doğu'ya servis edildiği bölge olmasıdır¹⁷⁰. Obsidiyenin, Anadolu'dan Yakın Doğu'nun tümündeki tarihöncesi yerleşimlere MÖ 12.000 yıllarından Kalkolitik Dönem sonlarına kadar süren dağılımı, bölgenin araştırmalarda öncelikli alanlardan biri haline gelmesini sağlamıştır¹⁷¹ (Figür 18).

Figür 18: İç Anadolu Bölgesi'nde Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.

¹⁶⁷ Duru 2013, 72.

¹⁶⁸ Düring 2006, 6.

¹⁶⁹ Woldring 2002, 64.

¹⁷⁰ Duru 2013, 56.

¹⁷¹ Balkan Atlı-Didier 2007, 217.

1.3.1.1. Konya-Karaman Ovası

Konya Ovası; Konya, Çumra, Karaman, Ereğli ve Karapınar ovalarını içine alan bölgedir. Ova, yaklaşık elips biçimlidir. Uzun eksenini kuzey-güney yönlü ve uzunluğu ortalama 70 km, doğu-batı yönündeki genişliği ise 40 kilometredir. Deniz seviyesinden ortalama 1000 m yüksekliğe sahip ovanın, batı kesiminde yüksekliği 205 metreye varan Bozdağlar, kuzeyinde Sarayönü Ovası ve Cihanbeyli Yaylası'ndan ayrıran 1500 m yüksekliğe varabilen yükseltiler, doğusunda 1500 metreye varan Hodulbaba Dağı güneyinde ise Ereğli Havzası sınır oluşturmaktadır¹⁷².

Pleistosen Dönemi'nin nemli ve plüviyal özelliği, bölgenin ortalama 20 m derinliğinde bir gölle kaplanmasına sebep olmuştur¹⁷³. Yaklaşık olarak MÖ 23.000 civarında geri çekilmeye başlayan ve gittikçe kuruyan "Eski Konya Gölü" olarak adlandırılan gölün tabanı, kısa zamanda çevreden gelen akarsuların getirdiği sedimentlerle dolmuş ve bölge ova görünümünü kazanmıştır¹⁷⁴.

1.3.1.2. Dağlık Kapadokya Yöresi

Volkanik Kapadokya Bölgesi, Üst Miosen'de başlamış, Pliosen ve Kuvaterner zamanına kadar devam etmiş volkanik hareketler sonucu oluşmuştur¹⁷⁵. Bu oluşum Afrika-Arap ve Avrasya levhalarının çarpışmalarıyla açıklanmıştır¹⁷⁶. Tektonik hareketler sonucu magmanın yeryüzüne çıkması ile bölgede Erciyes, Hasandağ, Melendiz, Keçiboyunduran ve Göllüdağ volkanları oluşmuştur. Aynı zamanda daha güneybatıda yer alan Karadağ ve Karacadağ da bu formasyonun devamı niteliğindedir¹⁷⁷.

Volkanik Kapadokya Bölgesi, Yakın Doğu'nun en büyük obsidiyen kaynaklarından birisine sahiptir. Volkanik bir kayaç olan riyolitin farklı bir oluşumu olan obsidiyenin diğer bir adı volkanik camdır. Yeryüzüne çıkan lavın çabuk soğuması ile oluşan obsidiyen, sadece asit yapılı volkanlarda bulunur ve bu nedenle her volkanik faaliyetin görüldüğü yerde bulunmaz¹⁷⁸.

¹⁷² Roberts 1982, 154-171.

¹⁷³ Bozyiğit-Güngör 2011, 175.

¹⁷⁴ Boyer et al. 2006, 676.

¹⁷⁵ Atalay-Mortan 1997, 353.

¹⁷⁶ Toprak-Göncüoğlu 1993, 57.

¹⁷⁷ Bıçakçı vd. 2007, 237.

¹⁷⁸ Balkan Atlı-Binder 2007, 217; Ercan vd. 1989, 72.

Zengin su kaynakları, nehirler, göl ve bataklıklarla çevrili alanların bulunduğu Volkanik Kapadokya Bölgesi'ndeki polen çalışmaları, bölgenin tarihöncesi toplulukları için de oldukça zengin bir çevresel ortama sahip olduğunu göstermiştir. Acıgöl'deki çalışmalar Son Buzul Çağ'ın sonrasında bölgede hâkim olan kuru iklimin ılımanlaşarak yıllık ortalama yağış miktarının (300-400 mm) ve nemin arttığını, buna bağlı olarak kurak-step alanların otlaklarla kaplanmaya başladığını göstermiştir. Takip eden süreçte (MÖ 6600-5960) yıllık yağış miktarının 400 mm üzerine çıkararak bölgede meşe ve sakız ağacı yoğunluklarının yanı sıra ardıç, ihlamur ve fıstık türlerinin de yaygınlaşmaya başladığı tespit edilmiştir. MÖ 5960-5000'e gelindiğinde yıllık yağış miktarının 600 mm'ye kadar ulaştığı, ormanların genişlemeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde yüksek kesimlerde çadır ve sedir ormanları bulunmaktadır¹⁷⁹.

1.3.2. İç Anadolu Bölgesi Tarihöncesi Araştırmaları

İç Anadolu Bölgesi, çekirdek bölge olarak adlandırılan Yakın Doğu'nun ön planda olması nedeniyle Neolitik Çağ araştırmalarında geri plana itilmiştir. Ancak İç Anadolu'da 1950'lerde J. Mellaart'ın araştırmalarıyla bölgedeki iskânın Neolitik Dönem'e kadar gittiği ispatlanmıştır¹⁸⁰. Hatta yapılan araştırmalar Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde insanların Alt Paleolitik'ten itibaren bölgeyi yaşama alanı olarak kullandıklarının işaret etmektedir. Niğde İli merkez köylerinden Kömürcüköy yakınlarında, Göllüdağ'ın kuzey eteklerinde Kaletepe 3'de yapılan kazılarda Alt ve Orta Paleolitik Dönem'e ait tabakalar tespit edilmiştir¹⁸¹.

Daha sonraki yıllarda yapılan araştırmalar ile İç Anadolu Bölgesinde çok sayıda çanak çömlekli ve çanak çömleksiz Neolitik yerleşim tespit edilmiştir. Kapadokya'da, Neolitiğe tarihlenen yerleşimlerin sayısı 20'nin üzerindedir. Bu yerleşimler Hasandağ'ın kuzeyi ve Melendiz dağ silsileleri gibi volkanik arazilerde ve Erciyes dağı civarında yer alırlar. Yaklaşık 10 yerleşim Konya-Karaman Ovasında, Toros dağlarının kuzey kesiminde tespit edilmiştir. Beyşehir'den Çarşamba Nehri boyunca Suğla'ya doğru uzanan alan yerleşimlerin yoğunlaştığı üçüncü bölgedir. Kızılırmak Nehri'nin kuzeyi ve Tuz Gölü'nün batı kesimlerinde Neolitik yerleşimler nadir olarak görülmektedir¹⁸².

¹⁷⁹ Woldring 2002, 63-64.

¹⁸⁰ Özbaşaran-Cutting 2007, 457.

¹⁸¹ Slimak-Dinçer 2007, 34.

¹⁸² Özbaşaran 2011, 100.

Bölgedeki ilk sistematik araştırmalar 1950’li yıllarda J. Mellaart tarafında yürütülmüştür. Ancak J.Mellaart’ın araştırmalarından önce Volkanik Kapadokya Bölgesi’nde iki Neolitik yerleşim daha erken tarihlerde tanımlanabilmiştir. H. Ormenod 1930’lu yıllarda Niğde yakınlarındaki Pınarbaşı-Bor yerleşimini tespit etmiştir. 1940’larda jeolog Kleinsorge tarafından ise tespit edilmiş olan Tuz Gölü yakınlarındaki Ilıcapınar’dır tespit edilmiştir. 1960 yılında J. Mellaart tarafından Çatalhöyük kazıları başlatılmıştır. Daha sonra D. French Can Hasan I ve III kazıları gerçekteştirilmiştir. Beyşehir-Suğla havzasında Suberde ve Erbaba’nın keşfedilmesi de yaklaşık 1960’lı yıllardadır. Kapadokya Yöresinde ise yine 1960’lı yıllarda M. Ballance tarafından Köşk Höyük keřfedilmiřtir¹⁸³. Bölgede Çanak Çömleksiz Dönem en iyi Aşıklı Höyük’ten bilinmektedir¹⁸⁴. Aşıklı Höyük’ün birkaç metre doğusunda yer alan Musular’da MÖ 8. binyılın ortalarına tarihlenen Çanak Çömleksiz Neolitik dönem tabakasında açığa çıkarılan özel işlevli yapıların Aşıklı Höyük yerleşiminin güneyinde bulunan kamusal yapılarla benzer özelliklerinin olduğu saptanmıřtır¹⁸⁵. Aşıklı Höyük, E. Gordon tarafından tanımlanmıřtır¹⁸⁶. 1960-1964 yılları arasında I. Todd daha önce dağınık bir biçimde yürütölen araştırmalarda keşfedilen yerleşim alanlarını sistemik bir biçimde değerlendirmiş ve birçok yeni yerleşim tespit etmiştir. Aşıklı Höyük kazıları U. Esin tarafından 1989 yılında başlatılmış ve daha sonra bu arkeolojik araştırmaları bir çok yeni çalışma izlemiřtir¹⁸⁷.

1.3.3. Pınarbaşı

Yerleşim, Karaman ilinde, Konya Ovası’nın güneybatısında, volkanik Karadağ kütlelerinin kuzeybatısı boyunca uzanan, Bozdağ kireçtaşı tepelerinin en uç noktasındaki bir uzantı üzerindedir¹⁸⁸(Figür 19). Konya ovasının doğusundaki büyük bataklık ya da göl alanının güney kenarındaki bir noktada, ovadan tepeye, step, göl, bataklıktan ormanlık alana geçiş bölgesindedir¹⁸⁹.

¹⁸³ Özbaşaran 2011, 102.

¹⁸⁴ Esin-Harmankaya 2007, 255.

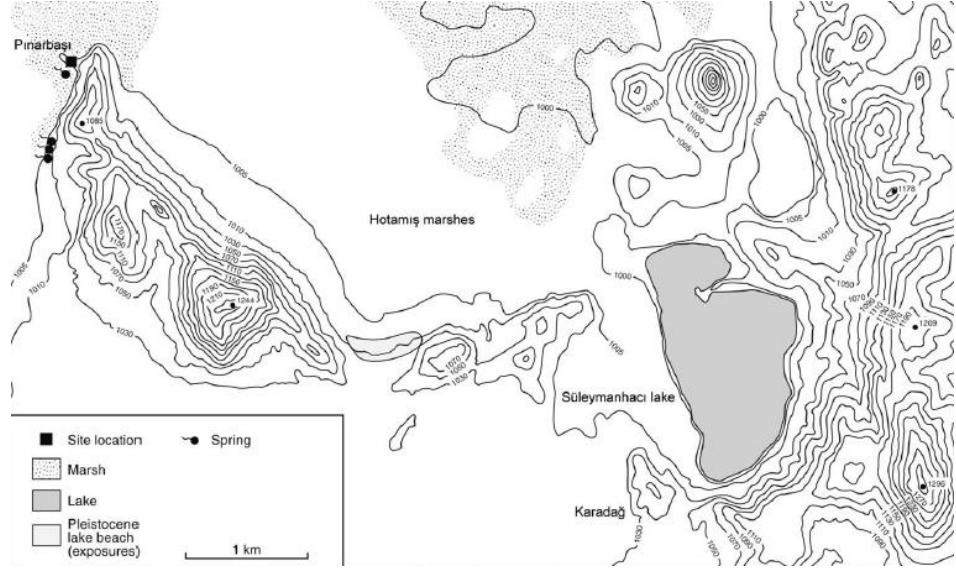
¹⁸⁵ Özbaşaran 2007, 274.

¹⁸⁶ Esin-Harmankaya 2007, 255.

¹⁸⁷ Özbaşaran 2011, 103.

¹⁸⁸ Baird 2007, 287.

¹⁸⁹ Baird vd. 2011, 382.

Figür 19: Pınarbaşı Topografik Haritası.
(Kaynak: Asouti, 2003, 1186, Fig. 1)

İlk olarak 1970'li yıllarda yerleşimi ziyaret eden D. French, yüzey buluntularına bakarak tarihöncesi bir yerleşimin varlığına işaret etmiştir¹⁹⁰. 1993 yılında D. Baird yerleşime gelerek çok sayıda mikrolitin varlığını rapor etmiştir. İlk kez T. Watkins tarafından 1994-1995 yıllarında başlatılan kazılar 2003'ten itibaren D. Baird başkanlığında yürütülmüştür¹⁹¹.

Yerleşimin içinde bulunduğu özelliklere bakıldığında etrafında bataklıklar, yamaçlar, batısında ova ve doğusunda dağlık bir alan görülmektedir. Bu durum, ekolojik olarak zengin bir çevrenin varlığına işaret etmektedir. Yerleşim çevresindeki sulak alanlar kuş avı, balıkçılık ve su bitkilerinin toplanması gibi faaliyetleri mümkün kılar¹⁹².

Açık alan (A, C, ve D Alanları) ve Kaya Altı Sığınağı (B Alanı) olmak üzere iki farklı alanda sürdürülen çalışmalar sonucunda, A alanından tarihlendirme için alınan örnekler MÖ 8500-8000 aralığını vermiştir. Bu tarihler Aşıklı'nın alt tabakalarında yaşayanlarla çağdaş bir topluluk olduğunu göstermektedir¹⁹³. Küçük bir höyük

¹⁹⁰ French 1996, 97.

¹⁹¹ Baird 2012, 183.

¹⁹² Baird 2012, 184.

¹⁹³ Baird 2012, 192.

sayılabilecek A alanındaki yarım hektarlık bu yerleşmenin üstünde İlk Tunç Çağ ve Bizans Dönemi'ne ait kalıntılara rastlanmıştır¹⁹⁴.

1.3.3.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

A alanı, Konya Ovası'nın güney yarısında bulunan bir Epipaleolitik kamp yeridir. Çalışmalar MÖ 9. binyılın ortalarına tarihlenen kalıntılar ortaya koymuştur. Mimari kalıntılar, bölgenin düzenli olarak bir av kampı şeklinde kullanılmak üzere kullanıldığını, bazı zamanlarda ise belki de uzun dönemler boyunca ikamet edildiğini göstermektedir¹⁹⁵.

D alanındaki tespit edilen ve B3 şeklinde kodlandırılan yapıda boyutları 1.6 x 1.4 m olan söbemsî bir yapı açığa çıkarılmış ve bu yapının en az 7 kere kalın bir sıvayla sıvandığı anlaşılmıştır. Tabanda kazık çukurları bulunmaktadır. Bazı tabanları üzerinde kırmızı boya izleri tespit edilmiştir. Yapının dolgusundan gelen kalıntılar çit-çamur tekniği ile inşa edilmiş bir üst yapıyı işaret etmektedir. Bir ezgi taşı tabanın üzerine ters olarak kapatılmıştır. B3 yapısından önce kırmızı boyalı tabanlı bir yapı bulunmaktadır.

1.3.4. Boncuklu Höyük

Boncuklu, Konya'nın Karatay ilçesi Hayroğlu kasabasında, Çatalhöyük yerleşmesinin 9.5 km kuzeyindedir (Figür 20). Yerleşme ova seviyesinden yaklaşık 2 m yukarıdadır ve yaklaşık ölçüleri 180x120 m'dir¹⁹⁶. D. Baird bilimsel başkanlığında bir ekip tarafından gerçekleştirilen Konya yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir ve yine aynı ekip tarafından başlatılan arkeolojik kazılar 2006 yılından beri sürdürülmektedir. Yerleşme, kil-kireçtaşı karışımından oluşan doğal bir marn yükseltisi üzerinde uzanmaktadır, böylelikle iskân edilen dönemde ovaya hâkim bir konum elde edilmiştir. İskân edildiği dönemlerde yerleşmenin etrafı muhtemelen sulak alanlarla çevriliydi¹⁹⁷. Bu durum, yerleşmedeki arkeozoolojik ve arkeobotanik verilerin ortaya koyduğu sulak alan bitkilerinin ve bol miktarda balık kalıntısının varlığıyla desteklenmiştir¹⁹⁸.

¹⁹⁴ Baird 2007, 287.

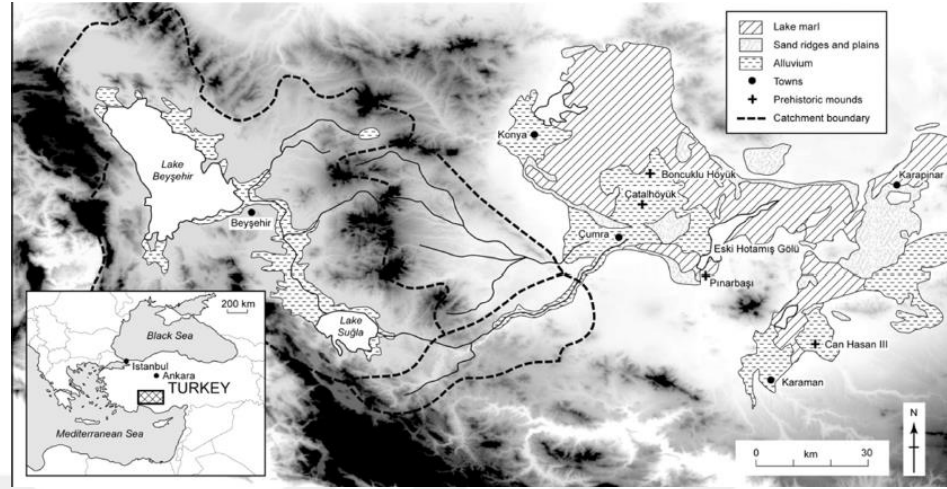
¹⁹⁵ Yakar 2014, 40.

¹⁹⁶ Baird-Baysal 2012, 263.

¹⁹⁷ Baird et al. 2012, 221-223.

¹⁹⁸ Baird-Baysal 2012, 267.

Obsidiyen, andezit, bazalt gibi alet yapımında önem taşıyan hammaddelerin 50-150 km'lik bir alan içerisinde tedarik edildiği belirtilmiştir¹⁹⁹.

Figür 20: Boncuklu Höyük.
(Kaynak: Fairbairn et al. 2014 802 fig. 1)

Sistemik yüzey toplamalarına göre yerleşme, MÖ 9. bin yılın sonundan başlayarak 8. bin yılın tamamı boyunca iskân edilmiştir²⁰⁰. İlerleyen dönemlerde güncellenen tarihlemelere göre Boncuklu, yaklaşık olarak MÖ 8.400-7.800 yıllarına tarihlenmektedir²⁰¹. Topluluğun yerleşik, avcı-toplayıcı olduğu ve aynı zamanda tarımla uğraştığı, yaklaşık 100-200 kişiden oluştuğu belirtilmiştir²⁰².

Boncuklu mimarisinde yapılar yerleşmenin kuzey ve güneyinde birbirinden ayrı birimler halinde inşa edilmişlerdir, toprağa gömük yapılardır ve girişleri yandadır²⁰³. Son yıllarda yapılan araştırmalarla bu tip bir ayrımın doğru olmayabileceği, konutların yerleşmenin herhangi bir yerinde, açık alan ya da çöplüklerin üstüne inşa edilmiş olabilecekleri belirtilmiştir²⁰⁴. Boncuklu evlerinde sembolik düşünce ve eyleme işaret eden ilginç yapı elemanları yer alır. Bunlardan ilki ocakların konumudur. Genellikle iç mekânda yapıların kuzeybatı kısımlarında yer alır. Ocak kullanımı için ayrılmış bu

¹⁹⁹ Baysal 2013, 88.

²⁰⁰ Baird et al. 2012, 222.

²⁰¹ Baird 2014, 8703.

²⁰² Baird et al. 2012, 232; Baird et al. 2012, 17.

²⁰³ Baysal 2013, 85.

²⁰⁴ Baird et al. 2015, 20.

alanlarda açığa çıkarılan dolgu, küllü bir yapıya sahiptir. Güneybatı alanları ise son derece temiz bir dolguya sahip olup özenli bir biçimde sıvanmış bir tabana sahiptir²⁰⁵.

1.3.4.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Yapılar oval planlı ve kerpiçtir ve bu özellikleri ile Aşıklı Höyük'ün 4. ve 5. tabakalarıyla karşılaştırılabilir niteliktedir²⁰⁶. Evlerin güneybatı kısımlarında yapıların iç organizasyonuna bakıldığında, taban seviyesinden yükseltilmiş bir platform ile ikiye ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu ayrımın platform sınırının bazı yapılarda kırmızı renkli boya ile boyanarak daha belirgin hale getirildiği gözlemlenmiştir. Yapıların iç duvarlarında hayvan başları ele geçmiştir. Bu hayvan başlarının sembolik anlam taşıdığı düşünülmektedir²⁰⁷.

Boncuklu'daki yapıların içinde zeminler düzenli olarak tekrar sıvanmış gibi görünür ve bazıları kırmızı boyalıdır ya da üzerlerinde fitolit biçiminde hasır kalıntıları vardır. Evlerin içlerinin bazıları ocak ve yemek pişirilmesiyle ilişkili ve daha kirli, bazıları ise daha temiz tutulan ve daha sık sıvanan bölümlere ayrılmış olması daha sonraki Çatalhöyük yapılarını andırır²⁰⁸. Yerleşim tabakalarında bazılarında kırmızı boya izlerine rastlanan sıvalı tabanların ve duvar kalıntılarının yanı sıra, kazık delikleri ve çukurlara da ulaşılmıştır. Bazı tabanlarda tespit edilen organik kalıntılar (fitolitler) tabanların üzerinde hasır olma ihtimalini doğrulamaktadır²⁰⁹. N Alanında Yapı 6 olarak adlandırılan yapıda mutfak ve günlük işlerin yürütüldüğü bölümünden ayrılmış ve temiz olarak tanımlanan alanda taban üzerinde kırmızı boya izlerine rastlanmıştır²¹⁰ (Figür 21).

²⁰⁵ Steadman-Hackley 2017, 56.

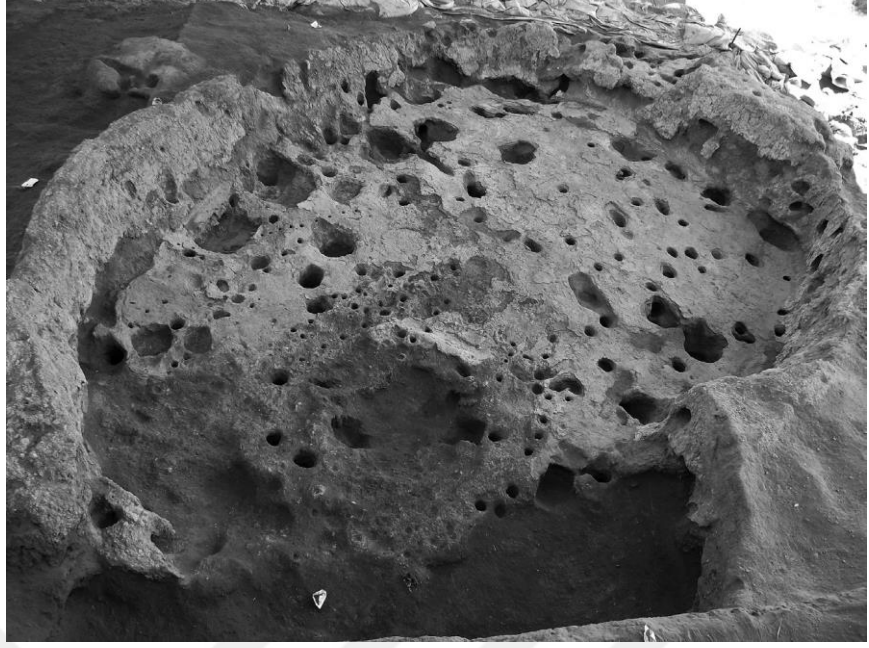
²⁰⁶ Baysal 2013, 84.

²⁰⁷ Mustafaoğlu 2017, 33.

²⁰⁸ Düring 2016, 93.

²⁰⁹ Yakar 2014, 76.

²¹⁰ Baird, Bar-Yosef, Baysal, Fairbairn 2011, 15.

Figür 21: N Alanı Genel Görünümü ile Oval Planlı Bina.
(Kaynak: Baysal A. 2013, 103, Res. 4)

1.3.5. Aşıklı Höyük

Aşıklı Höyük, Hititolog E. Gordon tarafından 1963 yılında tanımlanmış ve daha sonraki yıllarda Ian Todd tarafından ziyaret edilmiştir. Todd, höyüğün Melendiz nehri tarafından tahrip edilmiş batı kesitinden aldığı yanmış örneklerinin radyokarbon tarihlemesi sonucunda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendirdiği Aşıklı Höyük'ten ayrıca yüzey toplaması yapmış ve söz konusu malzeme üzerinde detaylı bir inceleme gerçekleştirmiştir²¹¹.

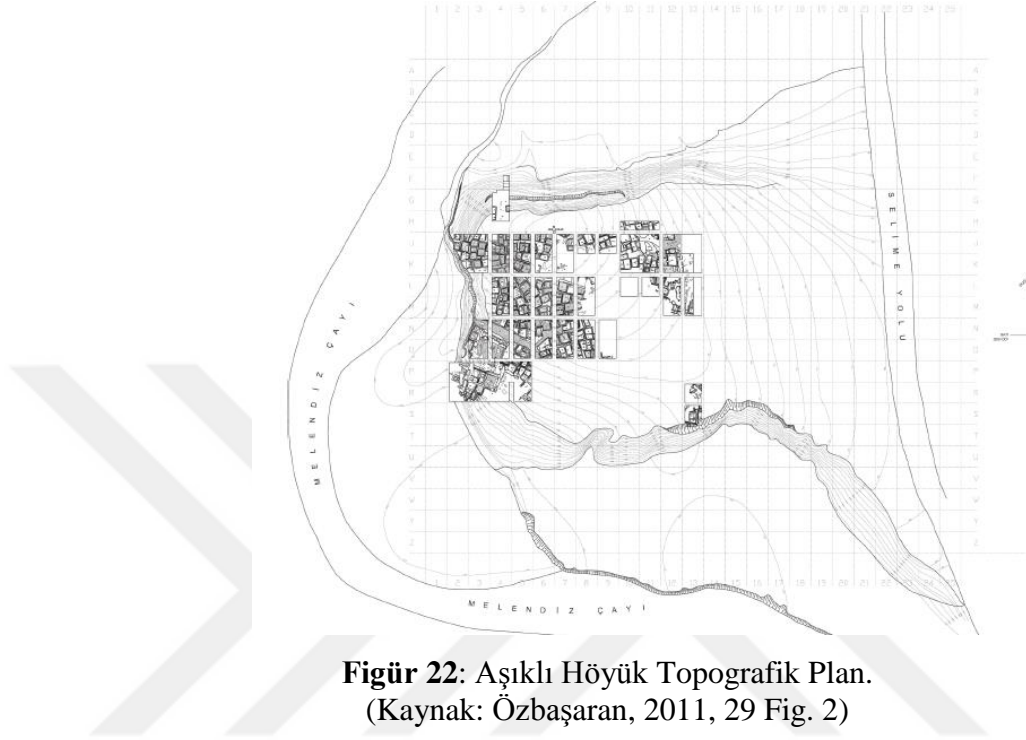
Aşıklı Höyük, volkanik kökenli kayaların oluşturduğu bir arazide, Kızılkaya köyü sınırları içerisinde yer alır. Kızılkaya'nın 40 km kadar güneyinde bulunan volkanik Hasan Dağı ve Melendiz Dağ grubunun yamaçlarından doğan Melendiz suyu, Aşıklı'nın güney, batı ve kuzeyini dolaşarak burada tarıma elverişli dar bir alüvyon vadisi oluşturmaktadır²¹².

Höyük, denizden 1149.45 m yüksekte, doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde 230x150 m boyutlarındadır ve yaklaşık 35-40 hektarlık bir alanı kaplar. Kuzeyde ovanın yüksekliği 15-35 m, güneye doğru bir eğimle alçalır. Höyüğün güneyde ovan

²¹¹ Esin 1994, 29; Todd 1966, 139.

²¹² Esin-Harmankaya 2007, 255.

yüksekliği 13.16 metredir²¹³. Yaklaşık 4.5 hektar büyüklüğündeki höyüğün %14'üne yakınının kazılmış olması, yerleşme dokusunun en ayrıntılı anlaşılması bakımından, Aşıklı'yı tüm Güneybatı Asya Neolitik yerleşmeleri içinde ayrıcalıklı bir yere koyar²¹⁴ (Figür 22).

Figür 22: Aşıklı Höyük Topografik Plan.
(Kaynak: Özbaşaran, 2011, 29 Fig. 2)

Aşıklı Höyük'te 4 tabaka tespit edilmiştir. En erken tabakalar (3-4), derin bir açmada araştırılmıştır. Bu yerleşim katları mevsimlik olabilecek bir yerleşimi işaret etmektedir. Yapılar, daha sonraki tabakadan (Tabaka 2'den) plan ve yerleşim düzeni bakımından farklıdır. Bu tabakalarda oval biçimli yapılar, dikdörtgen yapılar ile birlikte kullanılmıştır. 2. tabakada ise dikdörtgen yapılar baskın hale gelmiştir. İlk tabakalarda yapılar sıkı bir bitişik düzen içerisinde inşa edilmemiştir. Aşıklı Höyük'teki erken tabakalar (3-4. Tabakalar) kalın bir alüvyonlu tabaka ile örtülüdür²¹⁵. 2. tabakada yapılar bağımsız duvarlara sahiptir ve dikdörtgen planlıdır. Bir veya iki odalı bazen 3 odalı inşa edilmiştir. Çoğunda tabanı çakıl taşları ile döşenmiş ve kireçtaşı levhalar ile şekillendirilmiş dikdörtgen ocaklar bulunur. Odalara, yapıların içerisinde yer alan kapılar ile geçilir fakat yapılara giriş muhtemelen çatıdandır²¹⁶.

²¹³ Esin 2000, 21.

²¹⁴ Duru 2013, 71-72.

²¹⁵ Özbaşaran 2011, 107.

²¹⁶ Özbaşaran 2011, 107.

Aşıklı'nın 2. Tabakası geniş alanlarda açılmıştır. Yerleşim, ikametgâh alanı ve özel yapıların bulunduğu alan olmak üzere çakıl bir yolla iki ana alana ayrılmıştır.²¹⁷.

1.3.5.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

2. tabaka iskânı sırasında yerleşmenin güneybatısında Özel Amaçlı Yapılar alanı ortaya çıkmıştır. Konut alanından işlev ve mimari özellikler bakımından farklı olan bu mekânlar, genel olarak konut alanında görülmeyen plan ve büyüklüktedir. Bu iki alan arasındaki Çakıllı Yol (GA) bu ayrımın belirginleşmesini sağlamaktadır²¹⁸. Özel Amaçlı Yapılar kuzeybatıdaki caddeye bitişik HV olarak adlandırılan (Figür 23) sandık duvarlı yapı ile daha güneyde yer alan T adı verilen iki ana yapıdan oluşur. Bu yapılar birbirine HJ adı verilen büyük, ince ve uzun taş temelli bir avlu ile bağlanmıştır. Ayrıca doğu duvarı taş temelli olan T yapısı batısında ve güneyindeki kerpiç mekânlar, avlularla ayrı bir birimi oluşturmaktadır²¹⁹.

Figür 23: Aşıklı Höyük HV Binasi
(Kaynak: Duru 2013, 335 şekil.14)

6.5x6.5 metre boyutlarında kare formunda olan T yapısının taban ve duvarlarının iç yüzeyleri kırmızı renktedir²²⁰ (Figür 24). 5 ayrı taban yenilemesi tespit

²¹⁷ Esin-Harmankaya 1999, 123-124.

²¹⁸ Duru 2013, 222; Özbaşaran 2012, 140.

²¹⁹ Esin-Harmankaya 2007, 263.

²²⁰ Esin 1996, 37; Esin-Harmankaya 2007, 263.

edilen T yapısı, kırmızı kireç tabanı, sekileri, kilden duvarları olan dörtgen biçimli ocağı ve yanı başında sıvalı olarak bulunmuş 30 cm çapında 20-25 cm yüksekliğindeki sunak olarak tanımlanabilecek yapısıyla, konutlardan ayrılmaktadır. T yapısının diğer ilginç özgesi ise yapı tabanından dışarıya açılan çay taşlarından yapılmış oluk/kanallardır²²¹. Bu oluk kanal 5 yenileme evresinin ikisinde de görülmektedir. Kanal, T yapısının yaklaşık bir metre dışında sona erer. Kanalların açık alanlara yönelmiş olması, bina içinde gerçekleştirilen sıvı maddenin bina dışına aktarılmasının yanı sıra bina dışında bulunan insanlar tarafından izlenebilmesini sağlamak amacıyla yapılmış olduğunu düşündürür (Figür 25)²²².

Figür 24: Aşıklı Höyük Kireç Tabanı.
(Kaynak: Duru 2013, 352 Şekil. 41)

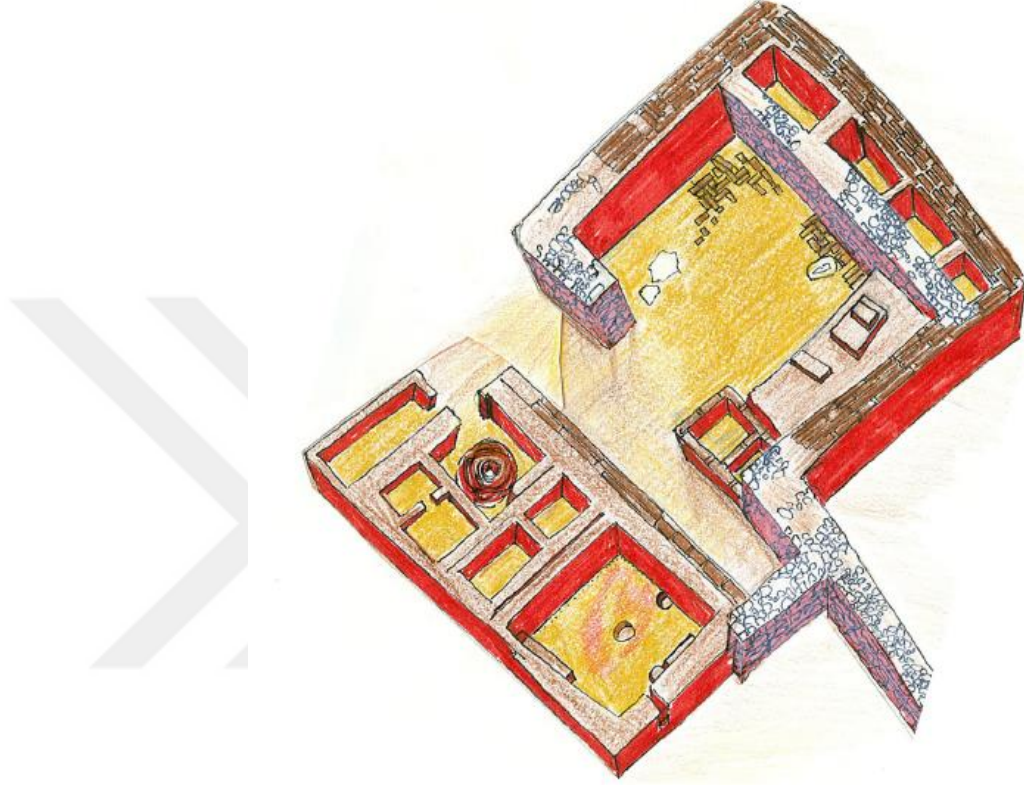
Bu alanda yapı içi ocaklar, depolar, taban altı gömüler gibi konut öğelerini kapsayan bir anlayış yoktur. Tespit edilen küçük odalar, depo odası görünümündedir. Aşıklı'da açığa çıkarılan en büyük ocak/fırın dört duvar ile sınırlandırılmıştır. AD çöplük yapısı bu yapıya ait özgün bir durumdur. Bu alanın ortak kullanıma yönelik bir tür pişirme etkinliklerinin gerçekleştirildiği yer olmalıdır²²³.

²²¹ Esin 1998, 90; Esin 1996, 37.

²²² Duru 2013, 106.

²²³ Duru 2013, 105.

Aşıklı Höyük'te kireç üretiminin 2 şekilde gerçekleştirildiği, bunlardan ilkinin 150-400°C gerçekleştirilen basit kireç söndürme (*quicklime*), diğerinin ise daha yüksek ısı (800-900°C) gerektiren piroteknoloji yöntemi olduğu bilinmektedir. Mikromorfoloji analizleri sonucunda, basit kireç söndürme tekniğiyle elde edilen kirecin, Bina 21'de taban ve duvar sıvalarında kullanıldığı bilinmektedir²²⁴.

Figür 25: T Binası Ve HV Binası Canlandırma Çalışması.
(Kaynak: Duru 2013, 336 Şekil. 15)

Kireç yakma yöntemi ile sıvanın hazırlanması, kireçtaşının kaynaktan çıkarılması ve yerleşime getirilmesi, yüksek ısıda yakmak için gereken ağaç temini ve işlem sonrası kirecin taşınması, kirecin yayılacağı sağlam düzlemin oluşturulması ve boyama işleminin yapılması gibi aşamaları kapsayan teknoloji, iş bölümüne dayalı sistemli bir çalışma gerektirmektedir²²⁵. Ancak Aşıklı Höyük'ün T binasında görülen kireç tabanın nerede yapıldığı bilinmemektedir. Yerleşme içerisinde kireç yakılan ve söndürülen çukurlar bulunamamıştır²²⁶.

²²⁴ Kalkan 2017, 324.

²²⁵ Kalkan 2017, 325.

²²⁶ Duru 2005, 72.

1.3.6. Musular

1996-2004 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Mihriban Özbaşaran'ın yürüttüğü arkeolojik kazılarla araştırılan Musular, Aşıklı Höyük'ün yaklaşık 400 m. batısında yer alan ve bu yerleşmeye ait olduğu düşünülen bir faaliyet alanıdır²²⁷.

Aşıklı Höyük'ün aksine Musular, bölge geneline hakim volkanik oluşumlu bir kireçtaşı kayaç formasyonu üzerine kurulmuştur²²⁸. Buluntu yayılımına göre, kuzeyden güneye 220, doğudan batıya 120 metrelik bir kullanım alanını kapsar. Ancak bu alan içindeki yapılaşma ve buluntu dağılımı eşit değildir. Korunmuş yapılaşma, söz konusu alanın güneydoğusunda yoğunlaşmaktadır. Kazı çalışmalarından önceki yüzey araştırmaları sırasında toplanan obsidiyen malzeme üzerindeki gözlemler, Musular'ın, Aşıklı'nın son evrelerine ya da Aşıklı Höyük yerleşmesi terk edildikten sonraki evreye tarihlenebileceğini göstermiştir. Bu değerlendirme kazı çalışmalarının ilerleyen yıllardaki sonuçları ve mutlak tarihlendirme yöntemleri ile doğrulanmıştır²²⁹.

Musular'da Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik dönem olmak üzere iki ana kültür evresi tespit edilmiştir²³⁰. Musular'ın Çanak Çömleksiz Neolitik Evresi, MÖ 7600-7000'e tarihlenmektedir²³¹.

1.3.6.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem evrelerinin mimari özelliklerine bakıldığında, yerleşmede özellikle sığırın ön plana çıktığı avlanma ve av sonrası kesim ve paylaşma gibi işlevlerin gerçekleştirildiği bir faaliyet alanını barındıran yapılara sahip bir yer olduğu görülür²³². Bunun kanıtları arasında kırmızı boyalı kireç tabanlı, sekili, ateş yeri ve çukurlara sahip bir yapı ile taştan örülmüş duvarlarıyla bir kanal ile anakayaya oyulmuş irili ufaklı kanallar gibi mimari öğeler bulunur²³³. Musular'da herhangi bir konut yapısı bulunmamıştır (Figür 26).

²²⁷ Duru-Özbaşaran 2005, 15-18.

²²⁸ Özbaşaran 2003, 363.

²²⁹ Özbaşaran 2000, 139; Özbaşaran 2003, 363.

²³⁰ Duru 2005, 69.

²³¹ Duru-Özbaşaran 2005, 26.

²³² Özbaşaran vd. 2012, 164.

²³³ Duru-Özbaşaran 2005, 23.

Musular'daki A Yapısı ve Aşıklı Höyük'teki T Binası arasında plan, mimari öğeler ve yapı malzemeleri bakımından benzerlikler tespit edilmiştir. İki bölümden oluşan, dörtgen planlı ve kırmızı kireç tabanlı A Yapısı, Aşıklı Höyük'ün güney kısmındaki kamusal faaliyet niteliğinin belli bir dönemde yerleşmenin dışına taşınmış olduğunun göstergesi olarak yorumlanmaktadır²³⁴. Bir diğer mekan olan Z Yapısı, ana kayanın kesilmesi ile oluşturulmuş duvarları ile Aşıklı Höyük'ten bilinen mimari yapılardan oldukça farklı bir görünüme sahiptir ve işlevi tam olarak anlaşılamamıştır²³⁵. Ancak Aşıklı Höyük'te taşın yapı malzemesi olarak kullanılmaya başlaması aynı döneme denk gelmektedir²³⁶.

Figür 26: Musular, Kırmızı Kireç Tabanlı Yapının Planı Ve Ocağı.
(Kaynak: Duru-Özbaşaran2007, 277, Fig. 7).

Anakayanın eğimli olduğu bir alana inşa edilen Musular'daki binanın etrafı kanallarla çevrilidir. Anakayaya oyulan bu kanallar olasılıkla yağmur suyunun binaya zarar vermemesi için kullanılmış olmalıdır²³⁷.

A mekânı, 2 bölümden oluşur. Her iki bölüm de kırmızı kireç tabanlıdır. Güney bölümün doğu, güney ve batı duvarlarına bitişik, bina içinde sekiler bulunmuştur. Sekilerin bulunduğu alanın ortasında, tabana açılmış 2 direk deliği ve iki çukur yer alır. Doğru duvarına bitişik olan sekinin kuzey bitiminde oldukça geniş, kerpiç tuğlalarla sınırlandırılmış dörtgen planlı bir ocak bulunmuştur. Bina içinde bulunan mimari öğeler, bina biçimi ve binada kullanılan yapı malzemesi Aşıklı'nın T binası ile aynıdır. Tüm bu benzerlikler Musular'ın, Aşıklı'nın geç tabakalarıyla ortaya çıkan önemli bir

²³⁴ Duru-Özbaşaran 2005, 18.

²³⁵ Özbaşaran vd. 2007, 275.

²³⁶ Özbaşaran vd. 2012, 160.

²³⁷ Duru 2005, 72.

faaliyet alanı olduğunu, Aşıklı Höyük'ün güney bölümünde süren faaliyetin yerleşme dışına taşınmış olduğunu gösterir²³⁸.

A mekânının hemen kuzeyinde, L tabanı olarak adlandırılan bir başka kireç taban ortaya çıkarılmıştır. Bu taban daha büyük boyuttadır ve kısmen daha iyi korunmuştur. Kuzeyi büyük bir çukurla kesilmiştir ve iki evrelidir. Kuzeyden güneye 3.40 m, doğudan batıya 7.60 m boyutlarına sahiptir. Batısında 1.50 m genişliğinde ve 10 cm yüksekliğinde bir seki (D) yer alır. Taban sıvası, sekinin üzerine dönerek devam eder. Seki, orta boy çaytaşları ile çakıl karışımı bir zemin üzerine oturmuştur. Söz konusu döşeme, mekân tabanı altında yoktur. Sekinin yüksekliğini sağlamak amacıyla yalnızca bu alanda kullanılmıştır. Güneybatıda, sekinin güneyine rastlayan alanda taban altı döşemenin devam etmesi, mekânın güneyinin de seki ile sınırlandırıldığına işaret etmektedir. Ne var ki döşeme üzerinde herhangi bir taban sıvasına rastlanmamıştır. L tabanı üzerinde herhangi bir yapı ögesi yoktur²³⁹.

Musular'da da Aşıklı'ya benzer şekilde kullanım görmüş olan kirecin burada bulunan anakaya oyularak, yaklaşık 1.20 metreyi aşan derinlikteki bir çukurda yakılmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu çukurun kireç yakma çukuru olarak kullanıldığına dair herhangi bir analiz yapılmamış olması nedeniyle bu görüş netlik kazanmamıştır²⁴⁰.

Musular'ın bulunduğu alanın anakaya üzerinde olması kireç tabanının nasıl yapıldığını anlamada kolaylık sağlamıştır. Üzerinde oturduğu tüf formasyonlu anakaya doğrudan hammaddenin kendisini içermektedir. Kireç taban analizleri, Musular'daki taban yapımı sırasında, Aşıklı'nın T binasından farklı olarak, kireç karışımının içerisine katkı maddesi olarak, bağlayıcı amaçlı, ufalanmış kemik parçaları karıştırıldığını göstermektedir²⁴¹.

Musular materyal kültür öğelerine bakıldığında, kemik işçiliğini gösteren parçaların, obsidyenden kazıyıcıların, ok uçlarının ve kesici aletlerin varlığı görülür; bu da Musular'ın av sonrasında hayvanların kesildiği ve işlendiği bir alan olduğu

²³⁸ Duru 2005, 71.

²³⁹ Özbaşaran 2003, 364-365.

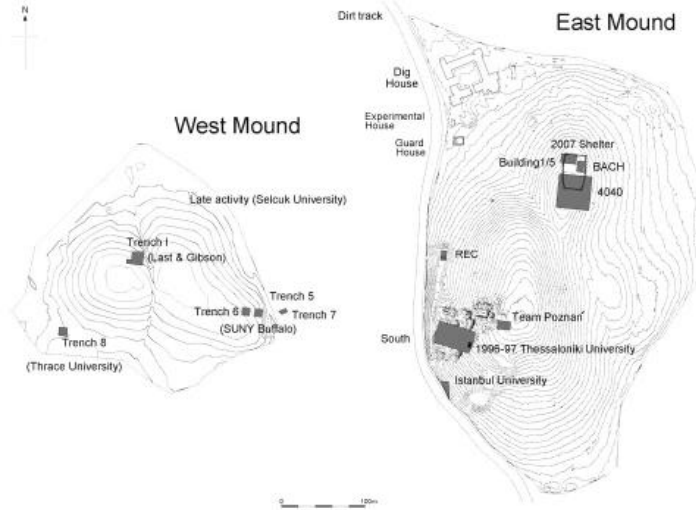
²⁴⁰ Kalkan 2017, 325.

²⁴¹ Duru 2005, 72.

varsayımını desteklemektedir²⁴². Musular obsidyen aletleri üzerinde yapılan iz analizleri avcılık, kasaplık ve deri işleme faaliyetlerini göstermiştir²⁴³.

1.3.7. Batı Çatalhöyük

Batı Çatalhöyük'te ilk olarak, 1961 yılında Doğu Çatalhöyük kazıları sırasında, James Mellaart tarafından iki küçük açmada araştırılmıştır (Figür 27). Bu açmalardan biri, 20x5 m. boyutlarında ve höyüğün en yüksek noktasına yakın olan yerinde açılmıştır. Diğeri ise höyüğün güneybatısında, 10x8 m. boyutlarında ve daha önce kazılmış olan Canhasan yerleşmesinin IIB tabakasında ele geçen siyah/kahverengi boyalı çanak çömleklere benzer çanak çömleklerin yoğun olduğu yükseltide gerçekleştirilmiştir. Mellaart tarafından, yapılan kazı çalışmaları esnasında, mimari kalıntı olarak sadece ikinci açmada birtakım buluntular tespit edilmiştir. Burada kerpiç tuğlalardan yapılmış payandalı bir yapı kısmen ortaya çıkartılmıştır. Bu yapının girişinin yanında bir deponun (?), payandalar arasında sekilerin ve ortada ise bir ocağın yer aldığı tespit edilmiştir²⁴⁴. J. Mellaart, çanak-çömlek buluntularına göre, Batı Çatalhöyük'te iki farklı evrenin olduğunu saptamış ve bu evreleri EKI ve EKII olarak isimlendirmiştir. EKII'ye ait buluntular sadece höyüğün güneybatısında II nolu açmada çukurların içinden ele geçmiştir²⁴⁵.

Figür 27: Çatalhöyük Kazı Alanları.
(Kaynak: Hodder 2014, 8, Fig. 1.5)

²⁴² Duru-Özbaşaran 2005, 23.

²⁴³ Özbaşaran vd. 2012, 164.

²⁴⁴ Mellaart 1965, 135.

²⁴⁵ Mellaart 1965, 136.

1998 yılında, Doğu Çatalhöyük kazıları devam ederken, ekip üyelerinden J. Last ve C. Gibson tarafından Batı Çatalhöyük'te de kazı çalışmalarına başlanmıştır. 1998, 2000, 2001 ve 2003 yıllarında gerçekleştirilen kazılar genelde Mellaart'ın I. açmasında yoğunlaşmıştır²⁴⁶. Mellaart'ın I no.lu açmasında temizlik faaliyeti yaptıkları sırada açmanın kesitindeki sıva izlerini fark ederek kazı çalışmasını bu açmada sürdürmeye karar vermişlerdir. 2000 senesinde I no.lu açma, sıva izlerinin bulunduğu yöne doğru 12x10 m ölçülerinde 'L' biçiminde genişletilmiştir. Batı Çatalhöyük, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde mezarlık olarak kullanım gördüğünden, buradaki mezarlar tarafından Kalkolitik tabaka büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Yapılan kazı çalışmaları esnasında, B25 olarak isimlendirilen bir bina ve bu binanın çevresine gelişigüzel yerleştirilmiş hücre planlı mekânlardan oluşan bir yapı kompleksi ortaya çıkartılmıştır. B25'in içten içe yaklaşık boyutu 6x4 m'dir. Duvarlar kerpiç tuğlalardan yapılmış, doğu ve batı duvarlara dikdörtgen payandalar eklenmiştir. Duvarlar ve taban sarı/beyaz bir sıva ile sıvanmıştır. Binanın tam ortasında yuvarlak bir ocak ve payandalar arasında alçak sekiler yer alır. Binanın güney ve doğusundaki mekânların depo olarak kullanım gördükleri anlaşılmıştır. Ayrıca binanın hemen doğusu çöplük olarak kullanılmıştır. Zamanla ihtiyaca göre yeni mekânlar eklenmiş, var olan duvarlara da eklemeler yapılarak güçlendirilmiş ya da eklenen duvarlarla mekânların içinde değişikliklere gidildiği görülmüştür²⁴⁷.

2006 yılında, Trakya Üniversitesi Arkeoloji bölümünden Burçin Erdoğan ile Cambridge Üniversitesinden Peter Biehl tarafından, Batı Çatalhöyük'ün güneydoğusuna denk gelen alanda, 10x10 m. ölçülerinde iki açmada (5 ve 6 no'lu açmalar) kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar esnasında çok sayıda Bizans ve Selçuklu mezarları bulunmuş, Kalkolitik tabakanın bu mezarlar tarafından oldukça tahrip gördüğü anlaşılmıştır²⁴⁸.

1.3.7.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

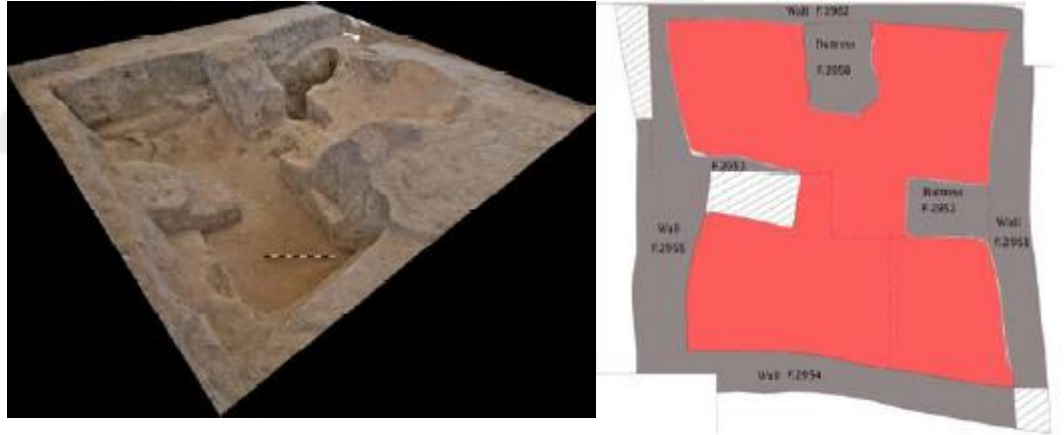
2007-2008 kazı sezonunda, Trakya Üniversitesi ekibi höyüğün güneybatısında, Mellaart'ın II no'lu açmasının 5 m. kuzeyinde yeni bir açmada (8 no'lu açma) çalışmalarına başlamış, Cambridge ekibi ise hem 5 no'lu açmada hem de höyüğün

²⁴⁶ Gibson-Last 2003, 12-13.

²⁴⁷ Gibson-Last 2003, 12-13.

²⁴⁸ Biehl et al. 2006, 122-134.

batısındaki kanalda 7 nolu sondaj açmasında çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 6 no'lu açmada ise kazı çalışmaları durdurulmuştur. Çalışmalar sırasında 5 no'lu açmada duvarları kerpiç bloklardan yapılmış, payandalı mekânlar açığa çıkartılmıştır. 7 no'lu sondaj açmasında ise höyüğün stratigrafisini açığa kavuşturmak için derinleşilerek ana toprağa ulaşılmış ve Doğu Çatalhöyük'ün en üst tabakaları ile çağdaş olabilecek buluntular ortaya çıkarılmıştır²⁴⁹. Trakya Üniversitesi ekibi tarafından 10x10 m. ölçülerinde höyüğün güneybatısına açılan 8 no'lu açmada yapılan çalışmalar esnasında, duvarları ve tabanı kırmızı boya ile sıvanmış olan ve 'Kırmızı Bina' olarak isimlendirilen B78 ortaya çıkartılmıştır. Kare planlı yapı, içten içe yaklaşık 6x6 m. boyutlarındadır ve içten payandalı olarak yapılmıştır. Bina 78'in iki katlı olduğu ve her iki katın tabanının ve ikinci katın duvarları kırmızı boya ile sıvandığı tespit edilmiştir. Binanın üç payandası vardır. İkinci kat tabanı düzgün biçimde yıkılmış, kuzey ve batı payandaları üzerine devrilen taban yarım daire biçiminde çıkıntılar oluşturmuştur. Binanın üç payandasından biri olan doğu payandası 1.00x1.30 m boyutlarındadır²⁵⁰ (Figür 28).

Figür 28: Güneybatıdan B78'in Görünümü (Solda). B78'in Planı (Sağda).
(Kaynak: Erdoğan 2009, 51 Fig. 54-55)

1.3.8. Değerlendirme

İç Anadolu Bölgesi'nde Pınarbaşı, Boncuklu, Aşıklı ve Musular'da kırmızı boyalı tabanlar tespit edilmiştir. Boncuklu'da oval formu bir yapı içinde kullanılan tabanların bulunduğu yapının iç duvarlarında hayvan başları yerleştirildiği

²⁴⁹ Biehl-Rosenstock 2008, 90-97.

²⁵⁰ Erdoğan 2007, 105-109.

bilinmektedir. Bina 21'in sıva harcında kuartz, yanmış ve yanmamış organik katkı maddeleri tespit edilmiştir.

Aşıklı'da da yine konutlardan farklı yapılarda, Özel Amaçlı Yapı olarak tanımlanan yapılarda kullanılmıştır. Bu yapılardan T yapısında 5 ayrı taban yenilemesi yapılmıştır.

Musular yerleşimde herhangi bir konut yapısı bulunamamıştır. Av ve av sonrası faaliyetlerde, bir ritüel alan olarak kullanım görmüştür. A mekânı, Aşıklı'nın T binasına benzerdir. Seki, ateş yeri, çukurlar ve kanallar tespit edilmiştir. Yapı içi ocak, gömü gibi bir hiçbir buluntu yoktur. Analizler sonucunda T binasından farklı olarak buradaki harç içine ufalanmış kemik parçaları eklenmiştir. Herhangi bir kireç yakma çukuru bulunamamıştır.

Orta Anadolu Bölgesi'nde tespit edilen kırmızı boyalı tabanların bulunduğu mimari yapılar; Boncuklu'da oval, Aşıklı'da kare ve Musular'da ise dörtgen planlıdır. Boncuklu'da taban teknolojisinde yanmış/yanmamış organik katkı maddeleri, Aşıklı'da tuf taşlarının sulandırarak ve Musular'da ise bağlayıcı olarak toz halindeki kemik parçaları eklenmiştir. Boncuklu ve Aşıklı T binasındaki tabanlar üzerinde ocak yapıları tespit edilmiştir. Musular'da taban üzeri ocak kullanımı yoktur. Bölgedeki yerleşimlerde tabanların yenilenerek kullanıldığı bilinmektedir. Ele alınan yerleşimlerin hiçbirinde kireç yakma çukuru tespit edilememiştir.

Bütün bu veriler dikkate alındığında İç Anadolu'da kırmızı boyalı tabanlı yapıların Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde olduğu gibi ritüelistik bir bağlamı olduğu tespit edilmiştir. Kırmızı boyalı tabanlar Pınarbaşı ve Boncuklu'dan başlayarak sanki domestik yapılarda görülmektedir. Daha doğru bir ifade ile, başlangıç aşamasında çeşitli ritüellerin gerçekleştirildiği yapılar ile domestik yapıların birbirinden ayrılmadığı görülmektedir. Ancak Aşıklı Höyük ve Musular kırmızı boyalı tabanlı yapıları, bir sonraki aşamada bu ayrışmanın gerçekleştiğini göstermektedir. Hatta Aşıklı Höyük'te bu kamusal ritüel alanları bir yol ile konut alanından ayrılmıştır. Yine Aşıklı ile ilişkili Musular'dan bilindiği üzere, yerleşimin dışına taşınmıştır. Hem Aşıklı hem de Musular'daki fırın ve ocaklar, buralarda düzenlenen ritüellere ziyafetlerin eşlik ettiğini göstermektedir (Figür 29).

Yerleşim	Kronoloji	Buluntular
Pınarbaşı	D Alanı	Kazık çukurları Ezgi taşı
Boncuklu	N Alanı	Platform Kazık delikleri, çukurlar Hayvan başları (iç duvarlarda)
Aşıklı	Özel Amaçlı Yapılar	Dörtgen formlu ocak Sıvalı bir sunak Seki
Musular	A Mekanı L Tabanı	<i>A mekanı:</i> Kanallar Seki Ateş yeri Çukurlar Dörtgen formlu ocak
		<i>L tabanı:</i> Seki

Figür 29: İç Anadolu Bölgesi Kırmızı Boyalı Tabanlar.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA NEOLİTİK ÇAĞ VE KIRMIZI BOYALI TABAN GELENEĞİ

2.1. Coğrafi Sınırlar ve Topografik Yapı

Arkeolojik anlamda Anadolu olarak tanımlanan kara parçası, Balkanlar'dan Ortadoğu'ya uzanan ve antik yazarlarca Asia Minor olarak geçen yarımadanın tamamıdır. Doğu Akdeniz kıyı hattının devamı olarak Tahtalı Dağları ve Sivas üzerinden kuzeye doğru, Karadeniz kıyısına kadar çekilen bir hat kabaca yarımada ile anakara arasındaki coğrafi sınırı oluşturur²⁵¹.

Farklı iklim yapısı ve coğrafi özelliklere sahip olan Anadolu yarımadasının batı bölümünü oluşturan ve Ege ya da Batı Anadolu Bölgesi olarak adlandırılan coğrafi kara parçası, Birinci Coğrafi Kongresi'nde oluşturulan sınırlara göre Kıyı Ege ve İç Batı Anadolu olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Buna göre Batı Anadolu, batıda Karaburun ve Çeşme, kuzeyde ise Bababurnu'dan başlayarak en doğuda Emirdağ, kuzey sınırında ise Bursa'dan başlayarak güneyde Köyceğiz gölü batısında Akdeniz kıyılarına ulaşarak yaklaşık olarak 79.000 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır²⁵². Batı Anadolu Bölgesi'nde blok tektonizması ile oluşmuş dağlık alanlar mevcuttur. Özellikle bir horst görünümündeki Ege bölümündeki dağlar, 1000 metrenin üzerinde olup kuzeyden güneye doğru, Yunt Dağı, Bozdağ, Aydın ve Menteşe dağlarıdır²⁵³. Sıradağlar birbirlerine paralel bir şekilde denizin batı kıyılarından iç kesimlere doğru uzamaktadır ve bölge kuzeyden güneye doğru sırayla Bakırçay (Kaikos), Gediz (Hermos), Küçük Menderes (Kaistros) ve Büyük Menderes (Maiandros) gibi büyük akarsularla beslenen vadiler tarafından tarıma elverişli hale gelmektedir²⁵⁴. Bölgedeki platolar, Ege grabenlerinin doğusunda İç Batı Anadolu Bölümü'ndeki yüksek düzlüklerdir. Bu platolar, Uşak İli'nden başlayarak Orta Anadolu'ya doğru devam eder. Ovalık alanlar ise Ege Bölümü'nde yoğunlaşmıştır. İç Batı Anadolu Bölümü'nde Kütahya Ovası gibi tektonik hareketlenmelerle oluşmuş ovalar mevcuttur²⁵⁵.

²⁵¹ Efe 2003, 92.

²⁵² Darkot-Tuncel 1995, 1.

²⁵³ Atalay 1997, 145.

²⁵⁴ Mansel 2011, 3.

²⁵⁵ Atalay 1997, 148.

Bu coğrafi sınırlar Batı Anadolu, özellikle de Ege Bölgesi olarak adlandırılan bölgeyi tanımlamaktadır. Diğer yandan Neolitik Çağ söz konusu olduğunda kültürel sınırların, coğrafi sınırlardan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Hacılar Boyalıları olarak adlandırılan ve MÖ 6. binyıldan sonra ortaya çıkan boyalı çanak çömlekler, Büyük Menderes boyunca Ege Denizi kıyılarına yayılmaktadır. Günümüzdeki coğrafi sınırlara göre Göller Yöresi, Batı Anadolu'nun sınırları içerisinde değerlendirilecek olsa bile, kültürel olarak MÖ 6. binyıldan sonra Yukarı Menderes Havzası'nda dâhil, Menderes üzerinden Ege kıyılarına kadar yayılan bir kültür bölgesinden söz edilebilir. Bu açıdan bakıldığında tez çalışması kapsamında kırmızı boyalı tabanların görüldüğü Batı Anadolu Bölgesi, Kıyı Ege, Yukarı Menderes Havzası ve Göller Yöresi'nin de dâhil olduğu Güneybatı Anadolu'yu da kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Kuzeybatı Anadolu, Fikirtepe Kültürü yerleşimlerinde kırmızı boyalı tabanlar tespit edilemediği için Batı Anadolu tanımı içerisine dâhil edilmemiştir.

3.1. Kıyı Ege

3.1. 1. Coğrafik ve Topografik Yapı

Bölgenin batı kesimini içeren bölümünün yüzey şekilleri önemli ölçüde genç yer hareketleri sonucunda oluşmuştur. Bu bölümde Saruhan-Menteşe sert kütlelerinin faylarla parçalanması ile grabenler ve bunların arasında yükselen dağlar (horstlar) uzanır. Ege Denizi kıyılarında, körfezler oluklara, burun veya yarımadalar ise dağların uzanışına uyar²⁵⁶. Körfezler ve yarımadalar sırasıyla birbirini takip eder. Bundan dolayı Ege Denizi boyunca uzanan kıyı şeridi epey girintili ve çıkıntılı bir görünümündedir. Nitekim Bursa'nın güneyinden Marmaris'e değin, tüm girinti ve çıkıntılarıyla birlikte kıyı şeridi 2700 kilometredir²⁵⁷.

Ege çöküntü ovalarının doğu sınırını, Gördes-Uşak Platosu ve bu platoların üzerinde bulunan yüksek dağlar İç Batı Anadolu bölümünü oluşturmaktadır. Ege'nin batı kesimi ve İç Anadolu arasında olan bu yüksek bölge eşik niteliğindedir. Eşik niteliğindeki bu bölgenin kuzeyinde bulunan alanlar Marmara ve Karadeniz Bölgeleri'ne, doğusundan İç Anadolu'ya ve batı kısmından Ege Bölgesi'ne dökülen akarsuların bazıları kaynaklarını buradan alır²⁵⁸.

²⁵⁶ Atalay-Mortan 1995, 282.

²⁵⁷ Darkot-Tuncel 1995, 1.

²⁵⁸ Atalay-Mortan 1995, 300.

Kıyı Ege'nin çöküntü ovalarını kuzeyden Kaz ve Madra Dağları sınırlar ve bunlar Marmara Havzası ile sınır oluşturmaktadır. Beşparmak, Madran ve Akdağlar, güney kesiminde bölgenin dağ arası ovalarının sınırını belirlemektedir. Bölgenin dağ ve platoları bölgeyi birçok yönden çevrelediğinden, Kıyı Ege'deki Neolitik yerleşimler ile tespit edilen kültür bölgesinin sınırlarını da göstermektedir. Fakat Kıyı Ege'de doğu-batı yönlü akan ve taşıdığı suyu Ege Denizi'ne boşaltan Bakırçay, Gediz, Küçük ve Büyük Menderes ırmakları, kıyı kesimini Anadolu'nun iç bölgelerine bağlamaktadır. Bu nehirlerin birbirine bağladığı çok sayıdaki verimli ovalar, prehistorik dönemlerdeki insanlar için kullanışlı tarım alanları oluşturmuştur. Hem doğal bir bağlantı güzergâhı olması hem de havzalar boyunca insanlar tarafından yerleşilmiş olması, kıyı ya da iç kesimlerde ortaya çıkan kültürlerin birbiriyle bağlantılı bir gelişim sergilemesini sağlamıştır (Figür 30).

Figür 30: Tez Konusu Kapsamında Değerlendirilen Yerleşimler.

3.2. Kıyı Ege'de Paleolitik ve Mezolitik Çağ

Neolitik yaşam tarzının Anadolu'nun batı kesiminde ortaya çıkışı uzun süre boyunca tartışma konusu olup bu konu hakkında farklı görüş ve modeller ileri sürülmüştür²⁵⁹. Buna dayanarak batı kesimde ve Avrupa'da görülen Neolitik kültürün kökeni de sorgulanmıştır. Özellikle Kıta Yunanistan ve Güneydoğu Avrupa Neolitik yerleşimlerinin radyokarbon analizlerinden elde edilen tarihler ve çanak çömleksiz olduğu öne sürülen tabakalar üzerinden bu bölgelere ortaya çıkan buluntuları açıklama amacıyla yerel gelişme modelleri üretilmiştir. Mezolitik/Epipaleolitik Dönem'e ait buluntuların önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü öne sürülen Mezolitik/Epi-

²⁵⁹ Özdoğan 1996, 25-61.

Paleolitik buluntular üzerinden yerel gelişim modelleri desteklenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kıyı kesimdeki buluntulardan yontmataş alet teknolojisi sonraki Neolitik kültürlerinden bütünüyle ayrılmaktadır²⁶⁰. Ancak eski ve yeni araştırmalar Batı Anadolu'nun özellikle de Ege kıyılarının Neolitik Çağ öncesinde boş olmadığını göstermektedir.

Anadolu'nun batı kesiminde Paleolitik Çağ ve Epipaleolitik dönemlere dair buluntuların çoğu Marmara, Akdeniz, Karadeniz bölgelerinin kıyı kesimlerinde araştırılmıştır²⁶¹. İzmir ve çevresindeki bölgelerde yürütülen çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre Urla ve Narlıdere'de Alt Paleolitik döneme ait iki el baltası ele geçirilmiştir²⁶². İzmir'in doğusunda yer alan Manisa'da bir açık hava sitesi tespit edilmiştir. Bozyer adı verilen alanda da çoğunlukla Alt Paleolitik döneme tarihlenen malzeme ele geçirilmiştir²⁶³. Son yıllarda Ege arkeolojisinde Mezolitik kültürler bakımından önemli ilerlemeler kaydedilmiştir²⁶⁴. Aydın Çine'deki Kızıldağ'ta Paleolitik Çağ'ın tüm evrelerine ve Epipaleolitik/Mezolitik döneme tarihlenen buluntular Kıyı Ege'de avcı-toplayıcı kültürün varlığına dikkat çekmektedir²⁶⁵. Latmos Dağları'nda yer alan mağaralar ve kaya sığınaklarında da Epi-Paleolitik dönem buluntularına rastlanılmıştır²⁶⁶.

Son yıllarda yürütülen Karaburun Arkeolojik Yüzey Araştırmaları (KAYA) kapsamında 2015-2017 arası süren çalışmalarda, 82 arkeolojik alan ve mimari buluntuların varlığı tespit edilmiştir. Bu buluntular içerisinde Batı Anadolu prehistoryasının Alt Paleolitik, Epipaleolitik/Mezolitik buluntuları bakımından verilere ulaşılmış, önceden de bilinen Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlar'a yeni bilgiler eklenmiştir²⁶⁷.

Araştırmalar sonucunda Karaburun merkezin kuzeyinde muhtemelen Paleolitik Çağ'a ait 5 adet yontmataş alet, Akçakilise Mevkii'ndeki dere yatağı içerisinde 7'si Alt Paleolitik döneme ait alet ya da yongalar ele geçirilmiştir. 73 ve 74 numaraları verilen birbirlerine komşu olan bu arkeolojik alanlar içerisinde bazalttan yapılmış yongalar ve

²⁶⁰ Özdoğan 2008, 146.

²⁶¹ Özdoğan 2008, 146; 2011, 662.

²⁶² Kansu 1963, 485-489; 1969, 79-80.

²⁶³ Çilingiroğlu-Çakırlar 2013, 22.

²⁶⁴ Çilingiroğlu 2017, 33.

²⁶⁵ Akdeniz 1996, 240.

²⁶⁶ Gerber 2002, 197.

²⁶⁷ Çilingiroğlu vd. 2018, 408.

çanak çömlekler saptanmıştır. 73 numaralı arkeolojik alandaki çanak çömlekler Neolitik ve Tunç Çağ özelliklerini taşımaktadır. Bazalttan yapılmış yontmataş aletler Alt-Orta Paleolitik dönem nitelikleri taşımaktadır. Yine bu alanda düzeltili aletlerden kenar kıyıcılar ile kenar kazıyıcılar öne çıkmaktadır. 74 numaralı arkeolojik alan buluntuları içinde ise 150 çanak çömlek, 67 yontmataş parça sayılmış olup bu yontmataş parçaların 55'inin bazalt 12'sinin ise çakmaktaşıdan yapıldığı tespit edilmiştir. Bazalttan üretilen ve boyutları 10-15 cm arası olan buluntular Alt ve Orta Paleolitik'in tipik aletlerindedir. Genel olarak buluntu topluluğu yongalar ile çekirdeklerden oluşmaktadır. Alet sınıflandırması, içinde kenarlarında düzeltili olan parçaları kapsamaktadır. Buna göre kıyıcılar, kenar kazıyıcıları, düzeltili yongalar ve 1 tane üç yüzeyli alet/kazma taslağı tanımlanmıştır²⁶⁸.

Yeni Liman alanının 1-2 km kuzeybatısında yer alan Kömür Burnu etrafında yapılan ilk sistematik araştırmada, alanın denize doğru yükselen ve de uzanan bu tepelik kesimin doğusunda, yine aynı tepenin güney yamacı üzerinde ve batısında çeşitli dönemlere dair yoğun bir şekilde arkeolojik buluntu saptanmıştır²⁶⁹. Kömür Burnu etrafında yapılan yüzey araştırmalarından toplamda 605 tane çanak çömlek parçası sayılmıştır. Ele geçen bu parçaların büyük bir kısmı saman ve mineral katkılı, pişirme derecesi orta, koyu özlü ve açık renkli yüzeylere sahip el yapımı Geç Neolitik dönem çanak çömlekleridir. Aynı alanda toplanan 106 yontmataş buluntunun 16'sı Paleolitik, 58'i ise Neolitik Çağ'a tarihlendirilmiş olup geri kalanlar için bir tarih verilememiştir. Obsidiyen, kalker ve bazalttan üretilen parçalar ve çakmaktaşı yontmataş buluntuları içinde yer almaktadır²⁷⁰.

3.3. Kıyı Ege'de Neolitik Çağ

3.3.1. Neolitik Çağ Araştırmalarının Tarihçesi, Yerleşimler ve Bölgenin Neolitik Süreci

Kıyı Ege'de Neolitik yerleşimler ilk olarak 1965 yılında D. French tarafından yürütülen araştırmalar da tanımlanmıştır²⁷¹. Bölgede yürütülen yüzey araştırmaları ile ilk kez Neolitik Çağ'da yerleşilmiş olduğu düşünülen yerleşimler tespit edilmiştir. Daha

²⁶⁸ Çilingiroğlu vd. 2018, 415-418.

²⁶⁹ Çilingiroğlu vd. 2016, 163-164.

²⁷⁰ Çilingiroğlu vd. 2018, 420-421.

²⁷¹ French 1965, 15.

sonra 1984-86 yılları arasında R. Meriç tarafından yürütülen yüzey araştırmaları ile birçok yeni yerleşim kayıt altına alınmıştır²⁷².

Ancak bu bölgedeki Neolitik yerleşimlere yönelik arkeolojik kazılar 1990'lı yıllarda başlamıştır. Ulucak Höyük ile başlayan ve diğer yerleşimlerle sayısı artan arkeolojik kazılar, Kıyı Ege'nin Neolitikleşme süreci hakkında önemli bilgiler ortaya koymuştur. Kıyı Ege yerleşimlerinden elde edilen veriler ve radyokarbon tarihlemeler, bölgede Neolitiğin 1000 yıl kadar sürdüğünü ortaya koymuştur. Bu uzun zaman içerisinde çanak çömlek ve mimari kesintisiz bir gelişim göstermektedir.

Kıyı Ege yüzey araştırmaları ve kazılar ile tespit edilen yerleşimlere bakıldığında ırmak havzalarının yerleşimler için önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşimler Ege Denizi'ne dik uzanan doğu-batı yönündeki ırmak havzaları boyunca yayılmaktadır. Bu yerleşimler, ovalarda, dağlık kesime yakın yamaçlarda ve kıyıda olmak üzere üç grup altında toplanabilir. Yerleşimler daha çok höyük ve düz yerleşimlerden oluşmaktadır²⁷³. Bu yerleşimlerden kazısı yapılmış olanlar Ulucak, Yeşilova, Ege Gübre, Çukuriçi ve Dedecik-Heybelitepe'dir²⁷⁴. Kazısı yapılan yerleşimlerden radyokarbon analizlerinden elde edilen tarihler²⁷⁵, Neolitik yerleşimlerin MÖ 7. binyılın ilk yarısında ortaya çıktığını ve MÖ 6. binyılın ikinci çeyreğine kadar iskân edildiğini ve kültürel gelişimin kesintisiz devam ettiğini göstermektedir²⁷⁶. Yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılardan gelen bilgiler, bu yerleşimlerin ortak bir kültürü paylaştığını işaret etmektedir. Diğer yandan mimari, yerleşim düzeni, çanak çömlek gibi kültürün önemli öğelerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Ulucak Höyük'te MÖ 6. binyılın ilk birkaç yüzyılına tarihlenen IV. tabakada, mekânlar sokakların etrafına bitişik olarak yerleştirilmiştir. Diğer yandan Yeşilova Höyük'te ve Ege Gübre Yerleşimi'nde avlu etrafında mekânların yer aldığı bir yerleşim bulunmaktadır²⁷⁷. Yeşilova ve Ege Gübre'de dikdörtgen ve yuvarlak planlı yapılar bulunurken Ulucak veya Çukuriçi'nde görülmez²⁷⁸. Çanak çömlek de bölgedeki kazısı yapılmış Ulucak, Yeşilova, Çukuriçi,

²⁷² Meriç 1993, 143 vd.

²⁷³ Ozan 2013, 2-3.

²⁷⁴ Derin vd. 2012, 177; Sağlamtimur 2012, 197; Çilingiroğlu vd. 2012, 139; Horejs et al. 2012, 118; Lichter-Meriç 2007, 385.

²⁷⁵ Çilingiroğlu et al. 2012b, 141-142, 153; Derin et al. 2009, 13; Sağlamtimur 2012, 202; Sağlamtimur-Ozan 2012, 240.

²⁷⁶ Derin vd. 2009, 6-10; Çilingiroğlu 2012, 9-10; Ozan 2012, 273-278; Çevik-Erdoğu 2015, 34-38.

²⁷⁷ Çilingiroğlu et al. 2012b, 142; Derin 2017, 236: Fig. 4; Sağlamtimur 2012, 198-199.

²⁷⁸ Derin 2017b, 43; Sağlamtimur-Ozan 2012, 230-233; Çilingiroğlu et al. 2012b, 142, 145, 149; Horejs 2012, 118-120.

Dedecik Heybelitepe ve Ege Gübre Yerleşimi'nde benzer özellikler sergilemektedir. Ulucak ve Yeşilova gibi eski dolgulara sahip höyükler üzerinden çanak çömleğin ilk aşamadan nasıl bir geliş gösterdiği izlemek mümkündür. Koyu kahve, krem ve kırmızı astarlı malların çoğunlukta olduğu bir çanak çömlek kültüründen, MÖ 6. binyıldan büyük çoğunluğunu kırmızı astarlı ve perdahlı malların oluşturduğu çanak çömlek kültürüne doğru bir gelişim bulunmaktadır. Çanak çömlek biçimleri ve bazı çömlekçilik uygulamaları da bu süreçte değişmektedir. Örneğin uzun boyunlu çömlekler MÖ 6. binyıldan sonra sayısal olarak artış göstermektedir²⁷⁹. Buna karşın Ege Gübre Yerleşimi'nde çanak çömlek biçimleri karşılaştırıldığında farklılıklar görülmektedir. Ege Gübre Yerleşimi'nde, Ulucak ya da Yeşilova'dan farklı olarak boyunlu çömleklerin oranı daha azdır. Halka dipler Ege Gübre Yerleşimi dışında diğer Neolitik yerleşimlerde çok kullanılmamıştır²⁸⁰.

3.3.2. Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler

Kıyı Ege'de kırmızı boyalı tabanlar şu ana değin sadece 2 höyükte tespit edilmiştir. İki höyük de derin prehistorik dolgulara sahiptir. Kazısı yapılmış Ege Gübre ve Dedecik-Heybelitepe'de kırmızı boyalı taban bulunamamıştır. Kıyı Ege'de kazısı yapılan bir diğer yerleşim olan Yeşilova'da da yine kırmızı boyalı taban kullanıldığına dair herhangi bir rapor bulunmamaktadır.

3.3.2.1. Ulucak Höyük

Höyük, kuzeyde Manisa Dağı ve güneyde Kemalpaşa (Nif) Dağı ile sınırlı ve doğuya doğru açılan oluk şekilli Kemalpaşa Ovası'nda yer almaktadır²⁸¹. Kemalpaşa Ovası, Manisa-Akhisar üzerinden kuzeye, Turgutlu-Alaşehir üzerinden doğuya, Belkahve geçidiyle de kıyıya açılmaktadır²⁸². Belkahve Geçidi'nin 3 kilometre doğusunda bulunan Ulucak Höyük, İzmir-Ankara karayolunun hemen kuzeyinde, Ulucak Mahallesi'nin sınırları içinde yer alır ve kıyıdan 25 kilometre uzakta bulunmaktadır²⁸³.

²⁷⁹ Çilingiroğlu 2012, 58-63; Derin vd. 2009, 10-12;

²⁸⁰ Ozan 2013, 4; 2015, 205, 209-210.

²⁸¹ Darkot-Tuncel 1978, 32.

²⁸² Kayan 1999, 14.

²⁸³ Çilingiroğlu vd. 2004: 2-4.

Boyutları 120 x 140 m olarak ölçülen höyüğün 5 metreye yakın dolgusu, günümüz ova taban seviyesinin altında, 5 metreye yakın dolgusu da bugünkü ova seviyesinin üstünde kalmaktadır²⁸⁴.

Yerleşim, 1960 yılında D. French'in bölgede gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir²⁸⁵. 1987-1988 yılları arasında R. Meriç araştırmalar yapmıştır²⁸⁶. Höyükte ilk sistemli kazılar, 1995-2008 yılları arasında İzmir Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve A. Çilingiroğlu'nun bilimsel danışmanlığında kurtarma kazıları olarak gerçekleşmiştir. Ulucak Höyük'teki ikinci dönem kazıları, Bakanlar Kurulu kararı ile 2009 yılından itibaren, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Trakya Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü adına Ö. Çevik'in başkanlığında halen devam etmektedir²⁸⁷.

Ulucak Höyüğü'nün tabakalanması şu şekildedir²⁸⁸:

0: Geç Roma-Bizans

I: Orta-Geç Tunç Çağı

IIa-b: Erken Tunç Çağı

III: Orta Kalkolitik Çağ

IVa-k: Geç Neolitik-Erken Kalkolitik

Va-f: Geç Neolitik

VIa-b: Erken Neolitik

Bugüne kadar yapılan kazı çalışmalarında 6 farklı kültür tabakası tespit edilmiştir. IV-VI. tabakalar Neolitik ve Erken Kalkolitik dönemlere tarihlenmektedir. IV. tabaka kendi içerisinde 10 (a-k) farklı evreye ayrılmaktadır²⁸⁹.

6 farklı yapı katı tespit edilen V. Tabaka a, b ve f yapı katlarında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Yangınla bozulmuş c-f dal örgülü yapıların olduğu

²⁸⁴ Çilingiroğlu vd. 2012, 157.

²⁸⁵ French 1969, 55.

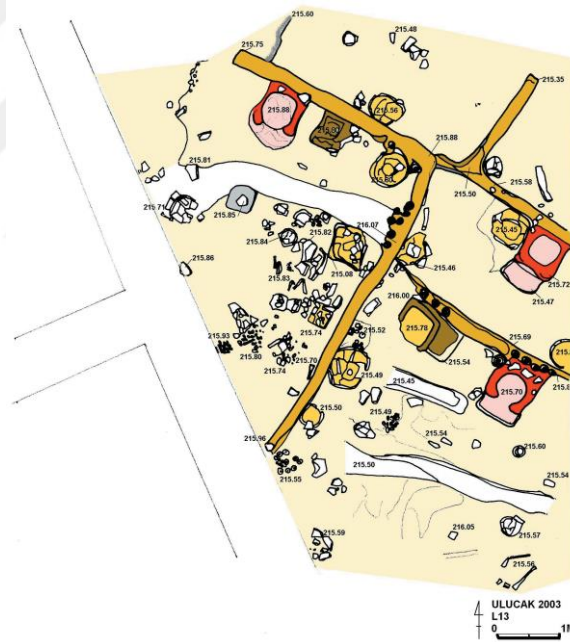
²⁸⁶ Meriç 1989, 387.

²⁸⁷ Çevik 2013, 143.

²⁸⁸ Çilingiroğlu vd. 2012, 158-159.

²⁸⁹ Çilingiroğlu vd. 2012: 158-161.

evrelerinde ise değişik işlevlere sahip çukurlar bulunmaktadır²⁹⁰. V. Tabakanın b evresinde ise dörtgen plana sahip yapılar ve kalınlıkları 20-25 cm arası olan duvarlar açığa çıkarılmıştır. Bu yapıların içerisinde tespit edilen kazık deliklerinden hareketle yapının ahşap kirişler ile desteklendiği ve bunların arasının olasılıkla ince dallar ile yapılarak üzerlerinin çamur harç ile sıvandığı tahmin edilmektedir²⁹¹. Birbirlerinden bağımsız olarak inşa edilen bu evredeki yapıların tabanları, çamur ile sıvanmış ve üzerlerinde buluntu olarak kemikten aletler, çanak çömlek, *pintadera* ele geçirilmiş olup bu yapıların çevrelerinde içerisinde *in situ* buluntuları olan işlik yerleri tespit edilmiştir²⁹². Yangınla son bulan bu yapı katı yaklaşık 15 cm'lik bir dolgu ile mühürlendikten sonra Va yapı katında yeniden yapılar inşa edilerek kullanılmaya başlamıştır. Yapılan bütün düzenlenmeler bir önceki yapı katı ile aynı olan bu yapı katının buluntuları zengindir. Birbirine bitişik yapılan yapılar bir önceki evrelerin bağımsız olarak inşa edilen yapılarından ayrışmaktadır²⁹³ (Figür 31).

Figür 31: Ulucak V. Tabaka L13 Mimari Kalıntıları.

(Kaynak: Derin 2005, 86 Fig. 1)

Ulucak Höyük'ün IV. Tabakası içinde 19 yapı, 3 avlu ve 2 sokak açığa çıkarılmıştır. Sınırlı bir alanda çalışılan a,c,d-g yapı katları içerisinde taban, ocak, fırın gibi yapılar tespit edilmiştir. Bu yapı katlarına nazaran daha iyi korunan h-k yapı katları,

²⁹⁰ Çilingiroğlu 2009, 43.

²⁹¹ Çilingiroğlu-Dedeoğlu 2007, 139.

²⁹² Çilingiroğlu 2009, 62-63; Çilingiroğlu-Dedeoğlu 2007, 139-140.

²⁹³ Çilingiroğlu-Dedeoğlu 2007, 138; Çilingiroğlu-Abay 2005, 12-15.

yine sınırlı bir alanda çalışılmış olup tahribata uğramış taş temel, sıkıştırılmış toprak ya da taş döşeme tabanlardan oluşan mimari öğelerden meydana gelmektedir²⁹⁴. Yerleşimin IV. Tabakası, mimari unsurların yapım teknikleri bakımından farklılıkların görüldüğü, kerpiç kullanılarak inşa edilmiş yapılardan oluşan tabakasıdır. IVb2 katındaki yapılar dikdörtgen planlı olup genişlikleri 3-6 m arası ve uzunluğu 6 m kadar olan sıkıştırılmış toprakla yapılmış yapılardır. Birkaç duvarda kırmızı boyalı sıva parçalarına rastlanan bu evrede bazı yapılar duvarlar ile ikiye bölünmüş olup iki odaya sahip tek ev görünümündedir²⁹⁵. Yapıların içerisinde fırın, ocak, platform gibi mimari unsurlar kullanılmış ve bir kısım yapıda ve avluda ele geçirilen buluntuların (ezgi taşı, kemik alet, çanak çömlek, kil topan) yoğun olmasından kaynaklı bu yapıların işlik olarak kullanıldığını göstermektedir²⁹⁶ (Figür 32).

Figür 32: Ulucak Höyük IV. Tabaka Mimari Kalıntıları.
(Kaynak: Derin 2005, 89, Fig. 3)

Ulucak Höyüğü C14 sonuçlarına göre bazı Neolitik Çağ tabakalarının uyarlanmış iki sigma değerlerine göre tarihlenmesi şu şekildedir²⁹⁷:

IVb Neolitik Çağ C14: MÖ 5990-5730; MÖ 5900-5663

²⁹⁴ Çilingiroğlu vd. 2004, 30; 2004, 21; 2009, 42.

²⁹⁵ Çilingiroğlu vd. 2004, 30-32; Derin 2005, 87-88.

²⁹⁶ Çilingiroğlu vd. 2004, 33-34.

²⁹⁷ Çilingiroğlu et al. 2012, 142.

IVi Neolitik Çağ C14: MÖ 6030-5895

IVk Neolitik Çağ C14: MÖ 6055-5885

Va Neolitik Çağ C14: MÖ 6230-6055

Vb Neolitik Çağ C14: MÖ 6400-6090

Vc Neolitik Çağ C14: MÖ 6430-6240

Vd Neolitik Çağ C14: MÖ 6380-6210

Ve Neolitik Çağ C14: MÖ 6660-6480

VIa Neolitik Çağ C14: MÖ 7050-6660

3.3.2.1.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Ulucak Höyük'te 2008 yılından beri kazılan L13 açmasında ortaya çıkarılan VI. ve en eski tabaka, kazıcısı tarafından Ön Neolitik Dönem olarak adlandırılmıştır. Bu tabaka kırmızı kireç tabanlı iki farklı mimari yapı (Mekân 42 ve 43) ve bu yapıların güneyindeki ocak ve fırın tabakaları ile temsil edilmektedir (Figür 33)²⁹⁸.

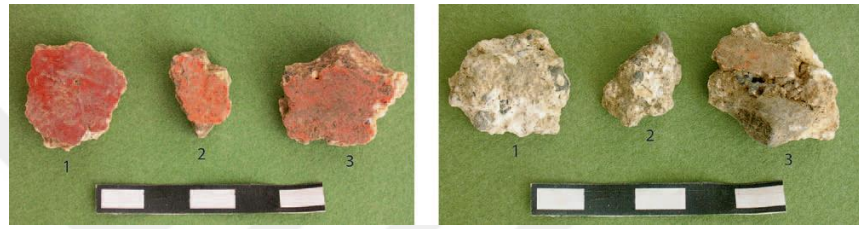

Figür 33: 42 Ve 43 No'lu Mekânlar.
(Kaynak: Çevik-Abay 2016, 188)

Şimdiye kadar tespit edilen en erken tabaka VI. tabakadır. Bu tabaka diğer kültür tabakalarından birkaç özelliği bakımından ayrılmaktadır. Henüz çanak çömlek teknolojisinin kullanılmadığı tabakada kırmızı boyalı kireç tabanlar tespit edilmiştir

²⁹⁸ Çevik-Vuruşkan 2015, 592-593.

(Figür 34). Kırmızı boyalı tabanların kullanım sadece bu tabakada saptanmıştır²⁹⁹. Kırmızı boyalı tabanların tespit edildiği 42 ve 43 no'lu mekânlar dikdörtgen planlıdır³⁰⁰. Mekânların birinde, kırmızı tabanların her biri, yaklaşık olarak 1 cm kalınlığındadır ve mekânın en az 3 kere yenilenme evresine sahip olduğu gözlenmiştir. Zeminlerin kalınlığı çakıl taşlı dolguyla beraber 2 cm'dir. Yapı içinde oval biçimli bir ocak, direk deliği ve az sayıda *in situ* buluntulara rastlanılmıştır. Mekân 42'nin tabanının üstünde tespit edilen duvar kalıntılarına bakıldığında, duvarların da kireç sıva ile kaplanarak krem renkli panel ve figürlerle süslendiği görülmektedir³⁰¹. Yapı 43'te de eski bir sıva tabanı tespit edilmiştir³⁰².

Figür 34: Kireç Tabanlara Ait Parçalar.
(Kaynak: Çilingiroğlu 2011, 69, Fig. 1)

42 no'lu mekânda bir ovicaprid çenesi ve bir öğütme taşı, 43 no'lu mekânda ise sığır kürek kemiği ve bir tek kemik alet bulunmuştur. Söz konusu tabanların üzerinde bir terk etme ritüeli amacıyla hayvan çene kemiği ve kürek kemiğinin bırakılması haricinde başka bir buluntu tespit edilememiştir. Bu durum karşısında bu mekânların bilerek temiz bırakıldığı düşünülmektedir. Kürek kemiği ve çene kemiğinin mekânların tabanlarında tespit edilmesi, Çatalhöyük evlerindeki terk etme ritüelleri ile ilgili olabilir³⁰³. Ayrıca 42 no'lu mekânın zemininin yeniden sıvanmasından sonra öğütme taşının aynı noktaya yerleştirilmesi dikkat çeken diğer bir unsurdur. Öğütme taşının belirli bir kullanım amacına yönelik mi konulduğu yoksa terk etmeden sonra mı yerleştirildiği açık değildir³⁰⁴.

Kıyı Ege Bölgesi'nde ilk kez saptanan bu taban yapısı, çoğunlukla Levant ve Doğu-Orta Anadolu'nun Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmeleri ile Göller

²⁹⁹ Çevik 2013, 148.

³⁰⁰ Çevik-Abay 2016, 188-189.

³⁰¹ Erdoğu-Çevik 2015, 34; Çevik-Abay 2016, 188.

³⁰² Çilingiroğlu 2009: 43; Çilingiroğlu 2011, 68.

³⁰³ Erdoğu-Çevik 2015, 34; Çevik-Abay 2016, 189.

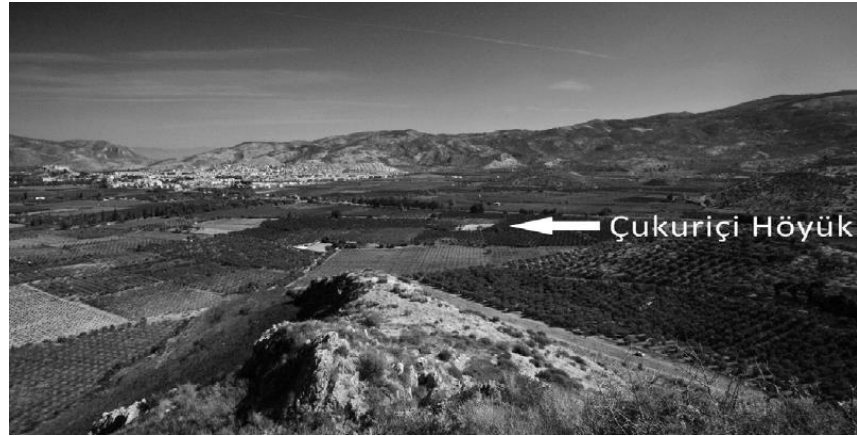
³⁰⁴ Çevik-Abay 2016, 189.

Yöresi'ndeki Bademağacı ve Hacılar gibi yerleşimlerden bilinmektedir³⁰⁵. Kırmızı sıva tabanını kaplayan dolgu da ilgi çekicidir. Yaklaşık 10 cm kalınlığında, temiz, kahverengi-yeşil killi bir topraktan oluşmaktadır. Alınan radyokarbon örneklerinden bu tabakanın MÖ 7. binyılın ilk yarısına tarihlendiği bilinmektedir³⁰⁶. Ön Neolitik Dönem olarak tarihlendirilen tabakada, L12 açmasının doğusunda yer alan L13 açmasında da kırmızı boyalı kireç tabanlara rastlanılmıştır ve L12 açmasında da olduğu gibi herhangi bir keramik ya da kil yapımı buluntular tespit edilememiştir³⁰⁷.

Ulucak'ta kırmızı boyalı kireç tabanların tespit edilmesi Nif Ovası'na yerleşen toplumların kökenleri hakkındaki sorunları gündeme getirmiştir. 2011 yılındaki çalışmalar neticesinde ana toprağa ulaşılmasıyla, boyalı zeminlerle yapılmış yerleşimin ilk yerleşimcilere ait olduğu ortaya çıkarılmıştır³⁰⁸.

3.3.3.2. Çukuriçi

10 km²'lik bereketli bir havzada, Küçük Menderes Nehri ve nehrin delta eksenini boyunca yaklaşık 20 km içeriye ulaşan güney kıyısında yer almaktadır³⁰⁹. Küçük Menderes Ovası'nda, Efes Antik Kenti'nin sınırları içerisinde kalan höyük çevresinde yer alan tarım arazisinin 4-5 m yüksekliğinde yer alır (Figür 35). 80 x 100 m genişliğindeki bir alanı kaplamaktadır. Höyükteki çalışmalar 2007'den itibaren B. Horejs başkanlığında bir ekiple yürütülmüştür³¹⁰.

Figür 35: Çukuriçi Höyük Görünümü.
(Kaynak: Stock Et Al. 2015, 568)

³⁰⁵ Çilingiroğlu vd. 2012, 149-151; Çevik 2013, 148- 150.

³⁰⁶ Çilingiroğlu 2011, 68-69.

³⁰⁷ Çevik vd. 2016, 371-372.

³⁰⁸ Çilingiroğlu 2011, 69.

³⁰⁹ Horejs et al. 2015, 297.

³¹⁰ Horejs 2010, 168.

Çukuriçi'nde, höyüğün bütün tabakalanmasına dair bilgiler tek bir plankarede yürütülen çalışmalar ile belirlenmiştir. Kazıcılarına göre höyüğün VIII-XII. tabakaları Geç Neolitik ve XIII. tabakası Erken Neolitik Dönem'e tarihlenmektedir³¹¹. Radyokarbon tarihlemeler höyüğün erken tabakası olan XIII. tabaka için MÖ 6680-6600 yıllarını vermektedir³¹².

3.3.3.2.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Günümüzde, höyüğün olduğu yerdeki tarımsal faaliyetlerin sürmesi sebebiyle Neolitik Çağ'a ait tabakalara ancak günümüz seviyesinin altında açığa ulaşılabilmektedir³¹³.

Çukuriçi Höyük'teki ilk Neolitik yerleşimlere, derin sondaj çalışmaları ve iki derin açmada yapılan araştırmalar sonucunda rastlanılmıştır. 50 metrekarelik sınırlı bir alanda yürütülen çalışmalarda XIII, XII ve XI olarak tanımlanan 3 ayrı tabaka tespit edilmiştir. XIII. tabakayı temsil eden Kompleks 24'te 30 cm kalınlığındaki bir dolguda, iyi korunmuş iki ya da üç evrelili kireç sıvalı taban dizisi açığa çıkarılmıştır. Doğal toprağın üzerine inşa edilmiş olan yapıdaki ilk ve en eski, küçük parçalar halinde iyi korunmuş beyaz kireçten üzeri kırmızı boyalı taban parçaları ele geçmiştir (Figür 36). Yine aynı yapı içerisinde yanmış kil ve küllü katmanlar ile ocak yapısı yer almaktadır³¹⁴.

Bu ilk katta, muhtemelen hematit olan kırmızı toprakların birikmesi bina içinde bu pigment maddesinin depolandığını göstermektedir. Yapıda saptanan dairesel formlu çukur içerisinde bir boynuz parçası, hayvan kemikleri, deniz kabuğu, obsidiyen ve kömürün birikmesi bu yerleşimde çeşitli etkinliklerin yapıldığını işaret etmektedir. Kırmızı boyalı tabanın bulunduğu ilk ve sonraki seviyelerde taş aletlerin ve ayrıca 2 ocağın bulunması, Kompleks 24'ün domestik bir kullanımı olduğunu işaret etmektedir³¹⁵.

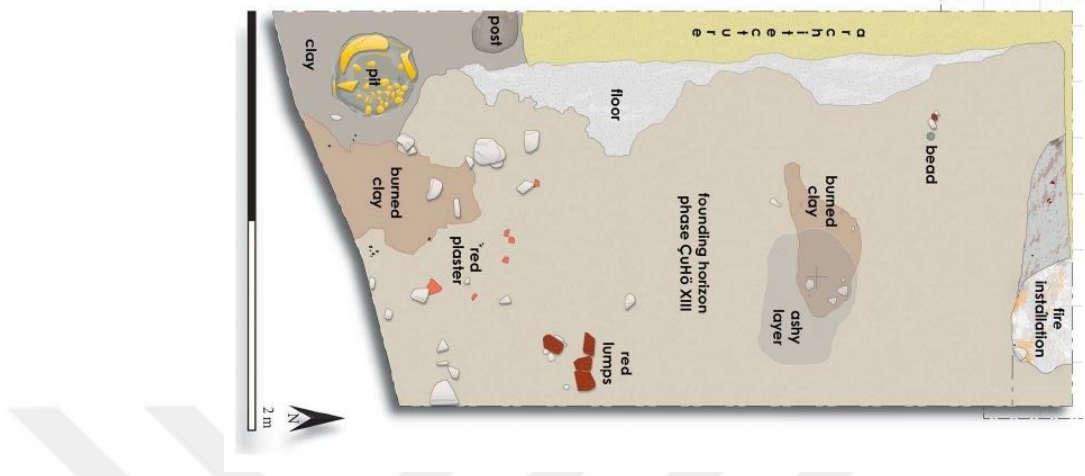
³¹¹ Horejs 2017, 16-17.

³¹² Horejs 2017, 18.

³¹³ Landstatter 2014, 603.

³¹⁴ Horejs 2015, 297.

³¹⁵ Horejs 2015, 298.

Figür 36: Çukuriçi Höyük N6 Açmasında XIII. Tabakada Bulunmuş Olan Kırmızı Tabanlar.
(Kaynak: Horejs et al. 2015, 300, Fig. 3)

3.3.3.3. Gökçada/ Uğurlu Zeytinlik

Yerleşim Gökçada'nın güneybatısında, aynı isimli köyün 1 km kuzeyinde konumlanmaktadır (Figür 37)³¹⁶. Neolitik ile Kalkolitik dönemlere tarihlenen 6 kültür katı, 15 tabaka tespit edilmiştir³¹⁷.

³¹⁶ Erdoğu 2012, 2.

³¹⁷ Erdoğu vd. 2017, 151.

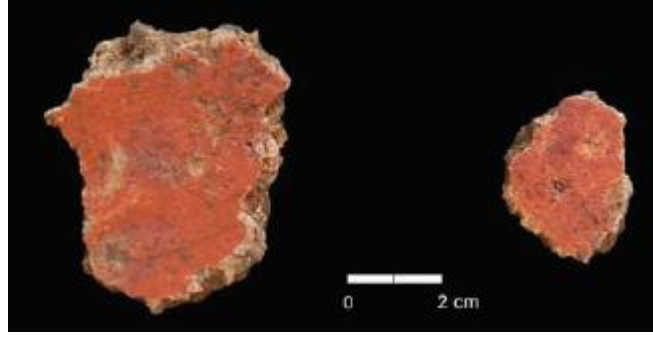

Figür 37: Yerleşimin Konumu.
(Kaynak: Boz-Erdoğan 2019, 2, fig. 1)

3.3.3.3.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

BB20-21 kodlu alanın orta kısımlarında yapılan derinleşme çalışmaları sırasında bir düzleme rastlanılmıştır. Bir üst tabakada görülen çanak çömlek yoğunluğu burada azalmıştır. Radyokarbon analiz sonuçları MÖ 6600 yıllarını vermektedir. Düzlemin alt kısmında ufak çakıl taşları ile oluşturulmuş kırmızı taban tespit edilmiştir (Figür 38). Düzlemin olduğu alanda pek çok beyaz üzeri kırmızı boyalı taban parçası görülmüştür. Yüzeyden 2.00 m derinde olan bu taban dışında 2.44 m derinliğinde bir başka taban daha tespit edilmiştir. Kısmen küllü alanları olan tabanın üzerinde direk deliği tespit edilmiş ve bu direk deliğinin yanında boğa boynuzu ele geçirilmiştir. Yine söz konusu tabanların üzerinde de hayvan kafatasları ve boynuz ele geçmiştir. Biley taşı, taş boncuklar ve kemikten yapılmış aletler diğer taban üstü buluntularını oluşturmaktadır (Figür 39). Çanak çömleğin tespit edilmediği alanda analiz sonuçları MÖ 6700-6800 arasını vermektedir³¹⁸.

³¹⁸ Erdoğan vd. 2017, 153.

Figür 38: VI.2 Tabakadan Kırmızı Boyalı Kireç Taban Parçaları.
(Kaynak: Erdoğan 2017, 74, Fig. 4)

Figür 39: BB20-21 Trench Açmaları Tabaka VI.1 ve VI.4.
(Kaynak: Erdoğan 2017, 73, Fig. 2)

3.4. Değerlendirme

Kıyı Ege’de Neolitik Çağ’ın başlangıcı, MÖ 7. binyılın ilk yarısına kadar gitmektedir. Bu ilk aşama Kıyı Ege’de şimdilik sadece Ulucak ve Çukuriçi’nden bilinmektedir. Bu en eski tabakaların dikkat çeken özelliklerinden bir tanesi kırmızı boyalı tabanlı yapıların bulunmasıdır. Ulucak’ın VI ve Çukuriçi’nin XIII. tabakalarında tespit edilen kırmızı boyalı tabanlı yapılar, sınırlı alanlarda açığa çıkartılabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kırmızı boyalı tabanlar ile temsil edilen dönemin yerleşim düzeni

hakkında çok bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak Ulucak'tan bilindiği kadarıyla Neolitik'in başlangıcında Kıyı Ege'de kırmızı boyalı tabanlarla temsil edilen yapılar dikdörtgen planlıdır. Bu yapıların tabanları ve bazen de duvarları kırmızıya boyanmıştır. Duvarların krem renkte bezemeler ile dekore edildiği de anlaşılmaktadır. Ulucak'ın VI. tabakasında tespit edilen tabanlar, iki mekânda kullanılmıştır. 1-2 cm kalınlığında yapılmış olan tabanların 3 kez yenilendiği bilinmektedir. Tabanlar üzerinde oval formlu ocak yapısı, direk deliği ve birkaç *in situ* buluntu dışında hayvan çene kemiği ve kürek kemiği ele geçmiştir. Tabanlarda kireç kullanılmış olması, bu hammaddenin birleştirici madde olarak harç yapımında bağlayıcılığı ve sıvamaya elverişliliği konusunda Ulucak ve Çukuriçi'nde yaşayan insanların belli bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kırmızı boyanın elde edilmesi konusunda da deneyimleri oldukları anlaşılmaktadır.

Ulucak ve Çukuriçi'nde kırmızı boyalı tabanlı yapılar, doğrudan ana toprağın üzerine inşa edilmiştir. Yani bu teknolojinin ve kırmızı boyalı tabanlarla temsil edilen kültürel birikim geriye doğru takip edilememektedir. Sonuçta, kırmızı boyalı tabanlı yapılara bakıldığında kültürel anlamda gelişkin bir anlayışı temsil ettikleri düşünülebilir. Çukuriçi'nde domestik olarak değerlendirilmiş olsalar da, Ulucak'ta kırmızı boyalı tabanlı yapıların temizlendikten sonra kapatılmış oldukları düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında teknolojik ve kültürel olarak bir ön aşamanın, bunların kökenini oluşturacak bir öncülün olması akla yatkındır. Diğer yandan bölgeye bakıldığında kırmızı boyalı tabanlar ve bu tabanlar ile temsil edilen ilk sürecin Mezolitik kültürler ile doğrudan ilişkisi henüz kurulamamıştır. Şimdilik kırmızı boyalı tabanların bölgeye yakın çevreden gelmiş olabileceği düşünülebilir. Nitekim Göller Yöresi ve Girmeler Mağarası örnekleri Kıyı Ege'nin yakın çevresinde bu taban geleneği ve teknolojisinin bulunduğunu kanıtlamaktadır. Kıyı Ege'den Göller Yöresi'ne ise, bölgenin coğrafyası ve topografik özelliklerinden bahsedilen bölümde vurgulandığı üzere, doğal yollar ile ulaşmak kolaydır. Neolitik yaşam tarzının Yakın Doğu'dan batıya, Ege kıyılarına ve Avrupa'ya aktarılmasını açıklayan çeşitli mekanizmalar geliştirilmiştir. Toplu göç, sızma, belirli bölgelerin küçük gruplarca kolonizasyonu, ticaret, akültürasyon, etkileşim ve diğer başka mekanizmalar ile bu yaşam tarzının batıda geliştiği önerilmiştir³¹⁹. Bu geleneğin ve teknolojinin Kıyı Ege'ye geldiği bir başka yol ise Akdeniz kıyıları olabilir. Özellikle Ege kıyıları ve Yunanistan'ın ilk

³¹⁹ Zvelebil 2001, 2.

Neolitikleşme aşamalarında deniz yolu ile gelen toplulukların önemli bir rol oynamış olabileceği düşünülmektedir³²⁰ (Figür 40).

Yerleşim	Kronoloji	Buluntular
Ulucak	VI. Tabaka	Mekan 42: Ocak Direk deliği <i>În situ</i> buluntu Ovicaprid çenesi Öğütme taşı
		Mekan 43: hayvan kürek kemiği
Çukuriçi	XIII. Tabaka	Ocak Dairesel formlu çukur içerisinde; boynuz parçası, hayvan kemikleri, deniz kabukları, taş aletler
Gökçeada/Uğurlu Zeytinlik	MÖ 6700-6800	Direk deliği Boğa boynuzu Hayvan kafatasları Biley taşı Taş Boncuklar Kemik aletler
Ekşi Höyük	MÖ. 7. Binyılın ilk yarısı	-
Tlos/Girmeler	MÖ 7. Binyılın ilk yarısı	Kazık delikleri Ocak

Figür 40: Batı Anadolu Bölgesi Kırmızı Boyalı Tabanlar.

4.1. Yukarı Menderes Havzası

Yukarı Menderes Havzası'nda Neolitik ve Erken Kalkolitik dönemlere tarihlenen çok sayıda yerleşim tespit edilmiştir. Burada söz konusu dönemlere yönelik arkeolojik kazılar sadece birkaç yıl önce başlamıştır. Ekşi Höyük, bölgede kazısı yapılmış ve hala devam etmekte olan yegâne yerleşimdir.

4.1.1. Coğrafi ve Topografik Yapı

Yukarı Menderes Havzası, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümünde, Gördes-Uşak yöresinin güney kesiminde yer almaktadır. Alan Büyük Menderes Nehri'nin yukarı çığırında konumlanmakta olup jeomorfolojik ve hidrografik özellikleri bakımından havza karakterindedir³²¹.

Bölge, deniz seviyesinden 800-850 metre yüksekte yer alan 815.6 km²lik bir havza tabanı ve bu havza tabanını çevreleyen, dağ, plato ve tepelerden oluşan 1426

³²⁰ Perlés 2005, 286; Horejs et al. 2015, 302.

³²¹ Dedeoğlu 2010, 21.

km²'lik bir alana yayılan havza çerçevesi ile "içe kapalı" özellikte bir topografyaya sahiptir. Öte yandan havza, çevredeki diğer bölgeler ile iletişimi sağlayan doğal yol güzergâhları üzerinde yer almaktadır; havzanın kuzeydoğusundaki Küfü Çayı Boğazı ve Düzbel Geçidi, Afyon Sandıklı Ovası'na, kuzeyindeki vadi Uşak'a, doğusundaki doğal güzergâh ise Dinar'a ve daha sonrasında Göller Yöresi'ne ulaşmaktadır³²².

4.2. Yukarı Menderes Havzasında Paleolitik Çağ

Yukarı Menderes Havzası'nda Paleolitik Çağ'a tarihlenen herhangi bir bulguya dair rapor bulunmamaktadır. Bölge son 10 yılda yoğun olarak taranmış olmasına rağmen, Paleolitik ya da Mezolitik buluntulara rastlanılmamıştır. Diğer yandan Yukarı Menderes Havzası'nın yakınında yer alan Honaz-Kocabaş'ta bir Homo Erectus fosili, Denizli Güney ve Baklan ilçelerinde Paleolitik ve Alt Paleolitik yontmataş buluntuları ve Uşak Sürmecik'te Orta Paleolitiğe tarihlenen fosil ve taş aletler tespit edilmiştir³²³.

4.3. Yukarı Menderes Havzasında Neolitik Çağ

Yukarı Menderes Havzası'nda Neolitik Çağ kültürü ve kronolojisi ile ilgili bilgiler, Göller Yöresi'ndeki kazıların sonuçları dikkate alınarak geliştirilmiştir. Araştırmaların Göller Yöresi'nde yoğunlaşması Yukarı Menderes ve Lykos vadisi kesimlerin Hacılar kültürünün periferinde kalan ara bölgeler olarak görülmesine neden olmuştur³²⁴. Ancak son yıllardaki yüzey araştırmaları ve Ekşi Höyük'te yürütülen kazılar, bu durumun farklı olduğunu göstermiştir.

4.3.1. Neolitik Çağ Araştırmalarının Tarihçesi ve Neolitik Çağ Yerleşimleri

Neolitik-Erken Kalkolitik sürece ait ilk veriler J. Mellaart'ın Yukarı Menderes Havzası'nı da içeren Güneybatı Anadolu yüzey araştırmasından gelmektedir. Sadece iki yerleşimin bildirildiği bu araştırmadaki veriler, "Hacılar Boyalıları" olarak tanımlanan çanak çömleklerden oluşmaktadır. Daha detaylı arkeolojik verilere ise 2003-2010 yılları arasında Eşref Abay başkanlığında gerçekleştirilen ve 2011'den itibaren ise F. Dedeoğlu tarafından havzanın dağlık kesiminde devam ettirilen yüzey araştırmalarıyla ulaşılmıştır. Her iki araştırma sonucunda Neolitik-Erken Kalkolitik süreçte iskân

³²² Ceylan 1998, 60; Dedeoğlu 2014, 33.

³²³ Lebetard-Alçıçek 2014, 8; Özçelik vd. 2019, 386; Söyler vd. 2017, 387-388.

³²⁴ Özdoğan 2014, 36.

edilmiş toplamda 17 yerleşim yeri tespit edilmiştir. Neolitik-Erken Kalkolitik'e tarihlenen ve şimdiye kadar tespit edilen toplam 17 yerleşimin 13 tanesi havzanın ova bölümünde bulunmaktadır. Tespit edilen yerleşimlerden ele geçen çanak çömlek parçaları Göller Yöresi'nde yer alan yerleşimler ile benzerlik göstermektedir³²⁵.

Ova bölümünde tespit edilen yerleşimlerin çoğu nehir ya da göl kenarında, plato ve dağlık bölümde yer alan yerleşimler ise deniz seviyesinden 900-1100 metre arası değişen yükseklikte, ormanlık kesimlerin su kaynaklarına yakın kısmında bulunmaktadır³²⁶.

Yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen çanak çömlekler bu alanın Göller Yöresi ile benzer bir kültüre sahip olduğunu göstermektedir. Geç Neolitik'in son evrelerine tarihlendirilen Hacılar Boyalıları olarak isimlendirilen örneklerin bu alanda tespit edilmesi, bu kültürün sadece Göller Yöresi ile tanımlı olmadığını, daha geniş bir alana yayıldığı sonucunu ortaya koymaktadır. Son yıllarda Çine/Tepecik Höyük ile Latmos'ta yürütülen çalışmalarda bu çanak çömleklere benzer örneklerin saptanması, Yukarı Menderes'in ötesinde Büyük Menderes Havzası içerisinde de yayıldığını göstermiştir³²⁷. Nitekim Ekşi Höyük'te yürütülen arkeolojik kazılar, Göller Yöresi ile olan ilişkiyi de doğrulamaktadır. Ekşi Höyük'teki kazılar Fulya Dedeoğlu Konakçı başkanlığında devam etmektedir.

4.3.2. Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler

Yukarı Menderes Havzası'nda kırmızı boyalı tabanların tespit edildiği tek yerleşim, bölgedeki Neolitik Çağ ve sonrasında ait kazıların yürütüldüğü Ekşi Höyük'tür.

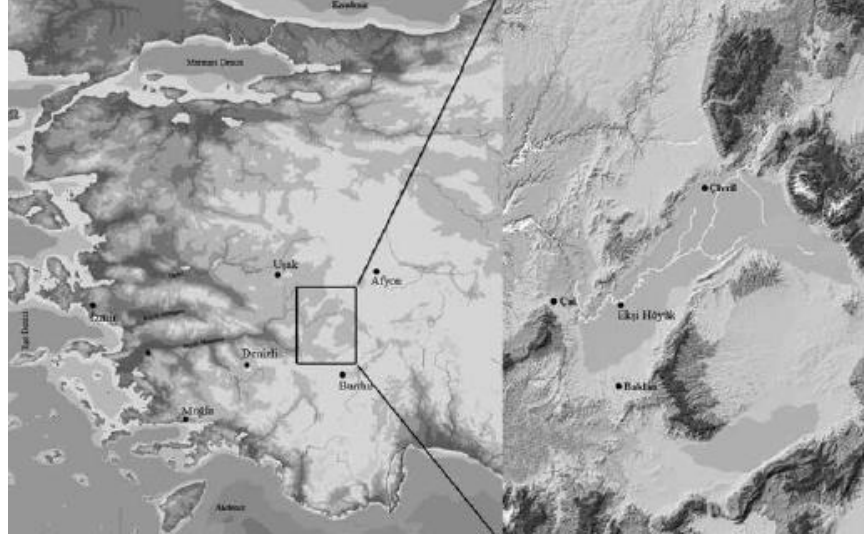
4.3.2.1. Ekşi Höyük

Denizli İli'nin Çal ilçesi Dayılar Mahallesi sınırları içerisinde yer alan höyükte 2015 yılında Fulya Dedeoğlu başkanlığında kazı çalışmaları başlatılmıştır (Figür 41).

³²⁵ Dedeoğlu 2014, 34-36.

³²⁶ Dedeoğlu 2010, 101.

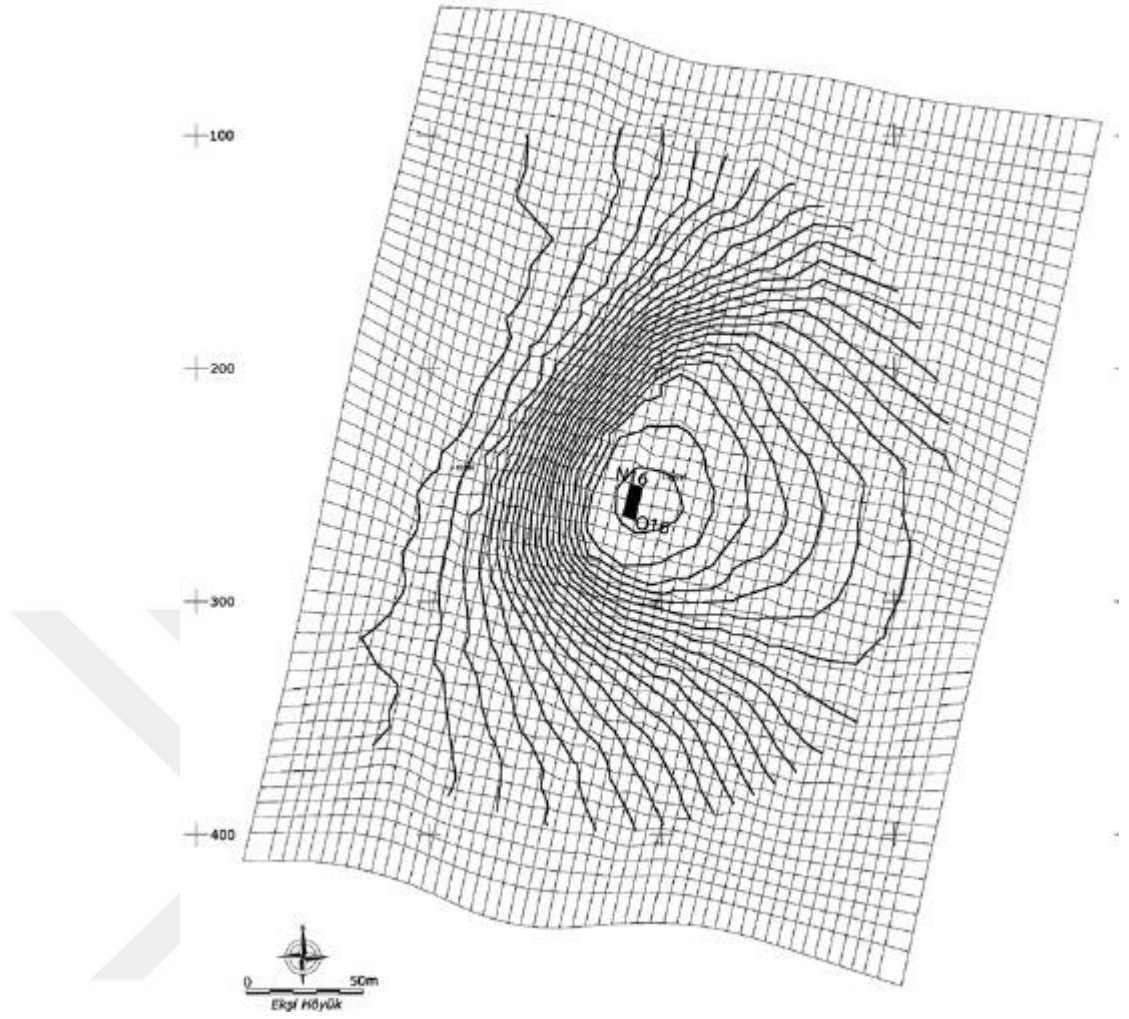
³²⁷ Dedeoğlu 2010, 109-110.

Figür 41: Ekşi Höyük Konum.
(Kaynak: Dedeoğlu vd. 2016, 397, harita 1)

Deniz seviyesinden 812 m yüksekliğe sahip, doğu-batı uzantılı doğal bir tepede yer alan ve yaklaşık 2 hektarlık bir alana yayılan yerleşimin güneyinde küçük bir göl, kuzeyinde ise Büyük Menderes Nehri bulunmaktadır. Ekşi Höyük'te en erken süreci temsil eden Neolitik Çağ'a ilişkin şimdilik 6 tabaka tespit edilmiş olup gerek görelî gerekse mutlak tarihlere göre MÖ 6600 yıllarından MÖ 5800 yıllarına değin kesintisiz bir iskânın olduğu anlaşılmıştır³²⁸ (Figür 42).

³²⁸ Dedeoğlu-Baysal 2017, 50.

Figür 42: Ekşi Höyük Topografik Plan.
(Kaynak: Dedeoğlu Vd. 2016, 399, Çiz. 1)

4.3.2.1.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Höyükte Neolitik'e tarihlenen en erken yerleşimde, üç farklı tabakası olan kırmızı boyalı kireç tabanları olan yapılar bulunmaktadır. Dörtgen formlu, çit-çamur tekniği ile yapılan duvarları olan yapının dikkat çeken unsuru 4 evreye sahip kırmızı boyalı tabanlarıdır. En erken 3 evresinde boyalı olarak kullanılan tabanın son evresini bezemesiz, beyaz kireç sıva oluşturmaktadır³²⁹.

Höyükte MÖ 6700-6500 yılları arasına tarihlenen tabakada, erken U planlı yapı temelini batısında kuzeybatı güneydoğu doğrultulu, ince (25 cm) bir duvar ile sınırlandırılan sert nitelikte kireç bir taban bulunmuştur (Figür 43). Taban, dikdörtgen

³²⁹ Dedeoğlu-Baysal 2017, 51.

biçimlidir ve kuzeybatı-güneydoğu yönünde yaklaşık 5 metre kadar uzunluğa sahiptir. Batı yönüne doğru tahrip olmuştur. Tabanın 4 farklı sıvama evresi vardır.

- İlk evrede bezeme, kırmızı taban üzerine krem bantlar şeklindedir ve krem bantlar iki yandan birbirine paralel siyah çizgiler ile sınırlandırılmıştır. Siyah çizgilerin içe bakan tarafı, birbirine bakar şekilde testere dişi biçimde bezenmiştir.
- İkinci evrede kullanılan bezemeler bazı farklılıklara sahiptir. Kırmızı boya 33 cm genişliğinde bir bant tarafından bölünmüştür. Bu bandı iki yanda sınırlayan gri düz çizgiler mevcuttur. Bandın merkezinde, kenarlarına paralel uzanan 2 cm kalınlığındaki iki düz çizgi, krem rengi iki yanda geniş ve ortada dar olmak üzere 3 bölüme ayırmaktadır.
- Üçüncü evre de önceki evre ile benzer şekildedir fakat kırmızı boyanın gri kenarlıklı krem bant tarafından bölündüğünü gözlemlenebilen kesim silik bir şekilde seçilebilmektedir.
- Son evrede ise beyaz renkli kireç tabana herhangi bir bezeme yapılmamıştır. Bu tabanların üzerinde birkaç kemik ve çanak çömlek parçası dışında herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanılmamıştır³³⁰.

Figür 43: Kırmızı Boyalı Kireç Taban.
(Kaynak: Dedeoğlu vd. 2017, 567, Fig. 11)

³³⁰ Dedeoğlu vd. 2017, 557- 559.

Sıvama evrelerinin üst üste binen kesitlerinden, her aşamasında öncelikli olarak son derece ince kum ve çakılın serildiği, ardından bunun üstüne kireç tabanların yapıldığı anlaşılmaktadır. Kırmızı tabanlı yapıların en geç olanı radyokarbon verilere göre MÖ 6680-6590 yıllarına tarihlenmektedir.³³¹

4.3. Değerlendirme

Yukarı Menderes Havzası içerisinde yer alan Ekşi Höyük, bölgedeki en dikkat çeken kırmızı boyalı taban yapısına sahiptir. 4 farklı evresi olan tabanların ilk üç evresi boya bezemeli son evresi ise bezemesizdir. Boyalı evrelerin ilkinde taban üzerine krem bant çekilmiş ve bu bantlar birbirine paralel gelecek şekilde siyah çizgilerle iki yandan sınırlandırılmıştır. İkinci evrede ise bu krem bantlar daha geniş bir bant ile bölünmektedir. Boyalı son evrede ise kırmızı boyanın çevresi gri kenarlı olan başka bir krem bant tarafından bölünmektedir. Tabanların üzerinde birkaç kemik ve çanak çömlek parçası dışında herhangi bir buluntu tespit edilmemiştir. Genel olarak Yukarı Menderes Havzası'nda ve yakın zamanda kazılarına başlanan Ekşi Höyük'te ortaya çıkartılan çanak çömlek gibi buluntuların Göller Yöresi ile benzerliği dikkat çekicidir. Hatta iki bölge aynı kültür bölgesi içerisinde değerlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Ekşi Höyük'te kırmızı boyalı tabanların bezenmiş olması, Hacılar ve Bademağacı ile benzerlik göstermektedir.

5. Güneybatı Anadolu

5.1. Tlos-Girmeler Mağarası

Muğla İli, Fethiye sınırları içerisinde, Tlos antik kentinin 5 km kuzeybatısında yer alır³³² (Figür 44). Girmeler Mağarası, ilk olarak 1980'lerde Fethiye Arkeoloji Müzesi tarafından arkeolojik bir alan olarak tanımlanmıştır³³³. Yerleşim tabakalanmasının öğrenilmesi, tespit edilen tabakaların incelenmesi, yerleşimin tipi ve kullanım amacının belirlenmesi amaçlarına yönelik yürütülen çalışmalarda 3 farklı alanda sondajlar halinde çalışılmıştır³³⁴ (Figür 45).

³³¹ Dedeoğlu ve Baysal 2017, 51.

³³² Becks-Polat Becks 2013, 167.

³³³ Takaoğlu et al. 2014, 111.

³³⁴ Korkut vd. 2012, 463-464.

Figür 44: Tlos/Girmeler Konum.
(Kaynak: Takaoğlu-Korkut 2019, 496, fig 1)

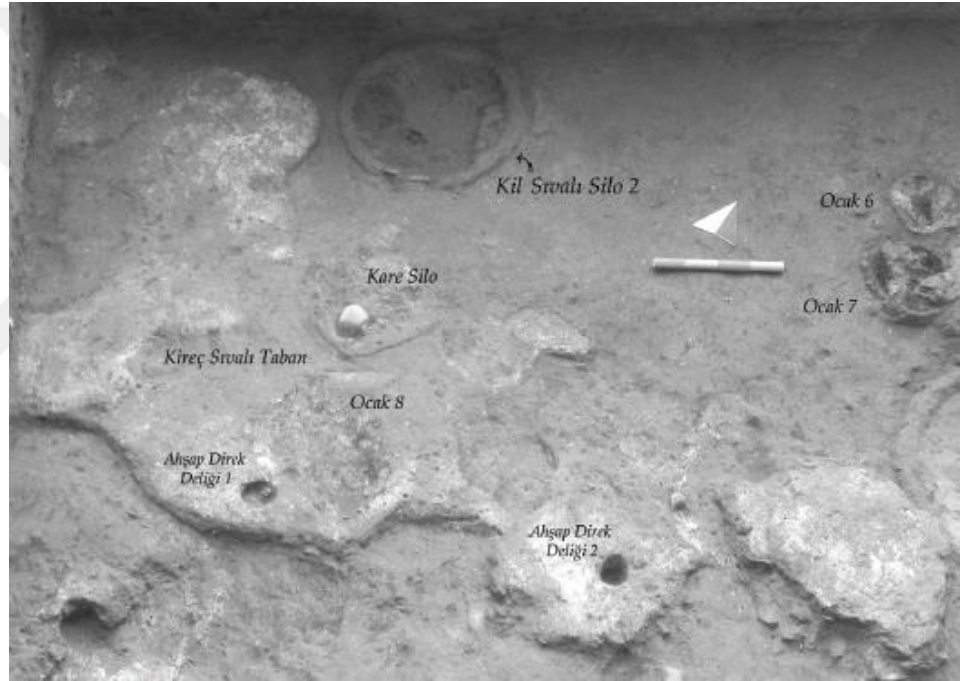

Figür 45: Yerleşimin Görünümü.
(Kaynak: Takaoğlu-Korkut 2019, 497, fig 3)

5.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

2013 yılındaki arkeolojik çalışmalar çerçevesinde A sondajı 3x5 metre daha genişletilerek bir önceki kazı sezonunda çıkarılan ocak yapılarının seviyesine ulaşılmıştır (Figür 46). Erişilen seviyede ufak taşlar ve sönmüş kireç kullanılarak

yapılan sert bir taban yapısı tespit edilmiştir. En az 3 yenileme evresi olan tabanın üzerinde kazık delikleri bulunmuştur. Kazık delikleri, burada kulübe tarzında bir yapı olduğunu göstermektedir. Yapının dolgusu ve üst seviyelerinde kemikten yapılmış bız parçaları ele geçmiştir. A açmasının içinde 1x1 metrelik bir sondaj açılmış ve kırmızı toprak katmanı ortaya çıkmıştır. Bu toprak dolgusu içinde çakmaktaşı aletler ve hayvan kemikleri tespit edilmiştir. Farklı sondaj açmalarından elde edilen radyokarbon analiz sonuçlarına göre MÖ 8500 ve MÖ 7460-7070 şeklinde iki farklı tarih aralığı elde edilmiştir³³⁵. Tabanlardaki ezilmiş kireçtaşları, zeminlere benekli bir görünüm kazandırmıştır³³⁶.

Figür 46: A Sondajı.
(Kaynak: Takaoğlu-Korkut 2019, 498, fig 5)

Girmeler’de mağara girişinin ön kısmında da çalışılmıştır (Figür 47). Galeri 1’in önünde sert zemini olan binanın bölümleriyle beraber kazıcıları tarafından terrazzo olarak adlandırılan tabanlar tespit edilmiştir. Binanın duvar kalıntıları incelendiğinde çit-çamur örgüsüyle yapıldığı anlaşılmaktadır. İçten ve dıştan yüzeyleri kireçle sıvanmıştır. Binanın terrazzo taban kalınlığı 9-12 cm arası değişen küçük taşlardan

³³⁵ Korkut vd. 2014, 642; Takaoğlu et al. 2014, 116.

³³⁶ Takaoğlu et al. 2014, 115.

yapılmıştır. Bir diğer alanda ise üst süte sıvanmış toplam 9 farklı terrazzo taban ve 8 kat yangınlı dolgu bulunmuştur. Burada en alttaki terrazzo yapısı, toprağın üzerine inşa edilmiştir. Bina terk edildiğinde kasıtlı bir şekilde yakılmıştır. Muhtemelen yapının ömrünün sonuna geldiği düşünüldüğünde bir ritüel gerçekleştirilerek yakma işlemi ile gömülmüştür. Neredeyse tüm yanmış katlar buğday tohumları içermektedir³³⁷.

Figür 47: D Açması.
(Kaynak: Korkut 2014, 655, res. 15)

5.2. Değerlendirme

Güneybatı Anadolu'daki Tlos/Girmeler'de yapılan sondaj ve açmalardaki çalışmalarda elde edilen sonuçlarda kırmızı boyalı tabanların kullanıldığı bilinmektedir. Sönmüş kireçten yapıldığı tespit edilen tabanların A açmasında en az 3 kere yenilenecek kullanım gördüğü bilinmektedir. Aynı şekilde D açmasının kesit profilinde görülen terrazzo tabanlarında uzun süre yenilenecek kullanıldığı tespit edilmiştir. Tabanların olduğu mekânlardaki duvar kalıntılarının da sıvalı olduğu bilinmektedir. Ortaya çıkartılan kırmızı boyalı tabanlı yapıların radyokarbon analiz sonuçları Göller Yöresi ve Kıyı Ege ile karşılaştırıldığında ise Girmeler'in MÖ 7. binyılın biraz öncesine ya da hemen başına tarihlenen sonuçlar verdiği görülmektedir.

³³⁷ Takaoğlu et al. 2014, 114-115.

Girmeler’de de kırmızı boyalı tabanların ritüelistik bir amaçla kapatılmış olduğu düşünülmektedir.

6. Göller Yöresi

6.1. Coğrafik ve Topografik Yapı

Göller Yöresi coğrafi olarak doğuda Beyşehir Gölü, batıda Acı Göl ve Salda Gölü, kuzeyde Eber Gölü, güneyde ise Gülük ve Köprülü geçitleri ile sınırlanan irili ufaklı 65 gölün bulunduğu bir bölgedir. İç bölümlerinde yüksek ve alçak dağ sıraları, onların arasında kalan havzalar ve de çok sayıda göl ile karstik bir bölgedir. Bu nedenle bölge içinde farklılıklar barındıran küçük eko-nişlere sahip olan bir coğrafyadır. Göllerin tamamı Toros dağları üzerinde ya da Bozdağ ve Emirdağ masifleri arasında kalan çöküntülerde yer alır. Beyşehir ve Suğla gölü Neojen’e ait Beyşehir-Seydişehir tektonik çukuru içinde yer alır. Eğridir, Burdur ve Acıgöl de benzer bir oluşum süreci geçirmiştir³³⁸.

Göller Yöresi izole fakat iyi sulanan, dağlar arasında konumlu bir dizi vadi ve göllerden oluşur. Bu özelliğiyle geniş Orta Anadolu’ya tezat oluşturur. Buna ek olarak bölge av hayvanları ve kereste gibi çeşitli kaynaklar sağlayan çevre çeşitliliği açısından zengindir³³⁹. Bölgenin MÖ 10 binlerde otlak, MÖ 7. binyılın ortalarında ise çam, meşe ve ardıç ormanlarıyla çevrili olduğu anlaşılmıştır³⁴⁰.

Günümüzde Antalya düzlüğünün tarım açısından verimli olmasına karşın, 10 bin yıl önce bölgenin geniş alanlarda tarım yapılmasının olanak dahilinde olmadığı, bu sebeple ilk tarımcı toplulukların kuzey ve kuzeybatının yayla koşullarında tarım yapmış oldukları düşünülmektedir. Hacılar’da ele geçen odun kömürleri bunu destekler niteliktedir. Kuruçay’da tahıl kalıntılarına rastlanılmazken bu durum avcı toplayıcı geleneğin sürdürülmesi olarak düşünülmektedir. Er Baba yerleşiminde ise einkorn, arpa, mercimek gibi türlerin tarımı için bölgede arazi açmak adına ormanlık arazilerin yok edildiği bilinmektedir³⁴¹ (Figür 48).

³³⁸ Duru 2011, 159.

³³⁹ Düring 2016, 93.

³⁴⁰ Kuzucuoğlu 2002, 42.

³⁴¹ Duru 1994, 109; Duru 2011, 159.

Figür 48: Göller Yöresi'nde Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.

6.2. Göller Yöresi'nde Mezolitik ve Paleolitik Çağ

Bölgenin Paleolitik sonlarında ve Epi-paleolitik dönemde iskân edildiği bilinen Antalya'ya sınır olması önemlidir. Burdur ve Isparta arasında yer alan Baradız'da her ne kadar Epipaleolitik aletler bulunmuş olsa da Karain, Beldibi, Belbaşı gibi önemli mağara yerleşimleri Antalya bölgesinde yoğunlaşmaktadır³⁴². Bölgede Neolitik Çağ'a temel hazırlayabilecek Mezolitik kültürler, Herbert Louis tarafından yapılan çalışmalarda, Baradız'da tespit edilmiştir. Fakat burada tespit edilen mikrolit endüstrisi, Neolitik'in yontmataş endüstrisinden farklıdır³⁴³.

6.3. Göller Yöresi'nde Neolitik Çağ Araştırmalarının Tarihçesi ve Neolitik Çağ Yerleşimleri

Bölge üzerine ilk kapsamlı rapor 1912 yılında H. Ormerod tarafından hazırlanmıştır. Takip eden yıllarda kuzeyinde bulunan Sultandağı çevresinde K. Bittel bir dizi yerleşme yeri bulmuş ve yayınlamıştır. Bölgede daha kapsamlı yüzey araştırmaları 1950'li yıllarda Mellaart ile başlamış, bölgede Neolitik ve Kalkolitik döneme tarihlediği çok sayıda yerleşme tespit edilmiştir³⁴⁴.

³⁴² Duru 1996, 4.

³⁴³ Kartal 2009, 56-57.

³⁴⁴ Duru 2011, 157.

Yakın Doğu'da 1950'li yıllara kadar gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları doğrultusunda gelişen görüşler, Neolitik kültürlerin Toros Dağlarının kuzeyine geçmiş olamayacağı üzerine odaklanmıştır. Bu görüşün gelişmesinde Anadolu platosunun sert karasal ikliminin katkısı da bulunmaktaydı. 1950'li yıllarda başlayan Anadolu Neolitiği araştırmaları ile J. Mellaart'ın öncülüğünde başlatılan Hacılar'daki ve daha sonra Çatalhöyük'teki çalışmalarla ortaya çıkarılan Neolitik yerleşimler ve kültürleri, Toroslar'ın kuzeyinde Neolitik olmadığını belirten görüşleri tersine çıkarmıştır³⁴⁵.

Göller Yöresi'nde Neolitik Çağ'a tarihlenen arkeolojik çalışmalar ilk olarak Hacılar'ın kazılmasıyla başlamış olup daha sonra Kuruçay, Höyücek ve Bademağacı yerleşimlerinin kazılmasıyla devam etmiştir. Bölgedeki Neolitikleşme sürecini açığa çıkarmaya çalışan araştırmacıların bu konu hakkındaki genel fikri, bu bölgenin kendine özgü gelişim gösteren bir bölge olduğudur³⁴⁶.

Göller Yöresi'nde yürütülen çalışmalar sonuçları, Güneybatı Anadolu Neolitik Çağ'ın MÖ 7100/7000- 6200/6000 yıllarını içeren bir zaman aralığına yayıldığını göstermiştir. Akeramik sürecin varlığı konusu belirsiz olmakla beraber bölgede yürütülen Bademağacı ile Höyücek kazılarında elde edilen sonuçlar çanak çömlek kullanımının MÖ 7000'lerden itibaren ilk kez başladığı sonucunu ortaya koymakta ve MÖ 6400'den itibaren de genellikle monokrom çanak çömlekler ve çeşitli formların kullanıldığı bilinmektedir³⁴⁷.

Göller Yöresi'nde yürütülen araştırmalar, bölgenin Çanak Çömlekli Dönem süresince yoğun olarak iskân edildiğini gösterse de bu sürecin öncesine tarihlenen arkeolojik veriler son derece sınırlıdır. Bölgede tespit edilen tek Çanak Çömleksiz tabakaya sahip yerleşim-tartışmalı da olsa- Hacılar'dır³⁴⁸. 7. tabakayı kapsayan (I-VII) Akeramik tabakası MÖ 8200-7550'ye tarihlendirilmektedir ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem katmanları ile arasında kültürel bir kesinti vardır³⁴⁹.

J. Mellaart tarafından bu tabakaların Akeramik olarak tanımlanmasına herhangi bir çanak çömlek parçasına rastlamaması etken olmuştur. Bu tabakadaki radyokarbon sonucunun MÖ 8200 tarihini vermesi de J. Mellaart'ın bu savını destekler niteliktedir.

³⁴⁵ Baysal 2005, 651.

³⁴⁶ Duru 2011, 158.

³⁴⁷ Dedeoğlu 2014, 36.

³⁴⁸ Kansu 1944, 676-677; Kartal 2003, 47-50.

³⁴⁹ Mellaart 1970, 4-5.

Fakat bu sonuçlar birçok araştırmacı tarafından tartışmalıdır. R. Duru ve ekibinin yaptığı çalışmalarda, höyüğün yakınında mezarlık alanını tespit etmek amacıyla yürütülen çalışmalarda, kırmızı boyalı kireç tabanlara rastlanmıştır. Kireç tabanların bir tanesinin hemen üzerinde ise *in situ* halde birkaç çanak çömlek tespit edilmiştir.

Bölgenin en eski Neolitik Çağ yerleşimi, Bademağacı EN I/9 yapı katıdır³⁵⁰. Göller Yöresi'nin tüm yerleşimlerinde görülen ve erken Neolitik Dönem'de ortak karakteristiğe sahip olan malzeme gri-bej hamurlu, kırmızı ya da kahverengi boya astarlı, açık ve iyi fırınlanmış mallardır³⁵¹.

Koyu gri ve grimsi kahverengi hamuru olan, açkılanmış ve iyi pişirilmiş çanak çömleklerin Mellaart'ın Akeramik olarak tanımladığı tabakalar ile aynı döneme ait olduğu ileri sürülmektedir³⁵². Başka bilim insanları ise Akeramik tabakadaki tespit edilmiş taş aletlerin Çanak Çömleksiz Neolitik için genellikle bilinen mikrolit aletlerden benzerliklerinin olmadığını ve Hacılar'ın takip eden tabakalarda tespit edilen malzemeler ile farklılık göstermediğini öne sürmüşlerdir³⁵³. Akeramik evreden sonra J. Mellaart'a göre yerleşimde uzun süren bir kültürel kesinti vardır. Doğu Çatalhöyük'teki yerleşim, bahsedilen bu kesintisinin boşluğunu kapatmaktadır. J. Mellaart böylelikle İç Anadolu'daki Erken Neolitik Dönemi, Hacılar'ın IX-VI arası süreci kapsayan Geç Neolitik evresinin takip ettiğini belirtmektedir³⁵⁴.

6.3.2. Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler

Göller Yöresi'nde kırmızı boyalı tabanlar Hacılar ve Bademağacı yerleşimlerinde tespit edilmiştir.

6.3.2.1. Hacılar Höyük

Burdur'un 25 kilometre güneybatısında, Hacılar Köyü'nün bitişiğinde tespit edilen bir yerleşimdir. 1957-1960 yılları arasında J. Mellaart başkanlığında 4 sezon süren kazı çalışmalarından sonra höyükte 3 kültür evresi tespit edilmiştir³⁵⁵.

³⁵⁰ Umurtak 2007, 473.

³⁵¹ Duru 1999, 167; Baysal 2005, 651.

³⁵² Duru 2007, 333.

³⁵³ Schoop 2005, 179; Thissen 2000, 142.

³⁵⁴ Mellaart 1970, 8-11.

³⁵⁵ Duru 2008, 11-12.

1960 yılında Hacılar son kazı mevsiminde J. Mellaart, IX. yapı katının altında, steril bir tabakanın ayırdığı bir başka yerleşim sürecini ortaya çıkartmış ve 7 yapı evresi halindeki bu yerleşimde çanak çömlek bulunmadığından bu evreyi Akeramik Hacılar Kültürü olarak tanımlamıştır³⁵⁶.

Hacılar Höyük'teki yerleşim mezarlığını bulmak amacıyla 1985-1986 yılları arasında R. Duru başkanlığında kazı çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda mezarlık bulunamamış ancak J. Mellaart'ın Akeramik Neolitik Çağ'a tarihlendirdiği mimari kalıntılarla benzerlik gösteren ve üzerinde keramik parçaları bulunan mimari kalıntılara rastlanmıştır³⁵⁷. Mellaart sonrasında yaptığı sondaj çalışmalarından elde ettiği sonuçlara göre bölgenin kronolojisinin en eski evresinin MÖ 8200'lere tarihlenmediği, Hacılar'da Akeramik Neolitik Dönem'in aslında var olmadığını düşünmektedir³⁵⁸.

Hacılar'ın tabakalaşması aşağıdaki gibidir³⁵⁹:

I D-C Son Yerleşim

I A-B Erken Kalkolitik'in Sonu-Tahkimli Yerleşim

II A-B Erken Kalkolitik-Tahkimli Yerleşim

V-IV Erken Kalkolitik

IX-VI Geç Neolitik

.....Hiatus.....

I-VII Akeramik Neolitik

Radyokarbon tarihllemeler IX. yerleşim katı ile başlayan tabakaların, MÖ 6400'lerde kurulduğunu ve I. tabakanın MÖ 5700 civarında sona erdiğini göstermektedir³⁶⁰.

6.3.2.1.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Hacılar'ın I-VII. Akeramik olarak adlandırılan tabakalarında yapılan çalışmalar sonucunda, evlerin tabanlarının düzeltilmiş ve kırmızıya boyanmış olduğu tespit

³⁵⁶ Mellaart 1961, 70.

³⁵⁷ Duru 1989, 99-100.

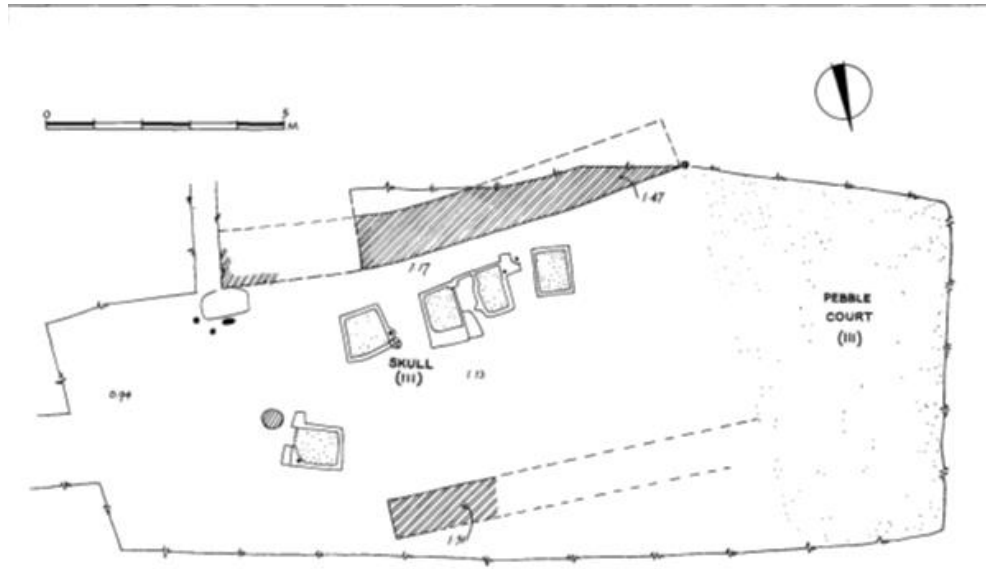
³⁵⁸ Duru 1989, 101-105.

³⁵⁹ Mellaart 1970, 92, 93.

³⁶⁰ Thissen 2010, 273.

edilmiştir³⁶¹. Akeramik olarak adlandırılan yerleşim doğrudan ana toprağın üzerine kurulmuştur. Ancak çalışmalar sınırlı alanlarda yürütülebilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda I-VII olarak adlandırılan ve dolgu derinliği 1.5 metreyi bulan 7 yapı katı tespit edilmiştir. Ancak bu yapı katları, üst tabakaların yoğun tahribatına uğramıştır. En iyi korunmuş duvar yüksekliği ancak 25 cm kadardır. Mimari kalıntılar, dikdörtgen planlı küçük odalardan oluşmaktadır. Duvarlar kerpiçten inşa edilmiştir. Bu odalar geniş bir avlunun etrafında yer alır. Bazı odaların tabanlarına çakıl döşenmiş ve üstleri kireç harç ile sıvanmıştır. Kireç sıvalı tabanlar kırmızıya boyanmış ve parlatılmıştır (Figür 49). Muhtemelen duvarlar krem renkli bir sıva ile sıvanmıştır ve üzerlerine geometrik desenler yapılmıştır. Akeramik II yapı katında, ortasında dairesel bir çöküntü bulunan uzun bir yapının kırmızı boyalı tabanında geniş bir krem bant tespit edilmiştir. Bir sonraki yapı katında bunun üzeri de tamamen kırmızı boyalı taban ile sıvanmıştır. J. Mellaart tarafından Akeramik olarak tanımlanan tabakaların bir diğer özelliği tabanların üzerinde herhangi bir buluntunun olmamasıdır³⁶².

Kırmızı boyalı tabanların bulunduğu Akeramik Hacılar'ın IV ve V. tabaklarından bilindiği üzere, evlerin çevresinde yer aldığı avluda dikdörtgen fırın ve oval ocaklar ile depo çukurları bulunmaktadır (Figür 50). Akeramik V. tabakada bu depo çukurlarından bir tanesinde bitki tohumları tespit edilmiştir³⁶³(Figür 51).

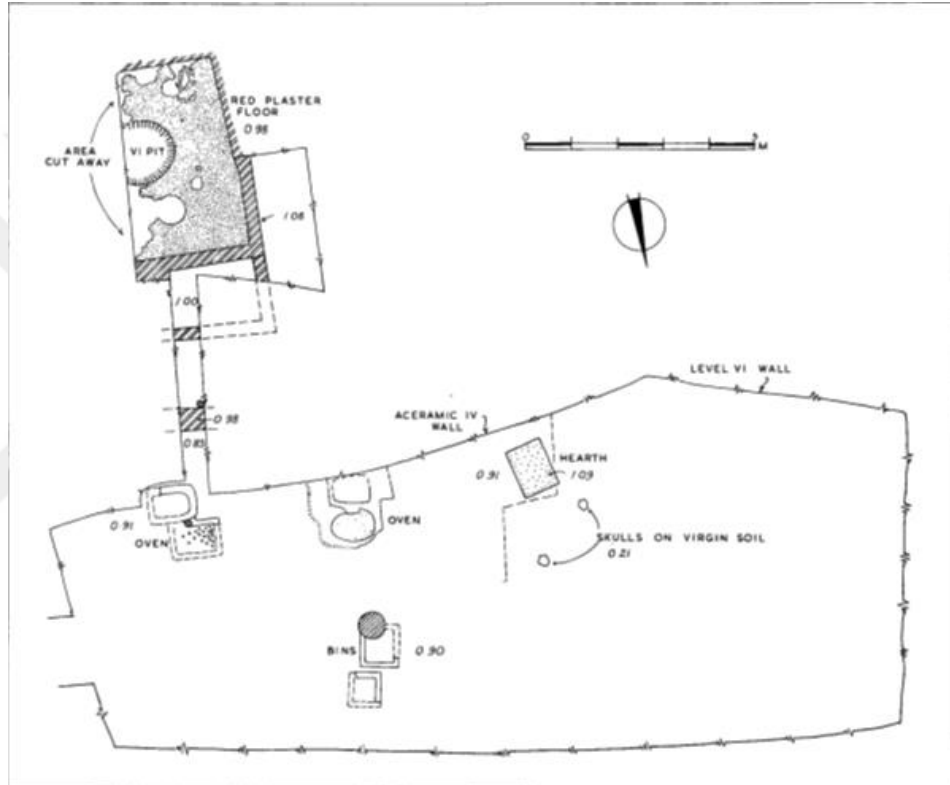
Figür 49: IV. Tabaka Planı.
(Kaynak: Mellaart, 1970b, 54)

³⁶¹ Umurtak 2007, 473.

³⁶² Mellaart 1970, 3-4.

³⁶³ Mellaart 1970, 5.

Az sayıda koyun, keçi ve büyükbaş hayvan kemiği ile buğday, arpa ve mercimek Akeramik Hacılar'ın kırmızı boyalı tabanlı yapı katlarında tespit edilen bitki ve hayvan kalıntılarını oluşturmaktadır³⁶⁴. Bir taş balta, birkaç boncuk ve dilgi, kemik bız gibi az sayıda buluntu kırmızı boyalı tabanlı yapı katlarının az sayıdaki buluntusunu oluşturmaktadır. Bu tabakanın bir diğer önemli özelliği çanak çömlek bulunmamasıdır³⁶⁵.

Figür 50: V. Tabaka Planı.
(Kaynak: Mellaart, 1970b, 55)

Akeramik Hacılar'ın kırmızı boyalı tabanlı yapı katlarında (VII ve III) insan kafatasları ortaya çıkartılmıştır. Bunlardan iki tanesi avlu tabanı üzerine yerleştirilmiş

³⁶⁴ Mellaart 1970, 5.

³⁶⁵ Mellaart 1970, 6.

olarak tespit edilmiştir. Bu kafatasları J. Mellaart tarafından ata kültü olarak yorumlanmıştır³⁶⁶.

Hacılar'da kırmızı boyalı tabanlı yapıların bulunduğu yerleşimin, mezarlık alanından elde edilen ve burada ortaya çıkartılan kırmızı boyalı tabanlar dikkate alındığında, daha geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır³⁶⁷.

Figür 51: Hacılar Kırmızı Boyalı Kireç Taban.

6.3.3.2. Bademağacı Höyük

Antalya ilinin 55 km kuzeyinde, Anadolu yaylasını güneyden çevreleyen Toros Dağları'nın kuzey yamaçlarına bitişik küçük bir ova içerisinde yer alır. Bademağacı Beldesi'nin 2.5 kilometre kuzeyindeki yerleşimde 1993-2010 yılları arasında R. Duru başkanlığında kazı çalışmaları yürütülmüştür³⁶⁸. Höyük, ova düzleminden yaklaşık 7 metredir. Fakat dolgular ova düzleminden yaklaşık 2 metre kadar aşağı indiğinden buradaki birikim 9 metreye yakındır³⁶⁹ (Figür 52).

³⁶⁶ Mellaart 1970, 6.

³⁶⁷ Duru 2007, 332.

³⁶⁸ Duru-Umurtak 2005, 24.

³⁶⁹ Duru 2007, 342.

Figür 52: Bademağacı Höyük'ün Kuzeybatıdan Hava Fotoğrafi.
(Kaynak: Duru-Umurtak 2009, 18, Res. 1)

Bademağacı'nda yapılan kazılar neticesinde 9 m'lik dolguda yaklaşık 1000 seneyi aşan bir süreci kapsayan 12 yerleşim katı belirlenmiştir

Bademağacı Höyüğü'nün Neolitik Çağ tabakalanması şu şekildedir³⁷⁰:

GN/2-1: Geç Neolitik Çağ

EN II/4B, 4A, 3A, 3-1: Erken Neolitik Çağ II

EN I/9-5: Erken Neolitik Çağ I

Ana Toprak

Bademağacı'ndan alınan 8 tane karbonlaşmış ağaç parçasından yapılan analizler neticesinde EN 8. yapı katı için verilen tarih aralığı MÖ 7035-6705, EN 4. yapı katı için alınan 3 örneğin birleştirilmiş sonucundan alınan tarih aralığı MÖ 6387-6263'tür. EN 3. yapı katı MÖ 6432-6401 ve EN 1. yapının tarih aralığı ise MÖ 6220-6080'dir³⁷¹.

6.3.3.2.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

Bademağacı yerleşim yerinin mimari planlaması diğer yerleşimlere nazaran farklılık göstermektedir. Ahşap ve kirişlerle desteklenerek inşa edilmiş kerpiç evler,

³⁷⁰ Duru 2003, 11-12; Duru 2005, 520; Duru 2008, 18.

³⁷¹ Ozan 2012, 305.

köşeleri yuvarlatılmış hafif yamuk dikdörtgen planlı, sokaklar ve avlular ile birbirinden ayrılmış konutlar yer almaktadır. Yerleşik yaşamın kökeni Konya Ovası'ndan gelmemekle birlikte aradaki bağlantı sadece kırmızı boyalı tabanlarda görülmektedir³⁷².

Bademağacı'nda Erken Neolitik mimarlığının büyük bölümü, A açması olarak adlandırılan alanın farklı yerlerinde araştırılmıştır. Bu dönemin en erken yerleşimleri olan ENÇ 5-9 yerleşmeleri derinlik açmalarında, daha sonraki tabakalar ise açmanın orta kesimlerindeki alanlarda yapılan çalışmalarda incelenmiştir³⁷³.

Höyükte açılan derinlik açması 1 (DA1) ve derinlik açması 2 (DA2) sonuçlarına göre, Bademağacı'nın en erken tabakaları olan Erken Neolitik 5-9 tabakalarındaki mimari elemanlara ait kalıntıya rastlanmamıştır fakat yanık tabanların izlenmesi, çanak çömlek ve diğer buluntular ile yerleşimin varlığı ve dönemi belirlenmiştir. Tüm bu veriler ışığında söz konusu erken tabaka yerleşimlerinde ağaç-dal örgülü ve çamur sıvalı yapı tekniğinin kullanılmış olma olasılığı düşünülmektedir. Kireçli bir karışımdan oluşan sert taban uygulamasına ENÇ I/8 yapı katında rastlanılmıştır³⁷⁴.

Bademağacı EN I çağında mimari kalıntı olarak kerpiç parçaları ile taban izlerine rastlanılmış, EN I/8 katında yer yer kırmızı ve siyah boya izleri olan kireç harçlı taban parçası (terrazzo) bulunmuştur³⁷⁵ (Figür 53). Bu yapı katının kireç tabanı yaklaşık 2x2 m'lik bir alanı kaplamaktadır³⁷⁶. Bıçakla zor çizilebilecek kadar sert yüzeyli olan bu tabanın altında 5-10 cm'lik kum-çakıl karışımı blokaj vardır. Yapılan analizlerde sıva harcındaki kireç ve kum oranının günümüzdeki kullanılan kireç harcına çok yakın olduğu anlaşılmıştır³⁷⁷. 2003 yılı kazı çalışmaları sırasında tabanın bulunduğu yapı içindeki çalışmalar genişletilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda kırmızı boyalı tabanların devam etmediği görülmüştür³⁷⁸. Taban sıvası özenle açkılanmış ve üzerinde tespit edilen koyu kırmızı ya da siyahımsı boyalı alanlar tabanın muhtemelen yer yer boyalı olduğuna işaret etmektedir. Bu tabanın ait olduğu yapılara ait herhangi bir mimari kalıntı yoktur. Erken Neolitik dönemin ilk döneminin diğer ara yapı evrelerinde de (EN I/ 7-5) bazı taban izlerine rastlanılmıştır. Bu izlerin dışında yine herhangi bir mimariye

³⁷² Sagona-Zimansky 2015, 94; Duru 2008, 30; Duru 2000; 65.

³⁷³ Duru 2003, 522.

³⁷⁴ Umurtak 2005, 1.

³⁷⁵ Duru 2008, 26.

³⁷⁶ Duru 2003, 553.

³⁷⁷ Duru 2003, 574.

³⁷⁸ Duru-Umurtak 2004, 298.

ait kalıntı tespit edilememiştir. Mimari anlayışı gerçek anlamda 4B yapı katından sonra Bademağacı höyüğünde karşımıza çıkmaktadır³⁷⁹.

Figür 53: Bademağacı Kırmızı Boyalı Taban
(Kaynak: Duru 2013, 87)

6.4. Değerlendirme

Göller Yöresi'nde kırmızı boyalı tabana sahip yerleşimler Hacılar ve Bademağacı'dır. Hacılar'ın VII-I. yapı katları arasındaki yapıların tabanları kireçle sıvanmış kırmızı boyalı tabanlara rastlanılmıştır. Hacılar'daki zeminlerin sıvadan önce çakıl taşları ile döşendiği daha sonra üzerine kireç sıva yapıldığı bilinmektedir. Bazı tabanlara (II. yapı katı) krem renkli bir boya ile bantlar yapılmıştır.

Kırmızı boyalı tabanların tespit edildiği diğer bir yerleşim olan Bademağacı'nda, EN I/8 katı bu tabanlarla temsil edilmektedir. Taban üzerinde kısmen bazı bölgeleri siyah boya ile bezenmiştir. Kireç tabanların altında 5-10 cm'lik kum-çakıl karışık bir blokaj bulunmaktadır. Bu yapı katında mimari buluntu tespit edilememiştir.

Göller Yöresi'nde kırmızı boyalı tabanlı yapılar MÖ 7. binyılın ilk yarısında ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Hacılar'ın Akeramik olarak adlandırılan tabakasından alınan bir karbon örneğinin tarihlenmesi tartışmalı olsa da IX. tabakasının başlangıcı için

³⁷⁹ Duru 2007, 344.

yaklaşık olarak MÖ 7. binyılın ortaları önerilmiştir³⁸⁰. Dolayısıyla Akeramik olarak adlandırılan tabakaların başlangıcı için MÖ 7. binyılın ilk yarısı akla yatkındır. Bademağacı’nda sınırlı bir alanda ortaya çıkartılmış olduğundan kırmızı boyalı tabanlı yapıların bulunduğu tabakanın yerleşim düzeni hakkında pek bir şey söylemek olası değildir. Hacılar’da ise bir avlu ve bununla ilişkili dikdörtgen yapılar tespit edilmiştir. Avluda bulunan fırın-ocaklar ortaklaşa bir kullanımı işaret etmektedir. Bu durum Aşıklı ve Musular ile benzer bir özellik göstermektedir. Hacılar’da diğer yerleşimlerde görülmeyen bir başka durum daha tespit edilmiştir. Bir kafatası avluda taban üzerinde *in situ* olarak tespit edilmiştir. Kafatası ata kültürü olarak yorumlanmıştır (Figür 54).

Yerleşim	Kronoloji	Buluntular
Hacılar	Akeramik Neolitik/MÖ 7.binyılın ilk yarısı	Taş Balta Boncuk Kemik Bız, Dilgi Kafatası
Bademağacı	Erken Neolitik	-

Figür 54: Göller Yöresi Kırmızı Boyalı Tabanlar.

7.4. Doğu Trakya’da Neolitik Çağ’da Kırmızı Boyalı Taban Geleneği

7.4.1. Coğrafi ve Topografik Yapı

Kuzeybatı Anadolu Bölgesi; Marmara Denizi’ni çevreleyen Marmara Bölgesi sınırları içinde yer almaktadır ve bölgenin doğu ve güney kısımlarını oluşturmaktadır³⁸¹. Anadolu ve Balkan coğrafyası arasında temas noktasını oluşturan Marmara Bölgesi ise Trakya, Güney Marmara ve Doğu Marmara olmak üzere üç birimden meydana gelmektedir³⁸². Doğu Trakya coğrafi olarak Balkanların uzantısı durumundadır.

Marmara Bölgesi’nin çevrelediği bir iç deniz durumunda olan Marmara Denizi, Geç Miyosen Dönemi’nde GÖ 20.000 yıl kadar önce oluşmuş genç bir denizdir³⁸³. Günümüzde 280 km uzunluk ve 80 km genişlik ile yaklaşık olarak 11474 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır³⁸⁴.

³⁸⁰ Thissen 2010, 273.

³⁸¹ Atalay-Mortan 2003, 113.

³⁸² Atalay-Mortan 1997, 82.

³⁸³ Arpat-Şentürk 2000, 231-233.

³⁸⁴ Adatepe et al. 2002, 383.

MÖ 7000 yıllarına kadar göl durumunda olan Marmara'nın, avcılık ve balıkçılıkla geçinen insan topluluklarının yaşaması için uygun olan koşullara sahip olduğu söylenebilmektedir³⁸⁵. Bu doğrultuda, 2005 yılında Yenikapı'da başlatılan kazı çalışmalarından ortaya çıkarılan Neolitik Çağ yerleşmesi de bunu kanıtlar niteliktedir³⁸⁶. MÖ 10.000'lerde buzul sonrası dönem ile birlikte deniz seviyelerinde belirgin değişiklikler izlenmeye başlanmış, dünya genelinde yükselen deniz seviyeleri Marmara'yı da etkilemiştir. MÖ 7500-5000 yılları arasında Ege ve Karadeniz'den Marmara'ya gelen akıntılar, Marmara'nın her iki yönden de beslenmesine olanak sağlamıştır. MÖ 5000 yıllarından itibaren Karadeniz'den gelen su akıntılarının azalması ve de Akdeniz'den gelen daha büyük miktardaki su akıntılarının Marmara'ya ulaşması, burada deniz koşullarının yavaş yavaş oluşmaya başladığını göstermektedir³⁸⁷ (Figür 55).

Figür 55: Doğu Trakya'da Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.

7.4.2 Aşağı Pınar

Kırklareli kent merkezinin hemen güneyinde yer alan Aşağı Pınar yerleşimi Doğu Trakya'nın kuzeybatısında Ergene Havzası'na doğru alçalan yayvan sırtlar üzerinde, buraya adını veren su kaynağına yakın bir alanda konumlanmıştır³⁸⁸.

Yerleşme ilk olarak 1980 yılında yapılan Trakya yüzey araştırmaları sırasında, M. Özdoğan tarafından bulunmuş ve Salhane adı ile belgelenmiştir. 1930'lu yıllarda Arif Müfid Mansel de bu bölgede yaptığı Tümüls kazılarında yerleşme için Salhane

³⁸⁵ Özdoğan 1985, 154.

³⁸⁶ Algan et al. 2011, 31-33.

³⁸⁷ Özdoğan 1985, 149-150.

³⁸⁸ Özdoğan 2013, 183.

adını kullanmıştır. Kazı çalışmaları İstanbul üniversitesi ve Alman Arkeoloji Enstitüleri'nin ortak projesi olarak 1993 yılında M. Özdoğan ve H. Parzinger başkanlığında başlamıştır³⁸⁹.

Aşağı Pınar yerleşimi yaklaşık olarak 200x200 m boyutlarında bir alana yayılan ve en kalın kısmında 3 m dolgusu olan yayvan bir höyüktür³⁹⁰. Dağıtılmış bir tümülüse ait yüzey malzemesi, adak çukurları ve ana toprağın içine kadar inen büyük hendekler ile kazı alanının geneline yayılan çok sayıda çukurdan oluşan Demir Çağ dolgusunun altında, Anadolu kronolojisine göre İlk/Orta Kalkolitik ve Son Neolitik Dönem, Güneydoğu Avrupa kronoloji sisteminde ise İlk Neolitik ve Orta Neolitik Dönem olarak isimlendirilen dönemlere tarihlenen 9 tabakanın olduğu anlaşılmıştır³⁹¹ (Figür 56). Söz konusu bu tabakalara ait tarihler aşağıda verilmiştir³⁹²:

Tabaka 1: Karışık Dolgu

Tabaka 2: cal. MÖ 4900-4700

Tabaka 3: cal. MÖ 5080-4900

Tabaka 4: cal. MÖ 5250-5080

Tabaka 5: cal. MÖ 5350-5250

Tabaka 5/6: cal. MÖ 5550-5350

Tabaka 6: cal. MÖ 5750-5500

Tabaka 7: cal. MÖ 5950-5750

Tabaka 8: cal. MÖ 6200-6000

³⁸⁹ Özdoğan-Parzinger 1996, 47-48.

³⁹⁰ Özdoğan E. 2009, 437.

³⁹¹ Özdoğan-Özdoğan 2007, 22.

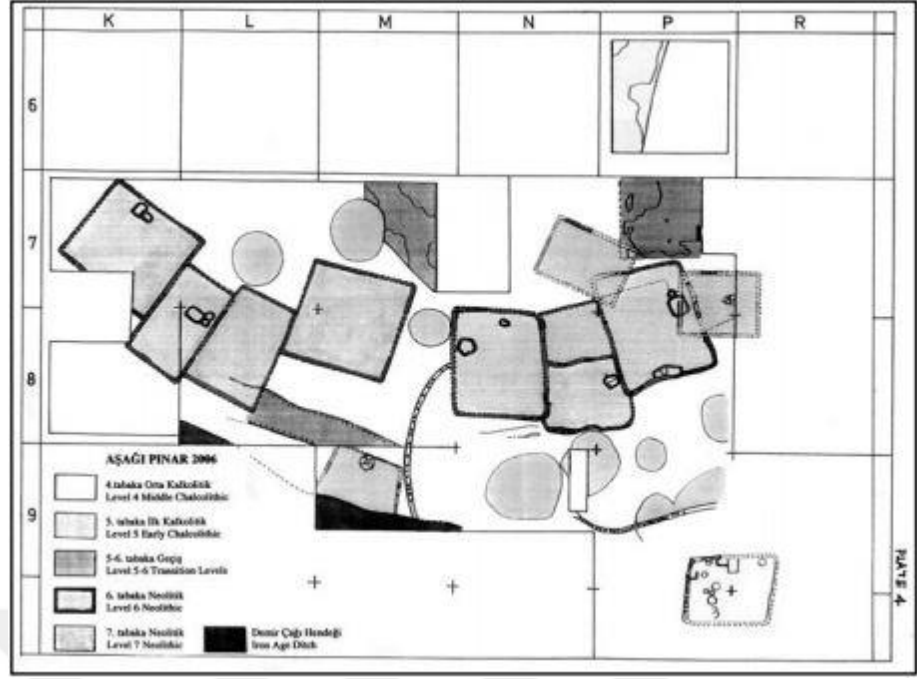
³⁹² Özdoğan 2013, 190.

Figür 56: Aşağı Pınar Plan.
(Kaynak: Özdoğan 2013, 244, Fig 100)

Höyüğün en eski yerleşimiyle ilgili veriler oldukça sınırlı olsa da açığa çıkartılan çanak çömlek topluluğu görel olarak MÖ 7. binyılın sonlarına tarihlenmekte ve Anadolu'daki çağdaşlarını anımsatan özellikler göstermektedir³⁹³ (Figür 57).

³⁹³ Özdoğan E. vd. 2010, 358.

Figür 57: Aşağı Pınar Neolitik Tabakaları Mimari Düzeni.
(Kaynak: Özdoğan vd. 2009, Çizim 2)

7.4.2.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

En altta yer alan 8. tabaka mimarisi için kuzey kazı alanının doğusunda görülen çukur tabanların bazılarının bu tabakaya ait olabileceği düşünülmektedir. 7. tabakada görülen hendeğin bir kısmı burada da görülmektedir³⁹⁴. 7. tabaka yapılarının taban döşemeleri sağlam ve yenileme evrelerinde kırmızı sıvalara sahiptir³⁹⁵ (Figür 58).

Figür 58: Aşağı Pınar 7. Tabaka Kesit ve Kalın Taban Kalıntıları.
(Kaynak: Özdoğan 2013, 249, Fig 108)

³⁹⁴ Özdoğan 2013, 186.

³⁹⁵ Özdoğan 2013, 186.

Mimari gelenekte sürekliliğin görüldüğü 7. ve 6. tabaka iyi tanımlanmış ayrıca geniş bir alanda açılmıştır. Bu tabakalarda yerleşmedeki Anadolu etkisinin yerini Balkanlar'a özgü bir yaşam biçimine bıraktığı ve Bulgaristan'dan bilinen Karanovo grubunun yayılım sahası içinde kaldığı görülmektedir³⁹⁶. Ancak 7. tabakanın 6. tabaka mimarisi tarafından büyük ölçüde tahrip edildiği anlaşılmıştır³⁹⁷. 7. tabakanın erken evresini, geç evresinden ayıran doğu batı yönünde düz bir doğrultuda uzanan bir komplekstir. Yapı, ortak duvarlar ile birbirinden ayrılan en az üç büyük dikdörtgen odadan oluşmaktadır.³⁹⁸

7. tabaka mimarisinin en tanımlı ögesi yerleşimin etrafını güneyden çevreleyen bir hendektir. Doğu-batı doğrultusunda yaklaşık olarak 85 m uzunluğunda olan hendeğin uzun bir zaman dilimi içinde yaklaşık olarak en az 200 yıl kullanılmış ve birkaç kez yenilenmiştir³⁹⁹.

7.4.3. Hoca Çeşme

Hoca Çeşme, Edirne ili Enez ilçesinin 7 km doğusunda, Ege Denizi'nden 5 km kadar içeride Meriç Deltası'na hâkim bir kayalığın üzerinde konumlanmaktadır⁴⁰⁰.

Yüzey bulguları ve karışık dolgudan gelen malzemeye dayanarak yerleşimin Neolitik Çağ'dan başlayarak Kalkolitik Dönem içinde son bulunduğu anlaşılacak tabakalandırma bu doğrultuda yapılmıştır. I. Evre Kalkolitik Dönem, II-IV evreleri ise Neolitik Çağ olarak tanımlanan yerleşimde toplamda 7 tabaka ve 4 evre tespit edilmiştir⁴⁰¹ (Figür 59).

³⁹⁶ Özdoğan E. vd. 2010, 359.

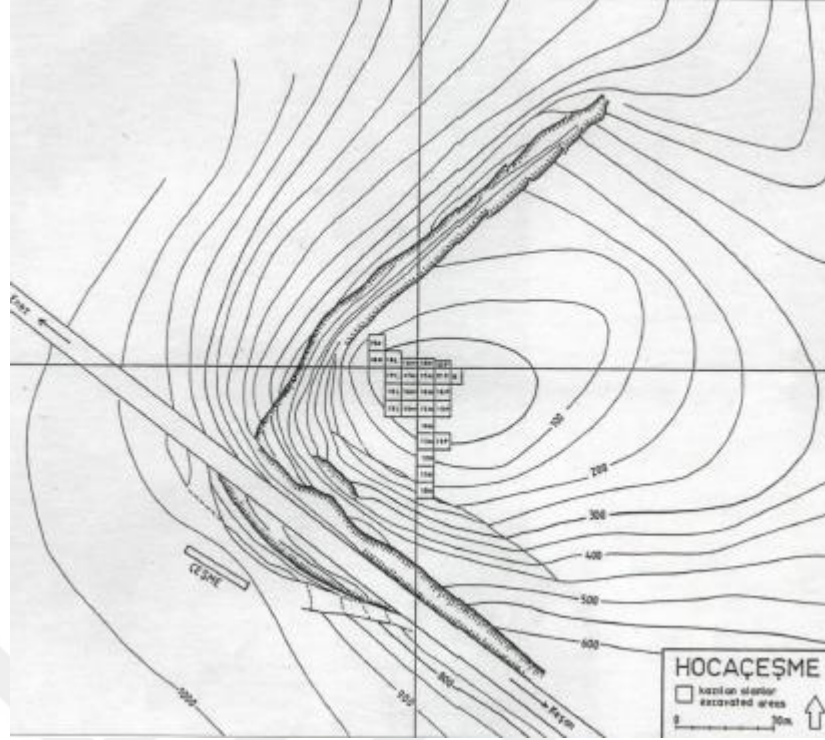
³⁹⁷ Özdoğan E. 2011, 220-221.

³⁹⁸ Özdoğan 2013, 186.

³⁹⁹ Özdoğan vd. 2008, 237; Özdoğan 2013, 184.

⁴⁰⁰ Özdoğan 1998, 68.

⁴⁰¹ Özdoğan 1998b, 438.

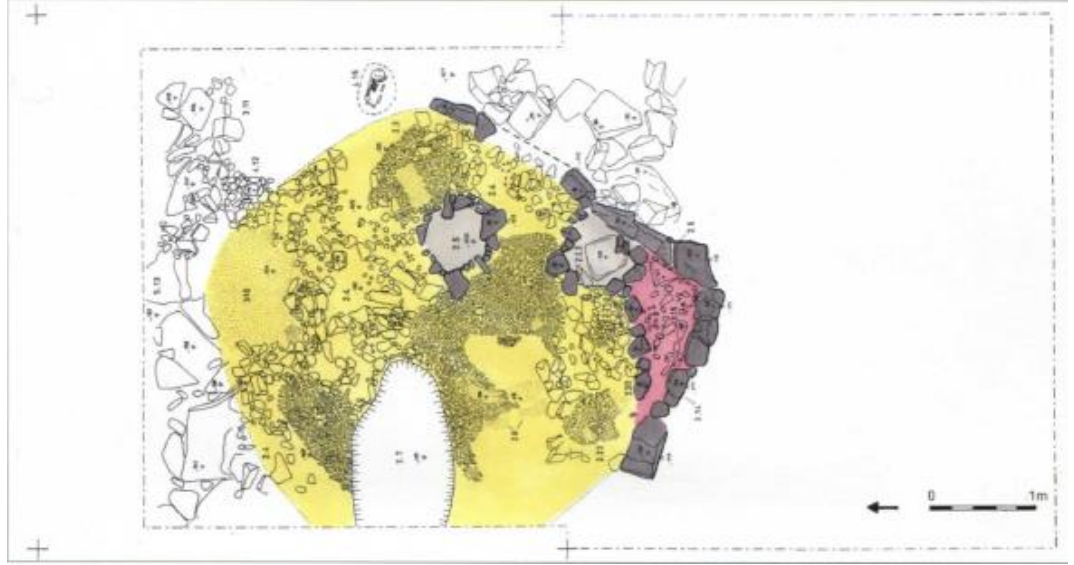
Figür 59: Hoca Çeşme Topografik Plan.
(Kaynak: Özdoğan 2013, 230, Fig 59)

7.4.3.1. Kırmızı Boyalı Tabanlar

IV. evrede yuvarlak yapılar görülür; bunların tabanları hafif kil sıvalı, yapının çeperini belirleyen direk yerleri ise yuvalar şeklindedir. Bu evrede çapı 9-10 m kadar olan, diğerlerinden daha büyük ve özenli biçimlendirilmiş bir yapı daha vardır. Çeperi büyük yassı taşlarla sınırlandırılmış olan bu yapının tabanı, killi bir harç içine oturtulmuş minik taşlarla kaplanmış, bunun üzerinde kil-kireç karışımı bir toprakla kalın bir şekilde sıvanıp açkılanmıştır. En az 2 onarımı olan bu büyük yapının ilk tabanı sarı diğeri ise kırmızı boyalı olarak kullanılmıştır⁴⁰². Hoca Çeşme IV. tabakaya ait yapılan analizler MÖ 6400-6100 tarihleri arasını vermektedir⁴⁰³ (Figür 60).

⁴⁰² Özdoğan 2007, 482; Özdoğan 1998, 70.

⁴⁰³ Özdoğan 1997, 27.

Figür 60: Hoca Çeşme Plan.
(Kaynak: Özdoğan 2013, 238, Fig 79)

7.5. Değerlendirme

Kırmızı boyalı tabanlara bu bölgede Aşağı Pınar 7. tabaka ve Hoca Çeşme IV. Tabaka'da rastlanılmaktadır. Aşağı Pınar 7. Tabakası, 6. Tabaka tarafından tahrip edilmesine rağmen bu tabakada bir hendek yapısının olduğu ve yapıların tabanı kireçten yapılmış sert bir tabana sahip olduğu bilinmektedir. Yenileme yapıları kullanıldığı bilinen bu tabanlar kırmızı boyalıdır. Tabakanın analiz sonuçları MÖ 5950-5750 tarih aralığını vermiştir.

MÖ 6400-6100 arasına tarihlenen Hoca Çeşme IV. Tabakasında da yuvarlak planlı ahşap mekânların tabanlarında da kil-kireç karışımından elde edilen harçla yapılmış bir taban tespit edilmiştir. En az iki yenileme işlemi görmüş tabanın ilk evresi sarı ikinci evresi kırmızı boyalıdır (Figür 61).

Yerleşim	Kronoloji	Buluntular
Aşağı Pınar	7. tabaka	Hendek yapısı
Hoca Çeşme	IV. Evre MÖ 6400-6100	

Figür 61: Doğu Trakya'da Kırmızı Boyalı Tabanlar

SONUÇ

Kırmızı boyalı tabanlar, Batı Anadolu içerisinde değerlendirilen Kıyı Ege, Yukarı Menderes Havzası, Göller Yöresi ve Girmeler Mağarası'nın yer aldığı Güneybatı Anadolu kesiminde genellikle eski tabakalara sahip höyüklerde karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan ele alındığında kırmızı boyalı tabanların, söz konusu bölgelerin ilk Neolitikleşme süreçleriyle ilgili olduğu düşünülebilir (Figür 62).

Kıyı Ege'de kırmızı boyalı tabanlar ancak 3 yerleşimde, Ulucak, Çukuriçi ve Uğurlu'da; Göller Yöresi'nde 2 yerleşimde Hacılar ve Bademağacı'nda; Yukarı Menderes Havzası'nda zaten tek bir kazı yapıldığından, 1 yerleşimde, Ekşi Höyük'te; son olarak Güneybatı Anadolu'da 1 yerleşimde Girmeler'de bulunmaktadır.

Ulucak'ın VI ve Çukuriçi'nin XIII. tabakalarında, Hacıların Akeramik, Bademağacı'nın Erken Neolitik 8, Girmeler ve Ekşi Höyük'te görülen bu kırmızı boyalı tabanların MÖ 7. binyılın ilk yarısına tarihlendiği görülmektedir. Bu tarih zaten Göller Yöresi'nden Kıyı Ege'ye kadar uzanan bölgede karşımıza çıkan Neolitik yerleşimlerden bugüne kadar elde edilmiş en eski tarihleri oluşturmaktadır. Bundan dolayı kırmızı boyalı tabanların Kıyı Ege'de bölgeye dışarıdan gelen bir gelenek olduğu düşünülebilir. Ancak bölgede Neolitik yaşam tarzının yerel olarak geliştiği yönündeki yaklaşımlar dikkate alınır ise kırmızı boyalı tabanların yerel olarak gelişen bir teknoloji olduğu öne sürülebilir. Diğer yandan, bu bölgelerin hiç birinde Mezolitik/Epipaleolitik topluluklar ile Neolitik topluluklar arasında bir süreklilik olduğu henüz tam olarak ortaya konulamamıştır. Şimdilik bu geleneğin göç, ticaret, akültürasyon, etkileşim ve Neolitik'in yayılımı hakkında geliştirilen diğer mekanizmalardan biri aracılığı ile daha doğudan batıya doğru aktarılmış bir gelenek olduğunu söylemek akla yatkındır. Nitekim kırmızı boyalı taban teknolojisine bakıldığında, bu teknolojinin ortaya çıkabilmesi için bir bilgi birikimi gerektiği görülmektedir.

Ulucak Höyük'te 1-2 cm kalınlığındaki tabanların kireç ile yapıldığı ve 3 kez yenilendiği bilinmektedir. Kireç kullanılarak yapılmış tabanların kalınlığı Çukuriçi'nin XIII. tabakasında 3 cm kadardır. Ekşi Höyük'te taban yine bir tür kireç harç ile küçük çakıllar karıştırılarak yapılmıştır. Tabanların kalınlığı birkaç cm kadardır. Hacılar, Bademağacı ve Girmeler'de kırmızı boyalı tabanlar kalın bir çakıl dolgunun üzerine yine kireç harç ile yapılmıştır. Ancak buralardaki tabanların kalınlığı, Yukarı Menderes

Havzası ve Kıyı Ege ile kıyaslandığında daha fazla gibi görünmektedir. Bu tabanlar Batı Anadolu sınırları içerisinde yer alan tüm kırmızı boyalı tabanlı yerleşmelerde kireç kullanılarak yapılmıştır. Her ne kadar söz konusu yerleşimlerde yeterli düzeyde analiz henüz yayınlanmamışsa da, kirecin elde edilmesi için bir bilgi birikimi gerekmektedir. Kireçtaşından verimli bir şekilde kireç elde etmek için yakılıp, ezilip, söndürülmesi gerekmektedir. Bu ise bilgi ve deneyim gerektiren bir faaliyettir. Diğer yandan bazen kireçtaşının başka bir işlemde geçirilmeden ezildiği ve harca karıştırıldığı da bilinmektedir.

Batı Anadolu'daki yerleşimlerin kırmızı boyalı tabanlı yapıları doğrudan ana toprağın üzerine kurulmuştur. Bu kırmızı boyalı tabanlı yerleşim katları bölgedeki ilk Neolitik yerleşimleri temsil etmektedirler. Yukarıda da vurgulandığı üzere Batı Anadolu'da Mezolitik/Epipaleolitik topluluklar ile Neolitik topluluklar arasında doğrudan bir ilişki kurulamamıştır. Dolayısıyla bu kireç harç elde etme ve bunu taban yaparken kullanma bilgisinin dışarıdan getirilmiş olduğu düşünülebilir. Nitekim kireç elde etme ve terazzo olarak isimlendirilen tabanlar da dahil olmak üzere farklı yerlerde kullanmayla ilgili en eski tarihler Levant, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden bulunmaktadır. Hatta Levant'ta Hayonim Mağarası gibi yerlerden bilindiği üzere Natufian topluluklarının Neolitik Çağ'dan çok önce kireci yakarak ve söndürerek kullandıkları bilinmektedir. Bu teknoloji daha sonra Neolitik'te kullanılmış ve kullanım alanları da artmıştır. Kafataslarının modellenmesi ya da Beyaz Mallar olarak adlandırılan kireç kaplar bunlar arasında sayılabilir. Az önce vurgulandığı gibi kirecin yapılarda taban uygulamalarında kullanılması ve kırmızıya boyanması ise Neolitik Çağ'da yaygınlaşmıştır. Neolitik Çağ'da özellikle de ÇÇNB döneminde Yakın Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kült yapısı olarak tanımlanan kamusal yapılarda terazzo olarak adlandırılan kırmızı boyalı tabanlar kullanılmaktadır. Bu yapılar bazen Göbeklitepe'de olduğu gibi tapınak olarak da kabul edilmektedir. Çayönü ve özellikle de Nevali Çori'de yine bu tür tabanlar tapınak/kült yapılarında karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar içlerindeki üzeri işlenmiş stelleri ile son derece gösterişli yapılar olarak görünmektedir. Yakın Doğu'daki kült yapıları genellikle yerleşimin kenarına inşa edilmekte, belirli bir süre aynı yerde yeniden inşa edilmekte ve sonunda gömülerek kapatılmaktadır. Yakın Doğu Neolitik'inde gördüğümüz bu uygulamaların ve teknolojilerin kökeni, Neolitik Çağ öncesine kadar takip edilmektedir.

İç Anadolu'da kırmızı boyalı tabanlı yapıların ilk örneklerini Pınarbaşı'ndan bildiğimiz üzere MÖ 9. binyılın ortalarında bulmak mümkündür. Göller Yöresi ve Kıyı Ege ile kıyaslandığında buradaki ilk kırmızı boyalı tabanlı yapı örneklerinin de daha eski olduğu görülmektedir. Yine de bu teknoloji ve anlayışın kökeni belki de daha doğuda olabilir. İç Anadolu'daki kaynaklardan elde edilen obsidiyenin Yakın Doğu'da ve Kıbrıs'ta bulunması, bu iki bölge arasında Neolitik Çağ'ın başlangıcından hatta öncesinden bir temas olduğunu göstermektedir. İç Anadolu'da kırmızı boyalı tabanlı yapıların ilk başlarda domestik ve sembolik bir anlamı olduğu anlaşılmaktadır. Boncuklu Höyük'te bazı yapıların içleri kırmızı renkli boya ile boyanarak bölünmüştür. Bazı yapıların iç duvarlarında hayvan başları ele geçmiştir. Bu hayvan başlarının sembolik anlam taşıdığı düşünülmektedir. Hayvan başları ya da kırmızı tabanalar gibi uygulamalar ile sembolik anlamlar kazandırılan domestik yapıların, her iki işlevi bir arada bulundurma özelliklerinin, daha sonra Aşıklı ve Musular'dan bildiğimiz üzere ayrıştığı düşünülebilir. Bir yol ile konut alanından ayrılmış Aşıklı'daki T yapısı Özel Amaçlı Yapı olarak tanımlanmıştır. Musular'daki kırmızı boyalı tabanlı yapılarda av sonrası yiyecek paylaşılan, ortaklaşa ziyafet yapılan bir kamusal alan olarak düşünülmektedir. Aşıklı ve Musular'daki kırmızı boyalı tabanlı yapılar ile ilişkili olarak ocak-fırınlardan bulunması ortaklaşa ziyafet ve ritüelistik bir yiyecek tüketimini işaret etmektedir.

Yakın Doğu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri, Göller Yöresi'nden Kıyı Ege'ye kadar uzanan bölgeyle karşılaştırıldığında, kırmızı boyalı taban geleneği ve teknolojisinin daha eski olduğu görülmektedir. Bu açıdan, yerel kökeni tespit edilene kadar, kırmızı boyalı taban geleneği ve teknolojisini daha doğudaki bölgelerde aramak şimdilik geçerli bir yaklaşım gibi durmaktadır.

İç Anadolu ve doğusundaki örnekler kırmızı boyalı tabanlı yapıların batıdaki işlevini anlamaya yardımcı olabilecek bazı ipuçları taşımaktadır. Kırmızı boyalı tabanlı yapıların ortaklaşa kullanıldığı Yakın Doğu'dan bilinmektedir. İç Anadolu'da yine ortaklaşa kullanımı ve ziyafeti işaret eden bulgular bulunmaktadır. Hacılar'da ortak bir avluda fırınların bulunması Aşıklı ve Musular'ı anımsatmaktadır. Üstelik Hacılar'da bir kafatası taban üzerine yerleştirilmiş olarak bulunmuştur. Bu geleneğin kökeni de daha doğuda, Levant ve Güneydoğu ile İç Anadolu'da modellenmiş kafatasları olarak çıkmaktadır. Göller Yöresi'nin batısında Ulucak, Çukuriçi ve Girmeler'de ve Uğurlu'da kırmızı boyalı tabanlar sınırlı alanlarda ortaya çıkartıldıklarından, Hacılar'daki ile

karşılaştırmak kolay değildir. Diğer yandan Ulucak ve Girmeler’de kırmızı boyalı tabanların kapatıldığı belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak Batı Anadolu’daki kırmızı boyalı tabanlı yapıların domestik/sıradan yapılar olmadıkları düşünülebilir. Hatta bu yapılarda ocak olarak tanımlanan birimlerinde bulunması belki de Hacılar ile dolaylı bir benzerlik olarak kabul edilebilir. Ancak Çukuriçi’nde kırmızı boyalı tabanlı yapılar domestik olarak tanımlanmıştır.

Ulucak ve Çukuriçi’nde, Hacılar ve Bademağacı’nda, Girmeler ve Ekşi Höyük’te bulunan kırmızı boyalı tabanlara bakıldığında sınırlı alanlarda ortaya çıkartılmış oldukları görülmektedir. Bundan dolayı kırmızı boyalı tabanlı yapıların yer aldığı yerleşim düzeni ve işlevleri hakkında çok şey söylemek mümkün olmamaktadır. Buna rağmen Batı Anadolu’daki dikdörtgen planlı kırmızı boyalı tabanlı yapıların sıradan yapılar olmayabileceği öne sürülebilir. Batı Anadolu’dan gelen veriler İç ve Güneydoğu ve genel olarak Yakın Doğu ile karşılaştırıldığında böyle bir sonuç akla yatkın olacaktır. Sonuçta kırmızı boyalı taban geleneği ve teknolojisinin Batı Anadolu’ya dışarıdan daha doğudaki Neolitik kültürlerden geldiği ve bu yapıların özel amaçlı olabileceği söylenebilir. Hatta Batı Anadolu bu geleneğin daha batıya aktarılmasını sağlamış gibi görünmektedir. Kuzeybatı Anadolu’da Fikirtepe Kültürü’ne ait yerleşimlerde kırmızı boyalı taban geleneği bulunmamaktadır. Diğer yandan bu gelenek Doğu Trakya’da Hoca Çeşme ve Aşağı Pınar’dan bilinmektedir. Her ne kadar bu kırmızı boyalı tabanlar Batı Anadolu’dakilerden farklıysa da anlayış olarak Batı Anadolu bu geleneğin alındığı bölge olma potansiyeli taşımaktadır. Kıyı Ege’den Gökçeada-Uğurlu’ya ve buradan Hoca Çeşme’ye kadar kırmızı boyalı tabanların takip edilebilmesinin nedeni belki de bu şekilde açıklanabilir.

Yerleşim	Tabaka	Mimari form	Yenileme	Kalınlık	Boya Bezeme	Kireç Yakma Çukuru	Domestik	Kamusal
Çayönü	Hücre Planlı Yapılar Evresi	Dörtgen	+	12 cm	-	-		+
Nevali Çori	ÇÇNB	Kare	+	15 cm	-	-		+
Göbeklitepe	II. ve III. tabakalar	Dörtgen Ve Yuvarlak	+		-	-		+
Yeni Mahalle			+		-	-		
Taşlı Tepe			+		-	-	-	
Pınarbaşı	D alanı		+		-	-	+	
Boncuklu	N alanı	Oval	+		-	-	+	
Aşıklı	Özel Amaçlı yapılar	Kare	+		-	-		+
Musular	ÇÇNB	Dörtgen			-	-		+
Ulucak	VI		+	1-2 cm	-	-		+
Çukuriçi	XIII				-	-	+	
Uğurlu-Zeytinlik	MÖ 6700-6800	Dörtgen	+		-	-		+
Ekşi	MÖ 7.binyılın ilk yarısı				+	-		
Tlos/Girmeler	MÖ 7.binyılın ilk yarısı		+	9-12 cm	+	-		+
Hacılar	I-VII. tabakalar	Dörtgen			+	-		
Bademağacı	ENI/8	-			+	-		
Aşağı Pınar	7. tabaka	Dörtgen	+		-	-		
Hoca Çeşme	IV. tabaka	Yuvarlak	+		-	-		

Figür 62: Çalışma Kapsamında Ele Alınan Tüm Yerleşimlerin Genel Bilgileri.

KISALTMALAR

age : Adı Geçen Eser

bkz. : Bakınız

cal.: Kalibre

cm: Santimetre

ev.: Çeviren

C14: Karbon 14, radyo aktif karbon yontemi

Ed.: Editör

EN: Erken Neolitik

Fig.: Figür

Km: Kilometre

MÖ: Milattan Önce

NA: Çanak ömleksiz Neolitik A (Pre-Pottery Neolithic A)

NB: Çanak ömleksiz Neolitik B (Pre-Pottery Neolithic B)

NC: Çanak ömleksiz Neolitik C (Pre-Pottery Neolithic C)

Res.: Resim

vd.: ve diğerleri

yy: Yüzyıl

KAYNAKLAR

- Adatepe et al. 2002 F. Adatepe, S. Demirel, B. Alpar “Tectonic Setting of the Southern Marmara Sea Region: Based On Seismic Reaction Data and Gravity Modelling”, *Marine Geology* 190, 383-395.
- Akdeniz 1996 E. Akdeniz, “1995 Yılı Büyük Menderes Ovası Ve Çevresi Yüzey Araştırmaları”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 14 (II), 1996, 233-254.
- Akkermans-Schwartz 2003 P. M. M. G. Akkermans, G. M. Schwartz, The Archaeology of Syria From Complex Hunter-Gatherers The Early Urban Societies (c. 16.000-300 BC), Cambridge World Archaeology.
- Algan et al. 2011 A. O. Algan, M. N. Yalçın, M. Özdoğan, E. Sarı, Y. Yılmaz, E. Kırıcı Elmas, İ. Yılmaz, Ö. Bulkan, D. Ongan, C. Gazioğlu, A. Nazık, M. A. Polat, E. Meriç, “Holocene Coastal Change In The Ancient Harbor Of Yenikapı – İstanbul And Its Impact On Cultural History”, *Quaternary Research* 76, 30-45.
- Altınbilek Algül 2008 Ç. Altınbilek Algül, Çanak Çömleksizden Çanak Çömlekli Neolitik Döneme Geçiş Sürecinde Obsidiyen Teknolojisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Arpat-Şentürk 2000 E. Arpat, K. Şentürk “Marmara Denizi’nin Gelişimi, Development of Marmara Sea”, in B. Öztürk, M. Kadioğlu, H. Öztürk (Eds.), Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5, *TÜDAV*, İstanbul, 231-237.
- Asouti 2003 E. Asouti, Woodland vegetation and fuel exploitation at the prehistoric campsite of Pınarbaşı, South-central Anatolia, Turkey: the evidence from the wood charcoal macro-remains, *Journal of Archaeological Science* 30, 1185-1201.
- Atalay-Mortan 1997 İ. Atalay, K. Mortan, Türkiye Bölgesel Coğrafyası, İnkilap Yayınları, İstanbul.
- Baird 2007 D. Baird, “Pınarbaşı: Orta Anadolu’da Epi-Paleolitik Konak Yerinden Yerleşik Köy Yaşamına”, Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Yay. Haz. M.Özdoğan, N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 285-311.
- Baird 2012 D. Baird, “Pınarbaşı: From Epi-paleolithic Camp-Site to Sedentarising Village in Central Anatolia”, The Neolithic in Turkey, New Excavations & New Research, Central Turkey, Yay. Haz. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, Archaeology & Art Publications, İstanbul, 181-218.
- Baird 2014 D. Baird, “Origins of caprine herding”, *PNAS*, vol. 111 no. 24, 8702-8703.
- Baird-Baysal 2012 D. Baird, A. Baysal, “Boncuklu Höyük Projesi: Orta Anadolu’da Tarımın, Yerleşik Hayata Geçişin ve Hayvancılığın Başlangıcının Araştırılması”, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, 4. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 263-270.
- Baird et al. 2011 D. Baird, D. Carruthers, A. Fairbairn, J. Pearson, “Ritual in the

landscape: evidence from Pınarbaşı in the seventh-millennium cal BC Konya Plain”, *Antiquity*, 85, 380-394.

Baird et al. 2012 D. Baird, A. Fairbairn, L. Martin, C. Middleton, “The Boncuklu Project: The Origins of Sedentism, Cultivation and Herding in Central Anatolia”, *The Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research, Central Turkey*, Vol. 3, Yay. Haz. M. Özdoğan, N. Başgelen, Archaeology and Art Publications, Istanbul, 219-244.

Baird et al. 2012B D. Baird, A. O. Bar Yosef, A. Baysal, A. Fairbairn, “The Boncuklu Project: the Spread of Farming and the Antecedents of Çatalhöyük”, *Heritage Turkey, British Institute at Ankara Research Reports*, Vol.2, 16-18

Baird et al. 2015 D. Baird, A. Fairbairn, G. Mustafaoğlu, “The Boncuklu Project: the Spread of Farming and the Antecedents of Çatalhöyük”, *Heritage Turkey, British Institute at Ankara Research Reports*, Vol.5, 18-21.

Baird vd. 2016 D. Baird, A. Fairbairn, G. Mustafaoğlu, 2014 Yılı Boncuklu Höyük Kazısı. Tarımın Yayılımı ve Çatalhöyük’ün Öncüleri. 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı*: 11 - 15 Mayıs 2015, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Erzurum. 3. Cilt, 15-24.

Baird vd. 2017 D. Baird, G. Mustafaoğlu, A. Fairbairn, 2015 Yılı Boncuklu Höyük Kazısı Tarımın Yayılımı ve Çatalhöyük’ün Öncüleri. 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı*: 23-27 Mayıs 2016, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne 1. Cilt, 87-96.

Balkan Atlı 2000 N. Balkan Atlı, “Kapadokya Obsidien Araştırmaları ve Kömürcü/Kaletepe Obsidien Atölyesi Kazısı”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Yay. Haz. O. Belli, İstanbul, 32-38.

Balkan Atlı-Binder 2007 N. Balkan-Atlı, D. Binder, Kömürcü – Kaletepe Obsidien İşliği, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 217 – 222.

Banning 1998 E. B. Banning, *The Neolithic Period: Triumphs of Architecture, Agriculture and Art. Near Eastern Archaeology*, 188-237.

Bar Yosef-Belfer Cohen 1992 O. Bar Yosef, A. Belfer Cohen, “From Foraging to Farming in the Mediterranean Levant”, *Transitions to Agriculture in Prehistory*, Haz. A. B. Gebauer, T. D. Price, Prehistory Press, Wisconsin, 21-48.

Bar Yosef-Valla 1994 O. Bar-Yosef, F.R.Valla, *The Natufian Culture in the Levant. Journal of Field Archaeology*, Vol.21(3), 376-378.

Bar Yosef 2002 O. Bar Yosef, “The Natufian Culture and Early Neolithic: Social and Economic Trends in Southwestern Asia”, P. Bellwood, C. Renfrew (Ed), *Examining the farming/language dispersal hypothesis*, Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2002, 113-126.

- Baysal 2005 A. Baysal, “Çatalhöyük’te Öğütme Taşları ve Duvar Resimleri”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:143, Bileşim Yayıncılık, İstanbul.
- Baysal A. 2013, A. Baysal, Konya Ovası Neolitik Dönem Kültürel Gelişimi İçinde Boncuklu Höyük ve Önemi, *CollAnXII*, 79-104.
- Baysal 2013 E. Baysal, “A Tale of Two Assemblages: Early Neolithic Manufacture and Use of Beads in the Konya Plain”, *Anatolian Studies*, 63, 1-15.
- Becks-Polat Becks 2013 R. Becks, A. Polat Becks, Girmeler Mağarası-Lykia’da Bir Kalkolitik Dönem Yerleşimi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 166-183.
- Berna-Goldberg 2007 F. Berna, P. Goldberg “Assessing Paleolithic Pyrotechnology and Associated Hominin Behavior in Israel”, *Israel Journal of Earth Sciences* 56, 107-121.
- Benedict 1980 P. Benedict, “Güneydoğu Anadolu Yüzey Araştırması”, H. Çambel ve R. J. Braidwood (Ed.), *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul, 107-191.
- Bıçakçı vd. 2007 E. Bıçakçı, Ç. Altınbilek Algül, S. Balcı, M. Godon, “Tepecik-Çiftlik”(Ed. M. Özdoğan-N.Başgelen), Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı. Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 237- 254.
- Biehl-Rosenstock, 2008 P. Biehl, E. Rosenstock, “West Trenches 5&7”. *Çatalhöyük 2008 Archive Report*, 90-97.
- Bonogofsky 2018 M. Bonogofsky, “Neolitik Kafatası Kültü”, Ölüm ve Ötesi/Ölümün Tarih Öncesi Neolitik Kafatası Kültü, *Aktüel Arkeoloji Dergisi (Mayıs-Haziran, sayı 63, Aktüel Arkeoloji Yayınları: İstanbul, 28-35.*
- Boyer et al. 2006 P. Boyer, N. Roberts, D. Baird, "Holocene Environment and Settlement on the Çarşamba Alluvial Fan, South- Central Turkey: Integrating Geoarchaeology and Archaeological Field Survey", *Geoarchaeology: An International Journal* Vol. 21(7), 675- 698.
- Boz-Erdoğu 2019 B. Boz, B. Erdoğu, A sixth-millennium BC burial pit at Uğurlu on the island of Gökçeada, *Antiquity* 93, 1-5.
- Bozyiğit-Güngör 2011 R. Bozyiğit, Ş. Güngör, Konya Ovasının Toprakları ve Sorunları, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 24, İstanbul, 178-181.
- Braidwood 1969 R. J. Braidwood, “Levels in Prehistory A Model for the Consideration of the Evidence”, *Evolution After Darwin. Volume II: The Evolution of Man*, Haz. S. Tax, The University of Chicago Press, Chicago, 143-151.
- Cauvin 1997 J. Cauvin, Naissance des Divinités. Naissance de l’Agriculture, CNRS Éditions, Paris.

Cauvin 2000, J. Cauvin, *The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture*, Cambridge University Press, 2000.

Ceylan 1998 M.A. Ceylan, *Baklan-Çivril Havzası ve Yakın Çevresinin Hidrojeomorfolojik Etüdü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Clarke 2012 J. Clarke, “Decorating the Neolithic: an Evaluation of the Use of Plaster in the Enhancement of Daily Life in the Middle-Pre pottery Neolithic B of the Southern Levant”, *Cambridge Archaeological Journal* 22:2, 1-10.

Conray 2006 Conray R., *Consuming Symbols: A study of the appearance and early role of ceramics in southeastern Turkey, northern Syria and northern Iraq from a social perspective*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Manchester.

Çambel-Braidwood 1980 H. Çambel, R. J. Braidwood, “1963-1962 Çalışmalarına Toplu Bakış”, *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları*, Edebiyat Fakültesi Basımevi: İstanbul, 1-31.

Çelik 2005 B. Çelik, *Şanlıurfa-Yeni Mahalle, Karahan Tepe, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe Yerleşimlerinin Işığı Altında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çevik 2013 Ö. Çevik, *Ulucak Höyük 2009 - 2011 Yılı Kazı Çalışmaları. 34. Kazı Sonuçları Toplantısı: 28 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum. 1. Cilt. 143-158.*

Çevik-Erdoğu 2015 Ö. Çevik, B. Erdoğan, “Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisi: Sorunlar ve Öneriler”, *APAD* 1, 29-45.

Çilingiroğlu vd 2004 A. Çilingiroğlu, Z. Derin, E. Abay, H. Sağlamtimur, I. Kayan, *Ulucak Höyük- Excavations conducted between 1995 and 2002, Ancient Near Eastern Studies Supplement 15, Louvain, 2004.*

Çilingiroğlu 2009 Ç. Çilingiroğlu, *Central-West Anatolia at the end of 7th and beginning of the 6th millennium BCE examined in the light of pottery from Ulucak, İzmir, 2009, Elektronik Ortamda Yayınlanmış Doktora Tezi, Tübingen.*

Çilingiroğlu 2011 Ç. Çilingiroğlu, “The Current State of Neolithic Research at Ulucak, İzmir”, (Ed. R. Krau), *Beginnings-New Research in the Appearance of the Neolithic Between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin*, Verlag Marie Leidorf, Rahden, 67 – 76.

Çilingiroğlu vd. 2012a A. Çilingiroğlu, Ö. Çevik, Ç. Çilingiroğlu, “Ulucak Höyük”, *Ege Üniversitesi Kazıları*, Ed. Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat, İzmir, 2012a, 157-168.

Çilingiroğlu et al. 2012b A. Çilingiroğlu, Ö. Çevik, Ç. Çilingiroğlu, “Ulucak Höyük”, *The Neolithic in Turkey, New Excavation, New Research, Western Turkey, Vol. 4*, Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, Archaeology and Art Publication,

İstanbul, 2012b, 139-175

Darkot-Tuncel 1995 B. Darkot, M. Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, 1995, İstanbul.

Darkot-Tuncel 1988 B. Darkot, M. Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Yayını No: 2365, Coğrafya Enst. Yayını No: 99, İstanbul 1988.

Dedeoğlu 2010 F. Dedeoğlu, *Neolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağ Sonuna Kadar Yukarı Menderes Havzası: Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Süreç*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

Dedeoğlu-Baysal 2017 F. Dedeoğlu, H. H. Baysal, Ekşihöyük Kazıları, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Kasım-Aralık, sayı 60, 50-53.

Derin 2007 Z. Derin, "Yeşilova Höyüğü".Eds. M.Özdoğan-N.Başgelen,*Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupaya Yayılımı, Türkiye de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*. İstanbul, 377-384.

Derin vd 2009 Z.Derin, F.Ay, T.Caymaz, "İzmir'in Prehistorik Yerleşimi-Yeşilova Höyüğü 2005-2006 yılı Çalışmaları", *Arkeoloji Dergisi XIII* (2009/1), 7- 58.

Derin 2017 Z. Derin, The Prehistorik Settlement of Izmir: Yeşilova Höyüğü", içinde. Editörler: M. Espagne, R.G. Gürtekin Demir, S. Verge, P. Aydemir. *Geçmişten Günümüze İzmir. From Past to Present*, 221.240.

Dietrich vd. 2012 O. Dietrich, Ç. Köksal-Schmidt, C. Kürkcüoğlu, J. Notroff, K. Schmidt, "Önce Kutsal Alanlar Sonra Kentler Kuruldu", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Mayıs-Haziran 2012 sayı 27, 64-77.

Dietrich et al. 2014 O. Dietrich, Ç. Köksal Schmidt, C. Kürkcüoğlu, "Göbekli Tepe. Preliminary Report on the 2012 and 2013 Excavation Seasons", *Neo-Lithics*, 1-14, 11-17.

Dietrich vd. 2015 O. Dietrich, J. Notroff, K. Schmidt, "Göbeklitepe-Ein exzeptioneller Fundplatz des frühesten Neolithikums auf dem Weg zum Weltkulturerbe/Göbeklitepe-Dünya Kültür Mirasına Girme Yolunda Olağandışı Bir Erken Neolitik Buluntu Yeri", *Anatolien-Brücke der Kulturen, Kùltürlerin Köprüsü Anadolu, Türk-Alman Eskiçağ Bilimlerinde Güncel Bilimsel Araştırmalar ve Yeni Bakış Açılıarı, Tagungsband des Internationalen Symposiums Anatolien-Brücke der Kulturen", (in) Bonn vom 7. bis 9. Juli 2014*,Ed. Ünsal Yalçın & Hans-Dieter Bienert, Museum Bochum: Bonn, 91-109.

Dietrich et al. 2016 O. Dietrich, J. Notroff, L. Clare, C. Hübner, Ç. Köksal-Schmidt, K. Schmidt, "Göbeklitepe, Anlage H. Ein Vorbericht beim Ausgrabungsstand von 2014", Ünsal Yalçın (Ed.), *Anatolien und seine Nachbarn vor 10.000 Jahren Anatolia and neighbours 10.000 years ago, Anatolian Metal VII*, Deutschen Bergbau-Museum, Bochum, 53-69.

Dietrich et al. 2017 O. Dietrich, J. Notroff, K. Schmidt, "Feasting, Social Complexity, and the Emergence of the Early Neolithic of Upper Mesopotamia: A View from Göbeklitepe", Richard J. Chacon ve Rubén G. Mendoza (Ed.), *Feast, Famine or Fighting? Multiple Pathways to Social Complexity*, Springer: New York, 91- 132.

Dubreuil 2004 L. Dubreuil, "Long-Term Trends in Natufian Subsistence: A Use-Wear Analysis of Ground Stone Tools", *Journal of Archaeological Science* 31, 2004, 1613-1629.

Duarte 2014 C. M. Duarte, Red ochre and shells: clues to human evolution, *Trends in Ecology & Evolution* October 2014, Vol. 29, No. 10, 560-565.

Duru-Özbaşaran 2005 G. Duru, M. Özbaşaran, 'Non-Domestic' Site in Central Anatolia", *Anatolia Antiqua*, XIII, 15-28.

Duru 1994 R. Duru, *Kuruçay Höyük I. 1978-1988 Kazılarının Sonuçları, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri*, Ankara, 1994.

Duru 2008 R. Duru, *MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur- Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı*, Antalya, 2008.

Duru 1989 R. Duru, "Where the earliest cultures at Hacılar really Aceramic?", (Ed. K Emre, M. Mellink, B.Hrouda-N. Özgüç), *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara, 1989, 101-104.

Duru-Umurtak 2005 R. Duru, G. Umurtak, *Höyücek 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*, Ankara, 2005.

Duru 1996 R. Duru, *Kuruçay Höyük II, 1978-1988 Kazılarının Sonuçları, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, TTK Basımevi, Ankara.

Duru 1999 R. Duru, "The Neolithic of the Lake District", *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization, New Discoveries*, M. Özdoğan, N. Başgelen (Eds.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 165-191.

Duru 2003 R. Duru, "Bademağacı Kazıları 2000 ve 2001 Yılları Çalışma Raporu (Excavation at Bademağacı 2000-2001)" *Bellekten LXVI*, 549-594.

Duru 2005 R. Duru, "Bademağacı Kazıları 2002 ve 2003 Yılları Çalışma Raporu (Excavation at Bademağacı 2002-2003)" *Bellekten LXVIII*, 519-560.

Duru 2005 G. Duru, Yakındoğu Neolitiğinde Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Dönem Mimarlığının Yeri, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Duru 2007 R. Duru, "Göller Bölgesi Neolitiği: Hacılar- Kuruçay Höyüğü- Höyücek-Bademağacı Höyüğü" *Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed. M. Özdoğan-N. Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 331-361.

Duru-Umurtak 2009 R. Duru, G. Umurtak, Bademağacı 2008 Yılı Kazıları, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberlei, 2009-7, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 15-21.

Duru 2013 G. Duru, Tarihöncesinde İnsan-Mekan, Topluluk-Yerleşme İlişkisi: MÖ 9. Bin Sonu-7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Duru-Kayacan 2018 G. Duru, N. Kayacan Volkanik Kapadokya'da Epipaleolitik Toplulukların İzinde: İlk Değerlendirmeler SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2018 sayı 45, 91-104.

Düring 2006 B. S. Düring, *Constructing Communities: Clustered Neighborhood Settlements of the Central Anatolian Neolithic ca. 8500-5500 cal. BC*. Leiden, Nederlands Instituut voor Het Nabije Oosten.

Düring 2016 B. S. Düring, *Küçük Asya'nın Tarihöncesi: Karmaşık Avcı-Toplayıcılardan Erken Kentsel Toplumlara* (Çev. Azer Keskin). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Efe 2003 T. Efe, "Pottery Distribution Within the Bronze Age of Western Anatolia and its Implications upon Cultural, Political (and Ethnic?) Entities", *Güven Arsebük İçin Armağan Yazıları*, M. Özbasaran, O. Tanındı ve A. Boratav (Eds), 87-104.

Erek 2017 C. M. Erek, Direkli Mağarası Epi-Paleolitik Dönem Yaşamsal Alan Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Seleucia, Sayı VII*, 377-395.

Esin 1995 U. Esin, "Early Copper Metallurgy at the Pre-Pottery Site of Aşıklı", Reading in Prehistory, Studies Presented to Halet Çambel, Graphis Yayınları, İstanbul, 61-77.

Esin 1996 U. Esin, "Onbin Yıl Öncesinde Aşıklı: İç Anadolu'da Bir Yerleşim Modeli", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Habitat II, Yay. Haz. Y. Sey, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 31-42.

Esin 2000 U. Esin, "Aşıklı Höyük Kurtarma Kazıları", Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999), İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayını No:4242, Ankara, 20-28.

Esin 2007 U. Esin, "Anadolu Neolitiğine Başka Bir Bakış", N. Başgelen ve M. Özdoğan (Ed.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı: Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar- Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul, XI-XIII.

Erdoğu-Ulubey 2011 B. Erdoğu, A. Ulubey, "Colour Symbolism in the Prehistoric Architecture of Central Anatolia and Raman Spectroscopic Investigation of Red Ochre in Chalcolithic Çatalhöyük", *Oxford Journal of Archaeology* 30.1, 2011, 1-11.

Erdoğu 2012 B. Erdoğu, "Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da Tarih Öncesi Dönemlere Ait Yeni Bir Yerleşme", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 1-16.

Erdoğu 2014 B. Erdoğu, Gökçeada Uğurlu Archaeological Project: A Preliminary Report From The 2011-2013 Field Seasons, *Anatolica XL*, 2014, 157-178.

Erdoğu-Çevik 2015 B. Erdoğu, Ö. Çevik, “Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisi: Sorunlar ve Öneriler”, in C. M. Ereğ, B. S. Arbuckle, Ç. Atakuman, K. Özçelik (Eds.), *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi* 1, Ankara, 29 – 45.

Erim Özdoğan 2007 A. Erim Özdoğan, “Çayönü”, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yay. Haz. M. Özdoğan, N. Başgelen, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 57-97.

Erim Özdoğan 2011 A. Erim-Özdoğan, “Çayönü”, *Neolithic in Turkey New Excavation and New Research/The Tigris Basin, Vol. 1*, Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen ve PeterKuniholm (Ed.), *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 185-269.

Erinç 1980 S. Erinç, “Kültürel Çevrebilim Açısından Güneydoğu Anadolu”, H. Çambel/ R.J. Braidwood (Ed.), *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları İstanbul veChicago Üniversiteleri Karma Projesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2589: İstanbul, 65-82.

Esin 1994 U. Esin, “Akeramik Neolitik Evrede Aşıklı Höyük”, XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi, 29-38.

Esin-Harmankaya 2007 U. Esin, S. Harmankaya, “Aşıklı Höyük”, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yay. Haz. M. Özdoğan, N. Başgelen, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 255-272.

Fairbairn et al. 2014 A. S. Fairbairn, E. Jenkins, D. Baird, G. 9th millennium plant subsistence in the central Anatolian highlands: new evidence from Pınarbaşı, Karaman Province, central Anatolia, Jacobsen *Journal of Archaeological Science* 41, 801-812.

Frangipane 2002 M. Frangipane, *Yakındoğu’da Devletin Doğusu*, Arkeoloji-Sanat Yayınları (Çev. Z.İlkgelen), İstanbul.

French 1965 D. H. French, “Early Pottery Sites from WesternAnatolia”, *Bulletin of the Institute of Archaeology* V, 1965, 15-24.

French 1969 D. French, “Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II: the Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas”, *Anatolian Studies* 19, 1969, 41-98.

Garfinkel 1987 Y. Garfinkel, Burnt lime products and social implications in the PPNB villages of the Near East. *Paléorient* 13(1), 69-76.

Garfinkel 2003 Y. Garfinkel, *Dancing at the Dawn of Agriculture*, University of Texas Press: Austin.

Gebel 1984 H. G. Gebel, *Das Akeramische Neolithikum Vorderasiens. Subsistenzformen und Siedlungsweisen*, Tabellarische Material-und Befundpräsentation zuFundorten des Protoneolithikums und des Akeramischen Neolithikums, Beiheftedes Tübinger Atlas des Vorderen Orients B, Nr.52., Wiesbaden: Ludwig Reichert.

Gerber 2002 C. Gerber, “Latmos (Beşparmak) Dağlarındaki Prehistorik Buluntulara Ait İlk Sonuçlar”, Adil Adnan Öztürk (Ed), *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu* (15-16 Kasım 2001), İzmir, 2002,

194-198.

Gibson-Last 2003 C. Gibson, J. Last, “An Early Chalcolithic Building on the West Mound at Çatalhöyük”, *Anatolian Archaeology* 9, 12-13.

Gourdin-Kingery 1975 W. H. Gourdin, W. D. Kingery, The Beginnings of Pyrotechnology: Neolithic and Egyptian Lime Plaster, *Journal of Field Archaeology/ Vol. 2*, 133-150.

Goren-Goring Morris 2008 Y. Goren, A. N. Goring Morris “Early Pyrotechnology in the Near East: Experimental Lime Plaster Production at the PPNB Site of Kfar HaHoresh, Israel”, *Geoarchaeology* 23, 779-798.

Gresky et al. 2017 J. Gresky, J. Haelm, L. Clare, “Modified human crania from Göbeklitepe provide evidence for a new form of Neolithic skull cult”, *Science Advances* 3, no.6.

Grosman et al. 2008 L. Grosman, N. D. Munro, A. Belfer-Cohen, A 12,000-year-old Shaman Burial from the Southern Levant (Israel). *Proceedings of the National Academy of Sciences* 105(46), 17665-17669.

Güler et al. 2013 G. Güler, B. Çelik, M. Güler, “New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region”, *Documenta Praehistorica XL*, Ljubljana University Press: Slovenya, 291-303.

Hansen 2001 J. Hansen, “Aceramic Neolithic Plant Remains in Cyprus: Clues to Their Origins?”, Stuart Swiny (Ed.), *The Earliest Prehistory of Cyprus From Colonization To Exploitation*, American Schools of Oriental Research: Boston, 119–128.

Hauptmann 1984 H. Hauptmann, “Nevalı Çori”, *Anatolian Studies* 34, British Institute at Ankara: Ankara, 228.

Hauptmann 1993 H. Hauptmann, “Ein Kultgebäude in Nevalı Çori”, Frangipane, M. vd. (Ed.), *Between the Rivers and over the Mountains. Archaeologica Anatolica e Mesopotamica, Alba Palmieri Dedicata*: Rome, 37-69.

Hauptmann 1999 H. Hauptmann, “Yukarı Mezopotamya’da Erken Neolitik Dönem”, *1998 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, T.C Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi: Ankara, 117-154.

Hauptmann 2007 H. Hauptmann, “Nevalı Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem: Genel Bir Bakış”, M. Özdoğan N. Başgelen (Ed.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı: Türkiye’de Neolitik Dönem; Yeni Kazılar- Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul, 131-165.

Hauptmann 2011 H. Hauptmann, “The Urfa Region”, M. Özdoğan. N. Başgelen-P. Kuniholm (Ed.), *The Neolithic in Turkey*, Vol.2 Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul, 85-138.

Hauptmann 2012 H. Hauptmann, “Nevalı Çori”, *Aktüel Arkeoloji*, Mayıs- Haziran:27:

İstanbul, 96-106.

Hodder 2007 I. Hodder, “Çatalhöyük: Yeni Çalışmalar”, M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, 301-316.

Hodder 2014, I. Hodder, *The Vitalities of Çatalhöyük Religion At Work In A Neolithic Society*, Vital Matters, Edited by Ian Hodder Stanford University, 1-32.

Hodder-Meskell 2018 I. Hodder, L. Meskell, *Uygarlığın Doğuşunda Din: Çatalhöyük Örneği, İçinde; Bölgesel Bağlamda Çatalhöyük’te Sembolizm*, Alfa yayınları (Çev. Dilek Şendil), 52-105.

Hole 2000 F. Hole, “Is Size Important? Function and Hierarchy in Neolithic Settlements”, I. Kuijt (Ed.), *Life in Neolithic farming communities. Social organization, identity and differentiation*, London: Kluwer Academic/Plenum, 2000, 191-209.

Horejs 2010 B. Horejs, “Çukuriçi Höyük. Neue Ausgrabungen auf einem Tell bei Ephesos“ S. Aybek-A. Kazım Öz (Ed.), *Metropolis Ionia II. Yolların Kesiştiği Yer/The Land of the Crossroads. Essay in Honour of Recep Meriç*, 2010, İstanbul, 167-175.

Horejs 2012 B. Horejs Çukuriçi höyük, A Neolithic and Bronze Age Settlement in the Region of Ephesos. İçinde *The Neolithic in Turkey - Western Turkey, New Excavations and New Research*,. Editörler: M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 117-131.

Horejs et al. 2015 B. Horejs, B. Milic, F. Ostmann, U. Thanheiser, A. Galik, B. Weninger, *The Aegean in the Early 7th Millennium BC: Maritime Networks and Colonization*, J World Prehist, 289-330.

Horejs 2017 B. Horejs, “The Çukuriçi Höyük Research Project”, Ed. B. Horejs, *Çukuriçi Höyük 1 Anatolia and the Aegean from the 7th to the 3rd Millennium BC*, 2017. 11-26.

Jung 1963 C. G. Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, Collins: Londra.

Kalkan 2017 F. Kalkan, *Tarihöncesi Mekanlarında İşlev Belirlemede Kullanılan Yöntemler: Aşıklı Höyük Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kansu 1944 Ş. A. Kansu, “Anadolu Mezolitik Kültür Buluntuları”, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2/5, 673-684.

Kansu 1963 Ş. A. Kansu, “Ege (İzmir) Alt Paleolitikine Ait İlk Notlar”, *Belleten*: 27, 1963, 485-489.

Kansu 1969 Ş. A. Kansu, “İzmir Dolaylarında Bulunan İkinci Bir Alt Paleolitik Alete Ait Notlar”, *Belleten* 33, 1969, 79-80.

Kartal 2003 M. Kartal, “Anatolian Epi-Paleolithic Period Assemblages: Problems, Suggestions, Evaluations and Various Approaches”, *Anadolu /Anatolia* 24, 45-62.

- Kartal 2009 M. Kartal, *Epi-Paleolitik Dönem Türkiye’de Son Avcı Toplayıcılar: Konar-Göçerlikten Yerlesik Yasama Geçiş*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kayan 1999 İ. Kayan, “Holocene Stratigraphy and Geomorphological Evolution of the Aegean Coastal Plains of Anatolia”, *Quaternary Science Reviews* 18, 1999, 541-548.
- Kenyon 1967 K. M. Kenyon, Jericho. *Archaeology*, 20(4), 268-275.
- Kingery et al. 1988 D. W. Kingery, P. B. Vandiver, M. Pickett, “The Beginnings of Pyrotechnology, Part II: Production and Use of Lime and Gypsum Plaster in the Pre-Pottery Neolithic Near East”, *Journal of Field Archaeology* 15, 219-244.
- Kolankaya Bostancı 2012 N. Kolankaya Bostancı, “Anadolu’da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı”, *Anatolia* 38, 2012, 29-51.
- Kozłowski-Aurenche 2005 S. K. Kozłowski, O. Aurenche, *Territories, Boundaries and Cultures in the Neolithic Near East*, 2005, BAR International Series 1362, Oxford, Archaeopress, 2005.
- Kökten 1952 İ. K. Kökten, “Anadolu’da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma”, *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 10 / 3-4, 167-207.
- Kuijt-Goring Morris 2002 I. Kuijt, N. Goring-Morris, Foraging, Farming, and Social Complexity in the Pre-Pottery Neolithic of the Southern Levant: A Review and Synthesis. *Journal of World Prehistory*, 16(4), 361-440.
- Kuijt 2008 I. Kuijt, Demography and Storage Systems During the Southern Levantine Neolithic Demographic Transition. J. P. Bocquet-Appel ve O. Bar-Yosef (Ed.). *The Neolithic Demographic Transition and Its Consequences*, Springer, Dordrecht, 287,313.
- Kuzucuoğlu 2002 C. Kuzucuoğlu, “The Environmental Frame in Central Anatolia from the 9th to the 6th millennia cal BC. An Introduction to the Study of Relations Between Environmental Conditions and the Development of Human Societies”, *The Neolithic of Central Anatolia*, F.Gerard, L. Thissen, International CANEW Table Ronde, November 2001, EgeYayınları, İstanbul, 33-58.
- Lebetard-Alçiçek 2014 A. E. Lebetard, M. C. Alçiçek, “Dating the Homo Erectus Bearing Travertine from Kocabaş (Denizli, Turkey) at at Least 1.1 Ma”, *Earth and Planetary Science Letters* 390, 8-18.
- Lichter 2007 C. Lichter, Parçalanmış ya da Bütün? Anadolu’da Yeni Taş Devrinde Ölü Ritüelleri ve Ölümlere Yapılan Uygulamalar, Die ältesten Monumente der Menschheit Badisches Landesmuseum Karlsruhe, Stuttgart (Germany), 540-547.
- Lichter-Meriç 2007 C. Lichter, R. Meriç, “Dedecik-Heybelitepe”, M.Özdoğan-N.Başgelen (Ed), *Türkiye de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, 385-386.
- Maher et al. 2012 L.A. Maher, T. Richter, D. Macdonald, M.D. Jones, L. Martin, J.T.

Stock, Twenty Thousand-Year-Old Huts at a Hunter-Gatherer Settlement in Eastern Jordan. *PLoS ONE* 7(2), 1-10.

Mellaart 1961 J. Mellaart, "Early Cultures of the South Anatolian Plateau", *AnatolianStudies* 11, 159-184.

Mellaart 1970 J. Mellaart, *Excavations at Hacilar I*, Edinburgh, Edinburgh University Pres. 1970.

Mellaart 1970b J. Mellaart, *Excavations at Hacilar II*, Edinburgh, Edinburgh University Pres. 1970.

Meriç 1989 R. Meriç, "1987 İzmir-Manisa-Aydın İlleri Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* VI, 1989, 385-392.

Meriç 1993, R. Meriç, "Pre-Bronze age settlements of West-Central Anatolia", *Anatolica*, XIX, 143-150.

Molist 1998 M. Molist,). "Des représentations humaines peintes au IXe millénaire BP sur le site de Tell Halula (Vallée de l'Euphrate, Syrie)", *Paléorient* vol. 24/1, 81-87.

Mustafaoğlu 2017 G. Mustafaoğlu, "Neolitik Boncuklu Höyük", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 275, 31-37.

Notroff et al. 2017 J. Notroff, O. Dietrich, L. Dietrich, C. L. Tvetmarken, J. Schindwein, D. Sönmez, L. Clare, More Than a Vulture: A Response to Sweatman and Tsikritsis, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, Vol. 17, No 2, (2017), 57-74.

Ozan 2012 A. Ozan, *Ege Gübre Yerleşiminden Elde Edilen Veriler Kapsamında Kıyı Ege Neolitik Kültürünün Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Ozan 2013 A. Ozan, "Kıyı Ege Neolitik Çağ Çömlekçiliğinde Halka Dip Geleneği", *Cedrus*, I, 1-19.

Ozan 2015, A. Ozan, "Ege Gübre Yerleşimi MÖ 6. Binyıl Çanak Çömleği", *30. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 203-222.

Ökse 2011 T. Ökse, "The Early Bronze Age in Southeastern Anatolia", S.R. Steadman, G. McMahon (Ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000-323 B.C.E.*, 260-289.

Özbaşaran 2000 M. Özbaşaran, "The Neolithic Site of Musular-Central Anatolia", *Anatolica* XXVI, 129-151.

Özbaşaran 2003 M. Özbaşaran, "Musular-Aşıklı İlişkisinde Kireç Tabanlı Yapılar", *Ufuk Esin'e Armağan, Köyden Kente, Yakındoğu'da İlk Yerleşimler*, Cilt 2, Yay. Haz. M. Özdoğan, H. Hauptmann, N. Başgelen, 361-372.

Özbaşaran-Cutting 2007 M. Özbaşaran, M. Cutting, "Orta Anadolu'da Neolitik Çağ", C.

Lichter (Ed), *Vor 12000 Jahren in Anatolien Die ältesten Monumente der Menschheit/12000 Yıl Önce Anadolu İnsanın En Eski Anıtları*, Almanya, 2007, 457-466.

Özbaşaran 2011 M. Özbaşaran, "The Neolithic on the Plateau", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10.000-323 B.C.E.)*, Yay. Haz. S. Steadmann, G. McMahon, Oxford University Press, 99-124.

Özbek 2005 M. Özbek, "Neolitik Toplumlarda Baş veya Tüm Bedeni Alçılama Geleneği: Anadolu ve Yakınoğu'dan Bazı Örnekler", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 8:8, 127-133.

Özçelik vd. 2019 K. Özçelik, İ. Çiçek, N. Türkoğlu, H. Bulut, E. Tunçel, E. Erbil, Denizli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara, 377-390.

Özdoğan A. 1994 A. Özdoğan, *Çayönü Yerleşmesinin Çanak Çömleksiz Neolitikteki Yeri (Küçük Buluntuların Yardımıyla)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi.

Özdoğan A. 2007 A. Özdoğan, *Çayönü*, Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı, Ed. Başgelen, N., Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 89-91.

Özdoğan vd. 1991 M. Özdoğan, A. Özdoğan, M. Davis, "1989 Yılı Çayönü Kazıları", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I. cilt*: Ankara, 71-86.

Özdoğan 1995 M. Özdoğan, Yakınoğu Neolitiği ve Güneydoğu Anadolu Eleştirisel Bir Değerlendirme, (Ed: A. Erkanal), *İn Memoriam – İ. Metin Akyurt – Bahattin Devam Anıt Kitabı – Eski Yakın Doğu Üzerine İncelemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 267-280.

Özdoğan 1998 M. Özdoğan, "Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya'da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları", *TUBA-AR I*, 63-93.

Özdoğan 2003 M. Özdoğan, *Güneydoğu Anadolu'nun Kültür Tarihindeki Yerine Farklı Bir Bakış*, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu Sıra No:14, Ankara.

Özdoğan 2004 M. Özdoğan, "Neolitik Çağ-Neolitik Devrim-İlk Üretim Toplulukları Kavramının Değişimi ve 'Braidwoodlar'", *TÜBA-AR VII*, U. Esin, M. Özdoğan, B. Howe, P. Kuniholm, S. Baykan (Ed.), 43-52.

Özdoğan 2007 M. Özdoğan, Neolitik Dönem Günümüz Uygarlığının Temel Taşları, (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı" Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 9-20.

Özdoğan 2010 M. Özdoğan, Çayönü: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e Tarihlenen Bir Yerleşim Yerinde Koruma ve Alan Düzenleme Uygulaması, *Tüba-Ked 8/2010*, 141-154.

Özdoğan-Özdoğan 2007 M. Özdoğan, E. Özdoğan, Tarih Öncesi Dönemde Trakya, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı 3, Kasım, 12-24.

Özdoğan 2009 E. Özdoğan, *Trakya'da Yapılan Son Araştırmalar Işığında Balkanlar'da İlk Neolitik Çağ'dan Orta Neolitik Çağ'a Geçiş Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Özdoğan vd. 2010 E. Özdoğan, H. Schwarzberg, M. Özdoğan, “2008 Yılı Kırklareli Yüzev Araştırması”, *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Cilt*, 357–374.

Özdoğan 2011 E. Özdoğan, “Settlement Organization and Architecture in Aşağı Pınar Early Neolithic Layer 6” in (Ed. R. Krau), *Beginnings-New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin*, Menschen-Kulturen- Traditionen; Forschung Cluster 1, Bd.1, VML GmbH, Rahden/ Westf, 213 – 223.

Özdoğan 2012 M. Özdoğan, “Neolitiği Anlamak: Neolitik Dönemi Yeniden Düşünmek”, *Aktüel Arkeoloji* (Mayıs-Haziran), sayı 27: İstanbul, 38-52.

Özdoğan 2013 M. Özdoğan, “Neolithic Sites in the Marmara Region, Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar”, M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm (Eds.), *Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research*, Northwestern Turkey and Istanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 167 – 269.

Özer 2012 D. Özer, Toplumsal Düzenin Oluşmasında Renk ve İletişim, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* Cilt: 3 Sayı: 6 Aralık 2012, 268-281.

Parzinger 2005 H. Parzinger, “1993 – 1998”, *Aşağı Pınar II. Die mittel und spätneolithische Keramik*, Archäologie in Eurasien 18, (Eds. H. Parzinger, H. Schwarzberg), Studien im Thrakien Marmara Raum Band 2, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1-245.

Parzinger-Özdoğan 1996 H.Parzinger, M. Özdoğan, *Die Ausgrabungen in Kırklareli und ihre Bedeutung für die Kulturbeziehungen zwischen Anatolien und dem Balkan vom Neolithikum bis zur Frühbronzezeit*, Bericht der Römisch – GermanischenKommission 76, Verlag Philipp von Zabern, Mainz.

Petrie 2012 S. Petru, “Man, animal or both Problems in the interpretation of early symbolic behaviour”, *Documenta Praehistorica*, XXXIX (2012), 269-276.

Perlés 2005 C. Perlés, “From the Near East to Greece: Let’s Reverse the Focus Cultural Elements that didn’t Transfer”, C, Lichter (Ed.), *How did Farming Reach Europe?*, *BYZAS* 2, Ege Yayınları, İstanbul 2005, 275-290.

Pernicka et al. 1997 E. Pernicka, J. Keller, C. Cauvin, “Obsidian from Anatolian Sources in the Neolithic of the Middle Euphrates Region (Syria)”, *Paléorient* 23/1, 113-122.

Petru 2006 S. Petru, “Red, Black or White? The Dawn of Colour Symbolism” *Documenta Praehistorica* 33, 2006, 203-208.

Piesker 2014 K. Piesker, "Göbeklitepe-Bauforschung in den Anlagen C und E in den Jahren 2010 und 2012", *Zeitschrift für Orient-Archäologie* 7, Ernst Wasmuth Verlag Tübingen: Berlin, 14-54.

Rehder 2000 J. E. Rehder, *The Mastery and Uses of Fire in Antiquity*, McGill-Queen's University, Press Montreal & Kingston, London.

Rollefson 1989 G. O. Rollefson, The Late Aceramic Neolithic of The Levant: A Synthesis. *Paléorient*, 15(1), 168-173.

Rosenberg-Erim Özdoğan 2011 M. Rosenberg, A. Erim Özdoğan, The Neolithic in Southeastern Anatolia, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10.000-323 B.C.E.)*, Yay. Haz. S. Steadmann, G. McMahon, Oxford University Press, 125-149.

Sagona-Zimansky 2015 A. Sagona, P. Zimansky, *Türkiye'nin En Eski Eski Kültürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Sağlamtimur 2012 H. Sağlamtimur, The Neolithic Settlement of Ege Gübre. İçinde *The Neolithic in Turkey-Western Turkey, New Excavations and New Research*. Editörler: M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, s. 197-225. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Sağlamtimur-Ozan 2012 H. Sağlamtimur, A. Ozan, "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi". Eds. A. Çilingiroğlu-Z. Mercangöz-G. Polat, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*. İzmir, 223-241.

Schirmer 1990 W. Schirmer, "Some Aspects of Building at the 'Aceramic-Neolithic' Settlement of Çayönü Tepesi", *World Archaeology*, 21:3, 363-387.

Schmidt 2000 K. Schmidt, "Zuerst kam der Tempel, dann die Stadt. Vorläufiger Bericht zu den Grabungen am Göbeklitepe und am Gürcütepe 1995-1999". *Istanbulur Mitteliungen* 50, 7-41.

Schmidt 2007 K. Schmidt, *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbeklitepe-En Eski Tapınağı Yapanlar*, (Çev. Rüstem Aslan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Schmidt 2013 K. Schmidt, "Göbeklitepe Kazısı 2011 Yılı Raporu", 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. cilt*, Çorum 2012, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Çorum, 79-90.

Schmandt Besserat 2013 D. Schmandt Besserat, "Murals and Floor Paintings at Ain Ghazal", (ed. D. Schmandt-Besserat), *Ain Ghazal excavation reports Teil Vol. 3*, Symbols at Ain Ghazal, 337-353.

Schoop 2005 U.D. Schoop, *Das Anatolische Chalkolithikum*, 2005.

Slimak-Dinçer 2007 L. Slimak, B. Dinçer, Kaletpe Deresi 3. Orta Anadolu'da Tabakalanma Veren Bir Paleolitik Çağ Yerleşmesi, TÜBA-AR X, 33-47.

Söyler vd. 2017 Ş. Söyler, H. Taşkıran, R. M. Czichon, K. Özçelik, S. Polat, M. A. Erbil, E. Erbil, M. Türker, D. Dağcı, "Uşak Banaz Sürmecik Paleolitik Kazısı-2016", *Kazı*

Sonuçları Toplantısı 39, 2. Cilt, 2017, 382-389.

Stock et al. 2015 F. Stock, L. Ehlers, B. Horejs, M. Knipping, S. Ladstatter, S. Seren, H. Brückner, Neolithic Settlement sites in Western Turkey-paleogeographic studies at Çukuriçi Höyük and Arvalya Höyük, *Journal of Archaeological Science: Reports* 4, 565-577.

Takaoğlu-Korkut 2016 T. Takaoğlu, T. Korkut, “M.Ö. 9. Bin Yıl Sonunda Girmeler Mağarası”, (Ed. A. Erön, E. Erdan), 485-500.

Takaoğlu et al. 2014 T. Takaoğlu, T. Korkut, B. Erdoğu, G. Işın, “Archaeological Evidence for 9th and 8th Millennia BC at Girmeler Cave near Tlos in SW Turkey”, *Documenta Praehistorica* 41, 111-118.

Tekin 2017 H. Tekin, *Tarihöncesinde Mezopotamya/Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji*, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları: Ankara.

Thissen 2000 L. C. Thissen, *Early Village Communities in Anatolia and the Balkans, 6500-5500 cal BC. Studies in chronology and culture contact*, 2000, Leiden.

Thissen 2007 L. Thissen, “Türkiye’de Seramik Üretiminin Başlangıcı: Genel Bir Bakış”, C. Lichter (Ed), *Vor12000 Jahren in Anatolien Die ältesten Monumente der Menschheit/12000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları*, Almanya, 2007, 523-530.

Thissen 2010 L. Thissen, “The Neolithic and Chalcolithic Sequence in the SW Anatolian Lakes Region”, *Documenta Praehistorica* XXXVII, 2010, 269- 282.

Thuesen-Gwozdz 1982 I. Thuesen, R. Gwozdz, Lime Plaster in Neolithic Hama, Syria. A preliminary report, *Paleorient*, 99-103.

Todd 1966 I. A. Todd “Surface Finds from Various Sites: Central Anatolia”, *Anatolian Studies* 16, 43-48.

Türkcan 2006 A. U. Türkcan, *Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yukarı Mezopotamya Anıtsal Kült Binaları ve Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Umurtak 2005 G. Umurtak, “Burdur-Antalya Bölgesi’nde Neolitik Çağ Mimarlık Gelenekleri”, *Colloquium Anatolicum*, C: IV, 1-15.

Umurtak 2007 G. Umurtak, “Göller Bölgesi Neolitik Çağ Yerleşimleri” *12.000 Yıl Önce Anadolu: İnsanlığın En Eski Anıtları*, Karlsruhe Baden Eyalet Müzesi, 473-480.

Wreschner et al. 1980 E. E. Wreschner, R. Bolton, K. W. Butzer, H. Delporte, A. Hausler, A. Heinrich, A. Jacobson Widding, T. Malinowski, C. Masset, S. F. Miller, A. Ronen, R. Solecki, P. H. Stephenson, L. L. Thomas, H. Zollinger, “Red Ochre and Human Evolution: A Case for Discussion”, *Current Anthropology* 21.5, 1980, 631-644.

Yalçınkaya 1982 I. Yalçınkaya, “Taş Devirleri Sanat Eserlerinin Yapımında Kullanılan

Araç ve Gereçler”, *Antropoloji*,10, 9-15.

Yakar 2007 J. Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi, Tunç ve Demirçağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (Çev. S.Hırçın), İstanbul.

Yakar 2014 J. Yakar, *Eski Anadolu Toplumunun Arkeolojideki Yansımaları Neolitik ve Kalkolitik Çağ Topluluklarının Sosyo-Ekonomik Yapıları, İnanç Sistemleri ve Teknolojileri Cilt 1*, (Çev. Göksenin Abdal), Homer Kitapevi, İstanbul.

FIGÜRLER LİSTESİ

	Sayfa
Figür 1 Hayonim Mağarası, Oklarla Gösterilen Alanlar Kalsiyum Karbonat İçeren Küllü Alanları Göstermektedir (Solda). Tabun Mağarası C Tabakasının Küllü Ve Killi Yanmış Katmanları (Sağ Üst Köşe). Qafzeh Mağarası 1998 'De Tespit Edilen Giriş Bölümünde Kayalar Ve Alüvyon İçinde Gömülü Birkaç Cm Kalınlığındaki Fırınlar (Sağ Alt Köşe).	13
Figür 2 Deneysel kireç üretim çalışmaları: Çukur içi ahşap ve gübre ile doldurulur (sol üst köşe). Ateşleme işlemi sırasında fırının görünümü (sol alt köşe). İşlem sonrasında toplanan sönmemiş kireç ile oluşturulan sıva yüzeyi (sağ alt köşe).	14
Figür 3 Kireç Harç Kaplar.	16
Figür 4 Köşk Höyük Kırmızı Kil Sıvalı Kafatası (Solda). Kfar Hahores Modellenmiş Kafatası (Sağda).	19
Figür 5 Tell Halula sıvalı taban boya bezemeleri.	21
Figür 6 Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.	22
Figür 7 Çayönü havadan görünüm.	25
Figür 8 Çayönü'nde açık hava müzesi için yapılan düzenlemeden sonraki görüntü. Arka plandaki setin üzerinde hücre planlı yapılar, ön planda ızgara planlı ve yuvarlak planlı yapılar.	26
Figür 9 Hücre Planlı Yapılar Evresi Terrazzo Yapısı.	27
Figür 10 Terrazzo taban üzerinde ele geçirilen insan yüzü kabartması olan tekne parçası.	27
Figür 11 Terrazzo Yapı.	28
Figür 12 Nevali Çori Havadan Görünüm.	30
Figür 13 Kült Yapısı II Üstten Görünüm.	32
Figür 14 Kült Yapısı III'ün Giriş Tarafından Görünümü.	33
Figür 15 Göbeklitepe Havadan Görünüm.	34
Figür 16 Göbeklitepe B Yapısı P9 No'lu Dikilitaş Taban Üzeri Taş Kap.	37

Figür 17	Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kırmızı Boyalı Tabanlar	39
Figür 18	İç Anadolu Bölgesi'nde Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.	40
Figür 19	Pınarbaşı Topografik Haritası.	44
Figür 20	Boncuklu Höyük.	46
Figür 21	N Alanı Genel Görünümü İle Oval Planlı Bina.	48
Figür 22	Aşıklı Höyük Topografik Plan.	49
Figür 23	Aşıklı Höyük HV Binası	50
Figür 24	Aşıklı Höyük Kireç Taban.	51
Figür 25	T Binası Ve HV Binası Canlandırma Çalışması.	52
Figür 26	Musular, kırmızı kireç tabanlı yapının planı ve ocağı	54
Figür 27	Çatalhöyük Kazı Alanları.	56
Figür 28	Güneybatıdan B78'in Görünümü (Solda). B78'in Planı (Sağda).	58
Figür 29	İç Anadolu Bölgesi Kırmızı Boyalı Tabanlar.	60
Figür 30	Tez Konusu Kapsamında Değerlendirilen Yerleşimler.	63
Figür 31	Ulucak V. Tabaka L13 Mimari Kalıntıları.	69
Figür 32	Ulucak Höyük IV. Tabaka Mimari Kalıntıları.	70
Figür 33	42 ve 43 No'lu Mekânlar.	71
Figür 34	Kireç Tabanlara Ait Parçalar.	72
Figür 35	Çukuriçi Höyük Görünüm.	73
Figür 36	Çukuriçi Höyük N6 Açmasında XIII. Tabakada Bulunmuş Olan Kırmızı Tabanlar.	75
Figür 37	Yerleşimin Konumu.	76
Figür 38	VI.2 Tabakadan Kırmızı Boyalı Kireç Taban Parçaları.	77
Figür 39	BB20-21 Trench Açmaları Tabaka VI.1 Ve VI.4.	77

Figür 40	Batı Anadolu Bölgesi Kırmızı Boyalı Tabanlar.	79
Figür 41	Ekşi Höyük Konum.	82
Figür 42	Ekşi Höyük Topografik Plan.	83
Figür 43	Kırmızı Boyalı Kireç Taban.	84
Figür 44	Tlos/Girmeler Konum.	86
Figür 45	Yerleşimin Görünümü.	86
Figür 46	A Sondajı.	87
Figür 47	D Açması	90
Figür 48	Göller Yöresi'nde Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.	90
Figür 49	IV. Tabaka Planı.	95
Figür 50	V. Tabaka Planı.	95
Figür 51	Hacılar Kırmızı Boyalı Kireç Taban.	96
Figür 52	Bademağacı Höyük'ün Kuzeybatıdan Hava Fotoğrafı.	97
Figür 53	Bademağacı Kırmızı Boyalı Taban	99
Figür 54	Göller Yöresi Kırmızı Boyalı Tabanlar.	100
Figür 55	Tez Konusu Kapsamında Doğu Trakya'da Yer Alan Yerleşimler.	103
Figür 56	Aşağı Pınar Plan.	103
Figür 57	Aşağı Pınar Neolitik Tabakaları Mimari Düzeni.	104
Figür 58	Aşağı Pınar 7. Tabaka Kesit Ve Kalın Taban Kalıntıları.	104
Figür 59	Hoca Çeşme Topografik Plan.	106
Figür 60	Hoca Çeşme Plan.	107
Figür 61	Doğu Trakya'da Kırmızı Boyalı Tabanların Bulunduğu Yerleşimler.	107
Figür 62	Çalışma Kapsamında Ele Alınan Tüm Yerleşimlerin Genel Bilgileri.	112

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı: Gözde PATLAK

Doğum Yeri: Üsküdar/İstanbul

Yabancı Dil: İngilizce

E-mail: gzdptlk@hotmail.com

Eğitim Durumu

Lisans

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (2012-2016)

Yüksek Lisans

Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Klasik Arkeoloji (2017-2019)

Mesleki Deneyim

2013

Çattepe Höyük Kazısı, SİİRT

Yrd. Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR

2014- 2015

Başur Höyük Kazısı, SİİRT

Yrd. Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR

